

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İNSAN HAKLARI BOYUTUYLA SOSYAL MEDYA VE
İRAN KADIN HAKLARI MÜCADELESİNİN SOSYAL
MEDYA YANSIMALARI

Solmaz KHEIRKHAH

2501170359

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. Veli POLAT

İSTANBUL – 2021

ÖZ

İNSAN HAKLARI BOYUTUYLA SOSYAL MEDYA VE İRAN KADIN HAKLARI MÜCADELESİNİN SOSYAL MEDYA YANSIMALARI

SOLMAZ KHEIRKHAH

İnternet teknolojilerin gelişiminin getirisi olarak sosyal medya siyasi farkındalığını artırırken toplumsal olayları da bünyesine dahil etmiştir. Dünyanın her yerinden insanlar artık her yerde meydana gelen sorunların ve olayları daha fazla görüp ve daha fazla takip etmektedir. Bu yaşam standartları ile siyasi ve sosyal haklar ve özgürlüklerdeki küresel eşitsizliklere ilişkin farkındalığı büyük ölçüde artırmıştır.

Sosyal medyanın en etkin ve en hacimli çalışma alanlarından biri de insan haklarıdır. Son yıllarda, sosyal medya, bir taraftan halkla iletişiminin ana akım medyası haline gelmiştir ve konuyu daha fazla açacak olursak diğer bir taraftan da insan hakları konularında da iletişim, etkileşim ve savunuculuk kalıplarını etkilediğini ve değiştirdiğini görmekteyiz. Kadın Haklarının hareket noktası insan haklarıdır. Kadın insan hakları, insan haklarından ayrı bir kategoriye ya da insan haklarının alt kategorisini kesinlikle oluşturmaz. Bu çalışmanın değinildiği nokta İran’ da sosyal medya ve çevrimiçi mecraların kadın hakları mücadelesinde etkili olmasıdır.

Bu çalışmanın örnekleri iletişim alanında içerik analiz yöntemi kullanılarak yapılan İran kadın hakları mücadelesi sosyal medya yansımaları belirlenmiştir. Bu nedenle İnkılap Meydanı kızlarının Instagram'daki protesto hareketinin fotoğrafları, 27 Aralık 2017 ve 22 Şubat 2018 arası içerik analiz yöntemi ile ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnternet, Sosyal media, İnsan hakları, Kadın hakları, İran sosyal medyası, İran kadın hakları

ABSTRACT

SOCIAL MEDIA WITH HUMAN RIGHTS PERPECTIVES AND SOCIAL MEDIA REFLECTIONS OF IRAN WOMEN’S STRUGGLE

SOLMAZ KHEIRKHAH

As a result of the development of internet technologies, social media has increased its political awareness and has included social events. People from all over the world now see and follow more of the problems and events occurring everywhere. This has greatly increased awareness of living standards and global inequalities in political and social rights and freedoms.

One of the most effective and voluminous fields of work in social media is human rights. In recent years, social media has become the mainstream media of public communication on the one hand, and if we go further, we see that it also influences and changes the patterns of communication, interaction and advocacy in human rights issues. The starting point of Women's Rights is human rights. Women's human rights do not constitute a separate category from human rights or a subcategory of human rights. The point of this study is that social media and online channels are effective in the struggle for women's rights in Iran.

The examples of this study were determined by using content analysis method in the field of communication and the social media reflections of the struggle for women's rights in Iran. For this reason, the photos of the Revolution Square girls' protest movement on Instagram were handled by content analysis method between December 27, 2017 and February 22, 2018.

Keywords: Internet, Social media, Human rights, Women's rights, Iranian social media, Iranian women's rights

ÖNSÖZ

Bu çalışmada anlatılmak istenen insan hakları boyutuyla sosyal medya ve İran Kadın Hakları Mücadelesinin sosyal medya yansımaları ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın hayata geçirilmesi sürecinde başta aileme ve bitmek bilmeyen sorularımı sabırla cevaplayan ve bana her konuda yardımını esirgemeyen bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım; çalışmanın tamamlanmasında bana yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Veli Polat’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yine bu çalışmanın başında konu ile ilgili kaynakçaları nasıl ve nereden temin edeceğim konusunda büyük emeği olan Dr. Hediye Esra Ercan’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

SOLMAZ KHEIRKHAH

İSTANBUL, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ	Sayfa ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMA LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI'NIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1 İnsan Haklarının Kavramsal Çerçevesi	4
1.2 İnsan Haklarının Tarihçesi	7
1.2.1 Eski Çağlarda İnsan Hakları Düşüncesi	9
1.2.1.1 Antik Yunan'da İnsan Hakları	10
1.2.1.2 Roma Medeniyeti'nde İnsan Hakları	11
1.2.2 Orta Çağlarda İnsan Hakları Düşüncesi	12
1.2.2.1 Feodalite ve Hristiyanlıkta İnsan Hakları.....	13
1.2.2.2 Magna Carta ve Büyük Özgürlük Fermanı; İngiltere'de İnsan Haklarının Doğuşu	14
1.2.2.3 İslamiyet'in Doğuşu ve İnsan Hakları.....	16
1.2.3 Modern Çağ'da İnsan Haklarının Doğuşu.....	18
1.2.3.1 İnsan Haklarının Sınıflandırması	23
1.2.3.1.1. Birinci Kuşak İnsan Hakları: Sivil ve Politik Haklar	24
1.2.3.1.2. İkinci Kuşak İnsan Hakları: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Haklar ...	28
1.2.3.1.3. Üçüncü Kuşak Haklar: Dayanışma veya Kolektif Haklar	31
1.2.3.2 Dördüncü / Yeni Kuşak İnsan Hakları: İletişim Hakkı	33
1.3 İnsan Haklarının Evrenselliği	35
1.4 Kadın Haklarının Kavramsal Çerçeveleri	38

1.4.1	Kadın Hakları Kavramı	38
1.4.2	Kadın Haklarının Tarihsel Genel Çerçevesi.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL MEDYANIN İNSAN VE KADIN HAKLARI GELİŞİMİNE ETKİSİ

2.1	İnternet Kavramı ve Tarihçesi.....	53
2.2	Sosyal Medya Kavramı ve Tarihçesi.....	59
2.2.1	Instagram	65
2.3	Sosyal Medyanın Politik Boyutu.....	67
2.3.1	Sosyal Medya ve Siyasi Katılım.....	69
2.3.2	Sosyal Medyanın Politik Eylemlerde Kullanımı	72
2.3.3	Sosyal Medya Çağında Dönüşen Dijital Aktivizm Hareketleri	74
2.3.3.1	Tunus.....	76
2.3.3.2	Mısır	76
2.3.3.3	Yeşil Hareket İran’da	77
2.3.4	İnsan Haklarının Korunmasında Sosyal Medyanın Rolü	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN HAKLARI VE SOSYAL MEDYA BOYUTUYLA İRAN

3.1	İran’da Kadın Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Feminist Hareketleri.....	82
3.1.1	Anayasa Devrimi; Meşrutiyet Anayasası (1905–1911).....	82
3.1.2	Pehlevi Döneminde Kadın Hakları (15 Aralık 1925–11 Şubat 1979).....	85
3.1.3	Mohammad Reza Shah Pehlevi dönemi ve kadın hakları (1941– 1979) ..	87
3.1.4	1979 Devrimi Sonrası Kadın Hakları	92
3.1.4.1	Akbar Hashemi Rafsanjani dönemi (1989–1997).....	96
3.1.4.2	Seyyed Mohammad Hatemi dönemi (1997–2005)	98
3.1.4.3	Mahmoud Ahmadinejad dönemi (2005–2013)	101
3.1.4.4	Hasan Rouhani Dönemi (2013–2019).....	103
3.2	İran’da Sosyal Medya Kullanımı	106
3.2.1	İran’ın Sosyal Medya’sı ve Kadınların Sosyal Hareketi	110

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI BOYUTUYLA SOSYAL MEDYA VE İRAN KADIN HAKKLARI MÜCADELESİNİN SOSYAL MEDYA YANSIMALARI

4.1	Amaç ve Yöntem.....	117
4.2	Kadın Öyküleri.....	119
4.2.1	Vida Movahed	119
4.2.2	Narges Hosseini.....	120
4.2.3	Azam Jangravi	120
4.2.4	Shaparak Shajarizadeh.....	120
4.2.5	Maryam Shariyatmadari	121
4.3	Araştırmanın Verileri	122
BULGULAR.....		135
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME		136
KAYNAKÇA		138

KISALTMALAR LİSTESİ

BM	: Birleşmiş Milletler
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AIHHS	: Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi
ABÖ	: Afrika Birliği Örgütü
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
YUEİD	: Yeni Uluslararası Enformasyon ve İletişim Düzeni
KSHS	: Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi
ESKHS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
ICW	: Uluslararası Kadın Konseyi
WSPU	: National Union of Woman's Suffrage Societies
NOW	: National Organization for Women
WEAL	: Women's Equity Action League
CEDAW	: Convention on Elimination of all Forms of Discrimination Against Women
DARPA	: Defence Advanced Research Project Agency
ARPANET	: Advanced Research Projects Agency Network
NCP	: Network Control Protocol - Ağ Kontrol Protokolü
NSFNET	: National Science Foundation Network
CERN	: Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire
UGC	: User Generated Content
AIHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
BBS	: Bulletin Board System
İKÖ	: İran Kadın Örgütü
FPL	: İran Kadın Örgütü
NGO	: Non-governmental organization
CEDAW	: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
VPN	: Virtual Private Network
MENA	: Middle East and North Africa
UAÖ	: Uluslararası Af Örgütü

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1	2019 itibariyle İran’da Mobil, İnternet ve Sosyal Medya kullanımı	107
Şekil 3.2	İran’daki Yıllık Dijital Değişim İstatistikleri	107
Şekil 3.3	İran’daki İnternet Kullanımı ve Cep Telefon Perspektifi	108
Şekil 4.1	Vida Movahed’in görüntüsü. (27 Aralık 2017)	122
Şekil 4.2	Narges Hosseini’nin görüntüsü (29 Ocak 2018)	123
Şekil 4.3	Azam Jangravi’nin görüntüsü (15 Şubat 2018)	124
Şekil 4.4	Shaparak Shajarizadeh’nin görüntüsü (21 Şubat 2018)	125
Şekil 4.5	Maryam Shariyatmadari’nin görüntüsü (22 Şubat 2018)	126
Şekil 4.6	Aktivistlerin Beğeni Sayısı	132
Şekil 4.7	Aktivistlerin Yorum Sayısı	132
Şekil 4.8	Aktivistlerin Olumlu Yorum Sayısı	133
Şekil 4.9	Aktivistlerin Olumsuz Yorum Sayısı	133
Şekil 4.10	Aktivistlerin Tarafsız Yorum Sayısı	134
Şekil 4.11	Mekân Bazında	134

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4.1	Vida Movehed'in Eylem Esnasında Çekilen Video Çözümlemesi.....	127
Tablo 4.2	Narges Hosseini'in Eylem Esnasında Çekilen Fotoğraf Çözümlemesi ..	128
Tablo 4.3	Azam Jangravı'nın Eylem Esnasında Çekilen Video Çözümlemesi	129
Tablo 4.4	Shaparak Shajarizadeh'nin Eylem Esnasında Çekilen Video Çözümlemesi	130
Tablo 4.5	Maryam Shariyatmadari'nin Eylem Esnasında Çekilen Video Çözümlemesi	131

GİRİŞ

Günümüzde teknolojinin ilerlemesi ve sosyal medya mecralarının genişlemesi iletişimde birçok değişiklik ve çeşitli kültürel, sosyal, politik alanlarını da beraberinde getirdi. Bu arada sosyal medya ve diğer işlevlerinin yanı sıra, bir yandan bireylerin siyasi farkındalığını artırırken diğer yandan onları siyasi ilişkiler ve diyalog için kamusal alanlarda meşgul ediyor. Kamusal ortamda konuşma alanı daha seyrek olduğu için; sosyal medya kamusal bir alan oluşturduğundan dolayı sanal ortamda özgür konuşma ortamı haline gelmiştir.

Sosyal medya, gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelirken günümüzde insanlığın büyük bir çoğunluğu sosyal medya ağlarını kullanmakta; bireyler adeta sanal bir dünyanın içinde yaşamaktadır. Bkz: (Balcı ve Demir, 2018: 350).

Sosyal medya; kişilerin internet üzerinde birbirleriyle yaptığı diyaloglar ve paylaşımların bir bütünüdür, yarattığı bu kamusal alan ve etkileşimli iletişim kurma kabiliyeti aynı zamanda siyasi topluluklar içinde de büyük bir etki yaratmıştır.

Geniş bir izleyici kitlesini çeken bu alanlardan biri, Facebook, Twitter ve Instagram gibi. Sosyal ağlar genellikle web tabanlı hizmetlerdir.

İnsan haklarının korunması, 3'üncü dünya ülkelerinin çoğunda karşılaşılan en büyük zorluklardan biridir. Eğitim eksikliği, zayıf ekonomi, iletişim boşluğu ve bazen devletin isteksizliği bunun temel ana nedenlerinden biridir. Ancak 21. Yüzyıl'da sosyal medya aracılığıyla insan haklarını geliştirmesi mümkün olmuştur.

Şüphesiz sosyal medya, insan hakları konularında tartışma, organizasyon, motivasyon ve karşı tepki için önemli bir forum haline gelmiştir. Bloglama, Facebook, Twitter ve video paylaşım siteleri gibi sosyal medya araçları, siyasal seferberlik ve baskı, sömürü ve ifade özgürlüğünü kısıtlama girişimlerine karşı halk protestosu oluşturmasında büyük rol oynamıştır.

Sosyal medya, aktivistlerin ve protesto hareketlerinin “kendi kendine aracılık etmesini” ve hareket hedeflerini veya çerçevelerini daha kolay dağıtmasını sağlar.

Başka bir deyişle, sosyal ağlar belirli hareketleri başlatabilir veya yönetebilir.

Söz konusu insan hakları ve kadın hakları olduğunda, sosyal medya ve sanal ortam kadın haklarının farkındalığında ve taleplerinde büyük bir payı olmuştur.

Bu çalışmada insan hakları çerçevesinde kadın hakları konusu ele alınacaktır. Konuyu önemle belirtmek gerekirse ele alınacak olan bu konu İran genelinde sosyal medya ve çevrimiçi mecraların kadın hakları mücadelesi olacaktır.

İran’da 1983 yılına kadar, İslami örtü giymek için yasal bir zorunluluk yoktu. Devrim sonrası eğitim politikalarıyla karma eğitim kaldırılmış, zorunlu baş örtüsü getirilmiş ve ders kitaplarında açık ve eşitsiz toplumsal cinsiyet stereotiplerine yer verilerek cinsiyete dayalı iş bölümü aile içinde ve kamusal alana hâkim kılınmıştır (Aşık, 2006:151). Devrimden sonra ve İslam Cumhuriyeti yasalarına dayalı olarak, 7 yaşın üzerindeki tüm kızlar, başörtüsü takmalıdır.

İran İslam Ceza Kanunu'nun 141. maddesine göre; “Kadınların, sokaklarda veya halka açık yerlerde başörtü takmaması durumunda 10 gün ile 2 ay arası hapis cezası veya 74 kırbaç cezasına çarptırılır. Daha sonra not olarak, şöyle belirtiliyor. "Şâri-i bir başörtüsü olmadan halk arasında görünen kadınlar 10 gün ila 2 ay hapis cezasına veya 50.000 ila 500.000 rial para cezasına çarptırılacak."

Günümüzde iletişimin ve teknolojinin çok gelişmiş olması nedeniyle ulusal alandaki kadın hareketi uluslararası çalışmalardan hemen bilgi sahibi olabilmekte ve karşılıklı bilgi deneyim akışı sağlanabilmektedir. Örneğin son zamanlarda orta çıkan “Beyaz Çarşambalar” ve “İnkılâp Meydanı’nın Kızları” adlı kadın protestocu hareketlerinin temellerinin doğuşu, sosyal medyanın içindendir. Bu imgelerin sosyal medya da popüler hale gelmesinin yanı sıra şiddetli baskılara rağmen örgütün hayatı devam etmektedir.

Bu zorlama İranlı kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasal alandaki konumunu ve haklarını çok ciddi bir biçimde sarsmış ve kadınların hayatına çok ciddi yasaklar ve sınırlamalar getirmiştir. Devrim’den sonra uygulanan bu yasaklar ve sınırlamalar İran kadınlarının hareket noktası olmuştur.

Günümüzde iletişimin ve teknolojinin çok gelişmiş olması nedeniyle ulusal

alandaki kadın hareketi uluslararası çalışmalardan hemen bilgi sahibi olabilmekte ve karşılıklı bilgi deneyim akışı sağlanabilmektedir.

2009 seçimleri ardından kadın hareketindeki geniş tutuklamalar, hareketin gövdesinde çarpıcı bir kayma yarattı, en önemlisi birçok kadın aktivistleri ve eylemcinin İran'dan göç etmesi ve İran dışında kadın faaliyetlerine devam etmesiydi. Bu uygulama sonunda siber alanın ve sosyal medyanın büyümesi ve gelişmesiyle, İran dışındaki ve İran içindeki aktivistler arasındaki bir bağ oluşturdu ve başka bir İran kadın hareketini ortaya çıkardı. Bu şekilde, daha önce İran'da olmayan aktivistler, siber alan ve sosyal medya yardımıyla yurtdışında protesto gösterileri düzenlemede ve İran içindeki aktivistlerle iş birliğinde etkin bir rol oynadılar. İranlı kadınlar ayrımcılığın devam etmesi ve zorunlu başörtü karşısında haklarını savunmak için sosyal medyayı etkin olarak kullanmıştır. Örneğin son zamanlarda orta çıkan “Beyaz Çarşambalar” ve “İnkılap Meydanı’nın Kızları” adlı kadın protestocu hareketlerinin temellerinin doğuşu, sosyal medyanın içindendir. Bu imgelerin sosyal medyada popüler hale gelmesinin yanı sıra şiddetli baskılara rağmen örgütün hayatı devam etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, İran'da sosyal hakların kadın hakları ve kadınların eşitlikçi faaliyetlerinin yansıması olduğu gibi özellikle sosyal ağlarda kapsama alanı kıyafet seçme özgürlüğü konusundaki yükselişini göstermektir.

Araştırmanın örnekleri iletişim alanında içerik analiz yöntemi kullanılarak yapılan İran kadın hakları mücadelesi sosyal medya yansımaları belirlenmiştir. İçerik analizi yöntemini sınırlamada kullanılan 4 temel yaklaşım ise şu şekilde belirlenmiştir;

İran'da (nerede), 27 Aralık 2017 ve 22 Şubat 2018 aralığında (ne zaman), Masih Alinejad'in instagram sayfasında paylaşılan fotoğraflar (hangi aracıyla), kadın hakları mücadelesi sosyal medya yansımaları (hangi konuda) incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI'NIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1 İnsan Haklarının Kavramsal Çerçevesi

Modern anlamda insan hakları terimi, yirminci yüzyılın düşüncelerinin, fikirlerinin ve hareketlerinin ürünüdür. İnsanlığın ilk çabaları, ilkel olması ve bugünün insan hakları anlayışına uyum sağlamamasına karşın, insan hakları kavramını oluşturmak için ilk adımlarıdır. Ancak bu nokta, insan haklarından söz edildiğinde, insan özgürlüğü nosyonunun akla geldiğini ve özgürlük kavramının tarih boyunca insanlığı ciddi bir şekilde ele aldığını unutmamak gerekir.

İnsan hakları konusu, günümüzde küresel boyutta olan ve günümüz uygarlığının manevi temellerini temsil eden beyanlar, düzenlemeler ve kararlar şeklindeki bir dizi ilkeyle ilgilidir. Aslında bu ilkeler, ırk, ülke, renk, cinsiyet, inançlar, sosyal koşullar ve insanın fiziksel kompozisyonundan bağımsız olarak, kendisini saygın bir varlık olarak kabul ettiği ve yaşamının kutsal olduğu büyük dinlerden ilham almaktadır ve varlığı, tüm kanun ve yönetmeliklerin nihai hedefidir ve bu nedenle kimse tarafından sömürmenin veya kötüye kullanmanın yolu olmamalıdır.

Tarih yazarı ve çağdaş bir düşünür olan Lynn Hunt (2016:19) *Inventing Human Rights* kitabında, İnsan haklarının üç özelliğinden söz eder ve bu özelliklerin iç içe olmasını vurgular: haklar; doğal, eşit ve evrensel olmalıdır. Hakların, insan hakları sayılabilmesi için, dünyanın her yerinde tüm insanlar, insan statüleri nedeniyle eşit olarak bu haklara sahip olmalıdır. Bu durumda doğal hakları kabul etmenin, eşitliği ve evrenselliği kabul etmekten daha kolay olduğu görülür. Bilinmektedir ki; birçok bakımdan eşitlik taleplerinin kabulü ve anlaşılmasında zorluklar olduğu görülmektedir. Örneğin, kişiler hangi yaşta siyasi katılım hakkına kavuşuyor? Kadınlar ve çocuklar bu hakları paylaşıyor mu? Veya göçmenler ya da vatandaşı olmayanlar da bu haklara sahip mi? Fakat bunu da söylemek gerekiyor ki; doğal, eşit ve evrensel olma hakkı bile insan haklarını tanımlamak için yeterli değildir. İnsan hakları ancak politik içerik bulduğunda anlamlıdır. Aslında bu haklar insan hakları

kategorisine girmez, ancak topluluktaki bu haklar insan haklarıdır. Bir başka deyişle bunlar yalnızca ilahi haklara karşı insan hakları değildir, bunlar diğer insanlara karşı insan haklarıdır. Yani bunlar laik siyasi dünyada garanti edilen haklardır ve bunlar bireylerin aktif katılımını içeren haklardır.

Temelde özgürlük ve güvenlik haklarının olmaması durumunda ortaya çıkacak olan düzen, insani bir düzen değildir. Bu haklar, devrolunamaz, yükümlülüğten bağımsız, herhangi bir rol ile tanımlanamaz niteliktedirler (Dalacoura,1998:6). Bir insan hakkına sahip olmak için kişinin, bir insan varlığı olmaktan başka hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Dolayısıyla insan hakları, insanın insan olduğu için sahip olduğu haklar olarak devredilemez ve vazgeçilemez haklardır. Yani insan nasıl veya ne şekilde doğarsa doğsun bu haklara sahiptir; bunun için toplumdan, devletten veya başkaca bir siyasi otoriteden onay alınması söz konusu değildir. Buna rağmen ahlaki dayanağı nedeniyle insan hakları, hukuki haklardan farklı olsa da, hukuk tarafından korunmalıdır ve insan haklarının hayata geçirilmesi ile ilgili temel sorumluluk bireylere değil, devletlere ve otoritelerine aittir. Çünkü insan hakları fikrinin ortaya çıkma sebebi, bireyi devletin keyfi tutum ve istismarına karşı korumaktır.

İnsan haklarını; dini, etnik, felsefi vb. farklılıklarına rağmen her insanın sırf insan olması sebebiyle bir değeri olduğu ve sahip olduğu haklarının dışarıdan gelebilecek özellikle siyasi otorite- her türlü müdahaleye kapalı olduğunu savunan bir görüş şeklinde tanımlamak mümkündür (Erdoğan, 2004:56). Burada dikkate almamız gereken konu şu ki; insan hakları ancak politik içerik buldukları zaman anlamlı hale gelir. Yani bireyin doğal hakları, insan hakları değildir. İnsan hakları, toplumun içinde anlam kazanmaktadır. İnsan hakları düşüncesi, bireyin temel ve doğal haklarının güvence altına alınması yoluyla devletin sınırlandırılması düşüncesine hizmet eder. Bu yüzden insan hakları talebinin, bireylerin devlete karşı siyasi bir talebi olduğu söylenebilir.

Eşitlik ilkesine dayanan insan hakları düşüncesi, tüm insanların din, dil, ırk, ulus, siyasi düşünce, etnik köken ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin anlam kazanır. Yani insan hakları, tüm insanların hak ve saygınlık açısından eşit ve özgür olarak doğduğu anlayışına dayanır ve bu özgürlükler başkalarının haklarına saygılı olma ve bu hakları çiğnememe zorunluluğu ile dengelenmektedir. Bir başka deyişle, birçok hakkın yanında bir sorumluluk da bulunmaktadır. Bu anlayışın hukuk devletiyle ilişkisi göz önüne alındığı zaman görülebileceği gibi, insan haklarına dayanmayan bir devlet "hukuk devleti" değildir (Giritli, 2002 : 9-13). Herkes için yasa (hukuk) önünde eşitlik ve ayrımcılık görmeme, hem uluslararası kuruluşların kurucu «anayasal» belgelerinin, hem de kabul ettikleri başlıca insan hakları belgelerinin güvenceye aldığı evrensel bir insan hakkıdır (Gülmez, 2009: 4). Şüphesiz insan hakları kültürel ve özellikle siyasi hayatta önemli bir rol oynamaktadır. Bütün insanların, insan olması sebebiyle sahip olduğu temel hak ve özgürlükler olarak tanımlanan insan hakları, dünya politikasında gündemin önemli bir maddesi olmayı başarmıştır.

Bu haklar, günümüzde, çoğu ulusal yasa ve uluslararası yasalarla tanınmaktadır, bu nedenle hukuk temelli haklar olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda, insan hakları hareketleri ve insan hakları savunucuları, insanları ve insan haklarını, başka her türlü haktan üstün olmasını dikkate alarak, ülkelerin yasalarının bunları içermesi gerektiğini kabul etmektedir.

Aslında “İnsan Hakları” terimi, yeni bir terimdir ve II. Dünya Savaşından sonra ve 1945 yılında Birleşmiş Milletler (BM)’in kabulü ile günlük tartışmalara girmiştir. Bu tabir, daha eski ve ilkel olan haklar, “doğal haklar” ve “insani haklar” yerine geçmiş ve kullanılmıştır. Bahsedilen doğrultuda insan hakları kavramının ortaya çıkışında ve uluslararası hukukun bir parçası haline gelişinde İkinci Dünya Savaşı yıllarının önemli olduğu görülmektedir. Değişmeye başlayan dünya konjonktürünün etkisiyle, Birleşmiş Milletler’in 1945 yılında kurulduğu bilinmektedir. 1945’ten beri BM kuruluşuyla ve BM’in temel hedeflerini ve rolünü belirledikten sonra, insan hakları ve temel özgürlük ve uluslararası barış ve güvenliğin tam anlamıyla sağlanması hedef alınmıştır. Böylece insan haklarının soyut ve nesnel olmaması yanı sıra, etik öğütlerden ziyade uygulanmasının garanti edildiği ve uluslararası alanda da uygulanabilir haklar olduğu ortaya çıkmıştır.

Geniş ölçüde tanınan insan hakları, hayat hakkı (öldürülmeme, işkence görmeme ve sakat bırakılmama), ifade özgürlüğü, âdil şekilde elde edilen mülke sahip olma hakkı, hareket özgürlüğü ve din özgürlüğüdür. Kölelik, işkence ve keyfi engellemelerin hepsi insan haklarının inkâr edilmesi demektir. Bu haklar öncelikli olarak en iyi şekilde, devlete yönelik kısıtlamalar olarak görülebilirler; devletin bireylerin kendi alanlarındaki haklarına müdahale etmemesi gerekir. Devletin rolü bu hakların kendi kanunları dahilinde yer almalarını, yani “kanunî haklar” olmalarını sağlamak olmalıdır. İnsan hakları kavramı aynı zamanda tüm kişiler için, diğer insanların haklarına müdahale etmemeleri gerektiği şeklinde bir yükümlülük, yani karşılıklılık ilkesi de yaratır.

1.2 İnsan Haklarının Tarihçesi

İnsan haklarının tarihi binlerce yılı kapsamaktadır ve kaydedilmiş tarih içinde dinsel, kültürel, felsefî ve yasal anlamda gelişmeler göstermiştir. Birçok antik belge, dinler ve felsefe insan haklarıyla ilişkilendirilebilecek çok çeşitli kavramlar içermektedir. Bunlar arasında en çok dikkate alınan değerlerden biri, Pers İmparatoru Büyük Kiros tarafından yeni Babil imparatorluğunu fethetmesinden sonra üzerinde niyetlerini yazılı olarak açıklandığı M.Ö. 539 tarihi Kiros Silindiri'dir. Hint Büyük Asoka'nın M.Ö. 272-M.Ö. 231 arasında yazılan Asoka Fermanları ve 622'de Müslümanları, Yahudileri ve Paganları da içine alacak şekilde Yathrib şehrinin (daha sonraki ismiyle Medine) önde gelen aşiret ve aileleri arasında resmi bir anlaşma olarak İslâm peygamberi Muhammed bin Abdullah tarafından hazırlanan Medine Sözleşmesi olmuştur (URL-1).

İnsan hakları düşüncesi; Avrupa'da ve İran da dahil olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde yüzyıllar boyunca var olmuştur. Bu düşüncenin kökeni Avrupa'da İngiliz Kralı John¹ dönemine ve İran'da Pers İmparatoru Büyük Kiros² dönemine

¹ Yurtsuz John namı ile tanınan İngiltere kralı John (1167 – 1216)

² Büyük Kiros, birinci Pers imparatorluğu olan Ahameniş İmparatorluğu'nun kurucusudur. ((MÖ 559-530)

dayanır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB)'nin yayınlanmasından yaklaşık olarak iki bin beş yüz sene önce yazılmış ve içeriğinde köleliğin kaldırılması, din, dil, ırk ayırımına son verilmesi gibi konular barındıran Kiros Silindiri, dönemin Pers Kralı II.Kiros tarafından M.Ö. 539'da Babil'de yazdırılmıştır. İnsan Hakları Bildirgesi'nin ilk belgesi kabul edilen Kiros Silindiri; Asur bilgini Hormuzd Rassam tarafından 1879 yılında Babil'deki Marduk Tapınağı'nda bulunmuştur (URL-2). Birleşmiş Milletler tarafından da 1971 yılında tüm resmi dillerde yayınlanmıştır. Silindirin birebir kopyası halen Birleşmiş Milletler'in New York'taki merkezinde sergilenmektedir. Kiros Deklarasyonu ve Özgürlük Şartı'na atıfta bulunan 45 satırlık bu bildirge, Babil'in fethinden sonra İmparator Kiros tarafından M.Ö. 539 yüzyılında kil silindiri üzerinde yayınlanan insan hakları bildirmede Pers imparatorluğu ordusunun galip geldiği savaşların kayıtları ve devletin bağışlayıcı kanunların yanı sıra kraliyet soyuyla ilgili bilgilerini de elde etmek mümkündür. Kral Kiros yayınladığı bildiride şöyle seslenmektedir (URL-3).

“Ben, dünyanın kralı, büyük kral, güçlü kral, Babil kralı, Sümer ve Akad kralı, dört çeyreğin kralı, büyük kral Ansan kralı Kambis'in oğlu, büyük kral Ansan kralı Teispes'in ebedi kraliyet soyundan gelen Kiros'um. Babil'e barışçı bir şekilde girdiğimde kraliyet sarayına yerleştim. Zevkler ve mutluluklar ortamına. Büyük efendimiz Marduk bana, Babil'i sevdiren yüce bir kalp bahşeyledi. Günlük işlerimle bu cömert kalbim bana yol gösteriyor. Büyük ordum, Babil'e kan dökmeden yürüdü; kimsenin Sümer ve Akat halklarını korkutmasına izin vermedim. Babil'in ve tüm kutsal merkezlerinin iyiliğini aradım. Nabonide'in (son Babil kralı) ona yüklediği ve ne tanrıların istediği ne de halka yakışan angaryaya son verdim. Bezginliklerini ortadan kaldırdım, onları özgürlüklerine kavuşturdum. Büyük efendimiz Marduk, icraatlarımdan hoşnut kaldı. Beni kutsadı...”

II. Kiros silindirde daha sonra halka can, mal, namus güvencesi verdiğini, din, dil özgürlüğü tanıdığını, kimsenin inancına karışmadığını, her türlü inanca saygı gösterdiğini, ırk ayrımcılığını ortadan kaldırdığını, yöneticilerini seçme hakkı tanıdığını, devletler arasındaki anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü için

uğraştığını anlatır.

Fakat insan haklarının tarihsel gelişimi çoğunlukla Batılı felsefi ve siyasi prensiplerin evrimiyle ilişkili olup insan hakları alanıyla ilgili ilk yasal gelişmelerin 1215 tarihli *Magna Carta*'ya dayandığı iddia edilmektedir. Her ne kadar bu anlaşma, hür bir insanın; kendi konumundakiler ile yasal yargılanması, ülkenin yasaları uygun görmedikçe tutuklanmaması, hapisanede tutulmama, özgürlüğünden mahrum bırakılmama gibi hakları garantiye alsa da bu garanti aslında yalnızca toprak sahibi erkeklere tanınmıştır. *Magna Carta*'nın içeriğine baktığımız zaman da bu hakların, temel hak ve özgürlükleri değil, siyasi hakları içeren bir belge olduğunu söyleyebiliriz (Clapham, 2010: 16-18).

İnsan haklarının gerçekleştirilmesinde İngiltere, ABD ve Fransa'da 1689-1789 yılları arasında başarılı girişimler ve gelişimler olmuştur. 17. ve 18. yüzyıllarda, kölelerin ve dini ve etnik azınlıkların haklarını güvence altına almak için temel adımlar atılmış ve köle ticareti birçok ülkede kaldırılmış ve birçok dini ve ırksal azınlık için daha fazla hak tanınmıştır.

Değişik isim ve formatta bile olsa tarih boyunca insanlar temel hak ve özgürlükleri uğruna mücadeleler vermiş ve 10 Aralık 1948'de Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin (EİHB) Birleşik Milletler (BM) Genel Kurulu'na Kabul edilmesiyle ve bu mücadele kurumsal ve küresel bir yapıya kavuşmuştur.

1.2.1 Eski Çağlarda İnsan Hakları Düşüncesi

İnsan hakları düşüncesinin tarihini insanlık tarihinin başlangıcına kadar götürebiliriz. Eski çağlarda, insan hakları kavramının oluşum sürecinde, Hint, Sümer, Hitit, Mısır ve Çin uygarlıklarının küçük katkıları olsa da insanın haklarının gelişmesine en önemli katkıyı Eski Yunan şehir devletleri ve Romalılar yapmıştır (Kasım, 2009: 8).

1.2.1.1 Antik Yunan’da İnsan Hakları

İnsan haklarının doğuşu ve gelişimine eski yunan şehir devletlerinin de katkısı olmuştur. Fakat bu devletler bireyi esas almadıklarından, bireyin devlet karşı ileri sürebileceği hakları bulunmamaktaydı. Eski Yunan devletlerinde kişi, birey niteliğiyle değil, içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olarak kabul edildiğinde, yalnızca bazı siyasi haklara sahipti. Kişiler kanun önünde eşit sayılmış, fakat bu eşitlik sadece yurttaşlara tanınmış, köleler bu haklara sahip olmamıştır.

İnsanın, felsefenin doğrudan odağı olarak ele alınması Sokrates ile başlamıştır. Sokrates ile başlayan akım, Aristoteles ile devam etmekle beraber, Stoa Okulu³ bu süreci bütünleyen niteliktedir. Site kurumunun sarsıntı geçirdiği dönemde Atina demokrasisini diriltme kaygısı, Platon ve Aristoteles için belirleyici etken olmuştur. Platon ve Aristoteles’in düşüncelerinde, dönemin genel özelliklerine koşut olarak, bireysel hak ve özgürlükleri öne çıkartmayan bir yaklaşım söz konusudur (Gemalmaz, 2001: 3).

Bu dönemde kişi birey olarak değil, toplumun bir üyesi olarak kabul edildiği için, Yunan site devleti yurttaşları seçme ve seçilme hakkı gibi bazı siyasi haklara sahiptiler. Ancak kanun hakimiyeti ilkesine göre, kişiler her türlü faaliyet ve davranışlarında kanunlara uymak zorundaydılar. Bu nedenle, Atina demokrasisinin hürriyet anlayışı, sadece siyasi hürriyet ile sınırlıydı (Kalabalık, 2004: 11).

İşin aslına baktığımızda Antik Yunan’da toplum içinde yurttaş sıfatını taşıyanlar küçük bir azınlıktır. Toplumun büyük bir bölümünü her türlü haktan tamamen yoksun olan, eşya ve hayvandan farkı olmayan “köleler” oluşturmaktadır (Bozkurt, 2006: 43). Tüm bu nedenlerle Antik Yunan’ın Polis devletlerinde özgürlük deyince yurttaşların özgürlükleri, demokrasi deyince de azınlık demokrasisi akla

³ Stoa okulu, M.Ö. III. yy’da Yunan polis devletlerinin yıkıntıları üzerine kurulan bir düşünce akımıdır. Kurucusu Zenon’dur. Stoacılar, yalnızca Yunanlıların eşit ve özgür kişiler sayıldıkları bir düşünce sisteminden ayrılarak tüm insanların saygıdeğer varlıklar, eşit ve özgür kişiler olabileceklerini savunmuşlardır. Bu özellikleriyle Stoa okulu taraftarları, devleti her şeyin üstünde tutan ve onu putlaştıran klasik Yunan düşüncesine ters düşmüşlerdir. İnsana devlet dışında manevi bir değer yükleyen Stoizm, insanlar arasında eşitlik, kardeşlik düşünceleri ile insan hakları anlayışının en eski felsefi kaynağını oluşturmuşlardır (Bkz. Göze, 2007: 57-61).

gelmektedir (Akad ve Vural Dinçkol, 2009: 17).

Eski Yunan’da vatandaş sayılanların yanında köleliği kabul eden bir toplumda bireye önem veren ilk düşünürler “Stoacılar” olmuşlardır. Stoacılara göre, devlet her şeyin üstünde değildir; onun üstünde akıl, kanun ve hukuk vardır (Çiftçi, 2006:269). Stoacılar, bu kanunun insanların birbirini sevmesini emrettiğini, bütün insanların kardeş olduğunu belirtmiştir. Stoacılar, özgürlüğün de insanların iç dünyası ile ilgili olduğunu belirtmişlerdir. İnsana devlet dışında manevi değer tanımları ve bütün insanlar arasında eşitlik fikirlerini savunmaları nedeniyle insan haklarının ilk habercileri olmuşlardır.

1.2.1.2 Roma Medeniyeti’nde İnsan Hakları

6. yüzyılda Roma Hukuku kuralları, İmparator Justinianus tarafından yazılı hale getirilmiş ve *Corpus Iurus Civilis* adı verilmiştir. Sonradan 12. yüzyılda, Roma Hukuku yeniden canlanmış, 16. ve 17. yüzyıllarda İtalya’dan Kara Avrupası’na yayılmıştır.

Yunanlıların üzerinde durduğu doğal haklar anlayışı Roma İmparatorluğu döneminde de varlığını sürdürmüştür. Ancak gerçek hayatta kişi hürriyetleri ve insan hakları konularında herhangi bir ilerleme olmamıştır. Yunan site devletlerinde olduğu gibi, Roma hukuk sistemine göre de köleler insandan sayılmaz, sadece bir mal ve evcil hayvan olarak muamele görürlerdi. Roma’da “yurttaş” sıfatını, çeşitli ödev ve sorumlulukları yerine getirenler kazanabiliyordu (Bozkurt, 2006: 44). Roma Hukukundaki, hukuki kavramları, mahkeme (yargılama) tarzını, hukuk tekniğini ve hukuki meselelerin ortaya konup ona göre hukuk kuralı yapılması şeklini iktibas eden Kara Avrupası Devletleri arasında İsviçre, Almanya, Fransa, İtalya gibi devletler yer alır (Çiftçi, 2006:262).

Yunan medeniyetinde olduğu gibi, Roma siyasal rejiminin temelinde de kölelik kurumu varlığını sürdürmüştür. Romalı vatandaşlar arasında bile mensubu bulunulan toplumsal kesime göre eşitsizlikler vardır. Ayrıca Roma medeniyetinde kadınlara kamu hukuku alanında hak tanınmamış, özel hukuk alanında ise sınırlı haklara yer verilmiştir. Kadınlar, doğumlarından ölümlerine kadar vesayet altında kalmışlardır.

Buluğ çağına kadar kadınlar, yetişkinlik öncesi dönem olarak nitelenen zaman diliminde vesayet altında yaşamışlardır. Yetişkin olduktan sonra ise kadınlar ya kocasının ya da babasının vesayeti altında bir hayat sürmüşlerdir (Gemalmaz, 2001: 6-7).

Buna göre ilk çağların insan hakları yaklaşımında bir düşünce birliğinin olmadığını söyleyebiliriz. Ne insan haklarına değinen ilk filozof Sokrates'te ne de adalet yönünden insan haklarını ele alan Platon'da, insana insan olarak değer veren, ona devlet içinde ve devlete karşı herhangi bir hak tanıyan fikirlerin izine rastlanmaz. Yani eski çağda vatandaşlara tanınan haklar gerçek anlamda insan hakları değildir. Çünkü bu haklar bütün insanlara tanınmış olan haklar değildir ve kölelik kurumu varlığını sürdürmüştür.

1.2.2 Orta Çağlarda İnsan Hakları Düşüncesi

Büyük Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında Doğu Roma ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrılmasından sonra, Batı Roma İmparatorluğu'nun 476 yılında yıkılmasıyla başlayıp, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun varlığını sona erdiren İstanbul'un fethinin gerçekleştirildiği 1453 tarihine kadar geçen döneme "Orta Çağ" adı verilir (Doğan, 2009: 93). Bu süreçte batıda Hristiyanlığın siyasi bir güç olarak ortaya çıkması ve doğuda İslam ile Hindu ve Konfüçyüsçü düşüncenin ortaya çıkmasıyla, din egemenliğini sürdürmektedir.

Diğer taraftan Avrupa'da feodal yönetimlerin hüküm sürmesi, genellikle ilk insan hakları belgesi olarak kabul edilen *Magna Carta*'nın İngiltere'de kabul edilmesi ve İslamiyet'in doğuşu gibi gelişmeler, insan hakları bakımından Orta Çağ'a damgasını vuran önemli olaylardır.

1.2.2.1 Feodalite ve Hristiyanlıkta İnsan Hakları

Orta Çağ'da siyasi, sosyal ve hukuki yapıyı feodal düzen oluşturmaktadır. Feodal düzende sosyal yapıyı belirleyen özellik, kişilerin toprakla olan ilişkileridir. Toprağa sahip olan kişi, aynı zamanda siyasi iktidara da sahip olan kişidir. Toprak sahibi olmayan insanlar, üzerinde yaşadıkları toprağın sahibine, sosyal, ekonomik, siyasi ve hukuki yönden bağımlı olarak yaşayan köleleşmiş kimselerdir (Göze, 2007: 64).

Feodalizmde, yönetilen kesim, yöneticilere karşı hizmet ve sadakatle borçludur ve yöneticiler de onları korumakla yükümlüdür. Bu dönemde özgürlük, derebeylerin toprakları üzerindeki özgürlükleri olarak anlaşılmıştır. Bundan dolayı bu dönemde temel hak ve hürriyetlerin karşılıklı olarak tanınmasından söz edilemez (Kalabalık, 2009: 41).

Bu süreçte Batı'nın, insan ve haklar niteliğinin temel belirleyeni, feodal sisteminin derebeyleri ve kralları ile iktidara tanrı adına ortak olarak veya birçok durumda tek başına hâkim olan papalık kurumudur. Feodal sistemde, lord ile vassal arasındaki ilişki karşılıklılık esasına dayanmaktadır. Feodalizmde hiç kimse tam anlamıyla egemen değildir ve kral ile halk, lord ile vassal bir çeşit sözleşmeyle birbirlerine bağlıdır. Buna göre, buna aykırı hareket edilmesi durumunda, karşılıklı olarak hak ve ödevler sona ermektedir. Ayrıca, feodal beyler merkezi iktidarlara karşı direnme odakları haline geldikçe, kendi kendilerini yönetme şansına ve özgürlüğe sahip olmuş, bu da sadece küçük bir sınıf için de olsa, bazı subjektif kamu haklarının tanınmasına yol açmıştır (Coşkun, 2006: 63-64). İşte bu krallar ve derebeyler arasında yapılan anlaşmalar, insan haklarının sonraki gelişme evrelerinde belirleyici rol oynamış ve bu anlaşmalarla kazanılan haklar, sonraki haklara bir temel oluşturmuştur (Kalabalık, 2009: 41). Yani Orta Çağ'da, kişinin devlet karşısındaki durumu ve devlet gücüne bir sınır çizilmesi konusunda Eski Çağ'a göre bir değişim ve gelişme olmuştur. Fakat bu dönemde de aynı Eski Çağ'da olduğu gibi, kölelik kurumu varlığını sürdürmüştür ve hatta durum kadınlar açısından daha da ağır bir eşitsizlik sergilemektedir ve kadınlar, doğumlarından ölümlerine kadar ya kocasının ya da babasının vesayeti altında kalmışlardır. Ve kadınların mülk edinme hakkı 1882 yılına

dek tam olarak sağlanamamıştır (Berkay, 2000:353).

Feodalizm, Orta Çağ'ın siyasi, sosyal ve hukuki otoritesini oluştururken, bu dönemin dini otoritesini Hristiyanlık oluşturmuştur ve Hristiyan felsefesi insan kişiliğine bir değer kazandırmıştır. Siyasal otorite ile dinsel otoriteyi birbirinden ayırarak, insanın vicdanını devletin tahakkümünden kurtarmak isteyen Hristiyanlık, insanın kişiliğine değer vermiş ve her insanın Tanrı'nın bir kopyası olarak yaratılmış olması dolayısıyla yüksek bir haysiyet taşıdığını ve bu haysiyet gereğince de insanların kişiliğine bağılı birtakım haklara sahip bulunduğunu ortaya koymuştur (Coşkun, 2006: 61-62). Hazreti İsa'nın "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya veririz" (İncil Matta 22) sözü bunu ifade etmektedir. Bu düşünce kölelik düzenine karşı isyanın başlamasına sebep olmuştur.

Erken Orta Çağ'da, Hristiyanlık mazlumların dini olsa da çağın ortalarında dindar Hristiyanların yaptığı bağışlar ve toplanan sadakalarla birlikte manastırlar çok zenginleşmiş, zamanın en büyük ve güçlü toprak sahipleri olmuşlardır. Kilisenin güçlü toprak sahipleri ve zenginleşmeyle birlikte Hristiyanlık zamanla siyasi bir güce sahip olmuştur. Ve bu sebepten dolayı Hristiyanlık mutlak devlet otoritesi karşısında, bireyin temel hak ve özgürlüklerini savunamaz hale gelmesi, bir baskı politikası izlemeye başlamıştır.

1.2.2.2 Magna Carta ve Büyük Özgürlük Fermanı; İngiltere'de İnsan Haklarının Doğuşu

15 Haziran 1215 İngiltere için özel bir gündür. Bugün, Kral John, aristokrasinin baskısına teslim olmak ve *Magna Carta*'yı imzalamak zorunda kalmıştır. *Magna Carta*, Latince "Büyük Ferman" anlamına gelmektedir. *Magna Carta*, 1215 yılında Kral John tarafından imzalanan, İngiliz halkı ile Kral arasındaki hak ve hukuku bir anlaşma ile ayıran ilk siyasi belge olarak tanıtılmaktadır. Büyük Ferman (Great Charter) yani *Magna Carta* 63 maddeden oluşmaktadır.

İngiltere'nin Normanlar tarafından 11. yüzyılda işgal edilmesinden sonra krallar, derebeylerinin haklarını kısıtlamaya başlamışlardı. Baronlar bu duruma sık sık itiraz edip ayaklanmaktaydı. Nihayet İngiltere Kralı John'un Fransa Kralı Philip

Augustus'a 1214 yılında yenilmesi, baronlara cesaret verdi ve kralla pazarlığa girişmeye başladı. Baronlar pazarlığın şehirde olmasını, kral da açık arazide olmasını istiyordu. Böylece kral, baronları askerleri ile ezip dağıtacak. Fakat pazarlık baronların istediği gibi olunca, Londra şehri bir anda "serseri sürüsü" ile doldu. Bu sebepten dolayı, Kral Yurtsuz Jean 1215'te feodal beylerin isteklerine boyun eğmek zorunda kalmış ve *Magna Carta*'yı imzalamıştır. *Magna Carta* özetle şu haklardan oluşan bir belgedir (Göze, 2007: 429-432):

- Kral, özgür kişileri hükümsüz bir şekilde tutuklayamayacak, hapsedemeyecek ve mallarına el koyamayacak.
- Kral, adaleti değiştirmeyeceğine, kimseye karşı hak ve adaleti yerine getirmekten kaçınmayacağına söz verecek.
- Cezalar suçun ağırlığı ile orantılı olacak.
- Tüccarlara ticaret özgürlüğü sağlanacak.
- Kralın devletin yasalarını çiğnemesi durumunda, baronlara isyan etme hakkı tanınacak.

Magna Carta'da kimsenin yasaların üzerinde olmadığından, hatta kralın bile yasaların üzerinde olmadığından söz edilmektedir. Bu bildirgenin bazı maddeleri "adil yargılanmadaki denemeler" ve "vergi ödemelerinde sınırlamalar" bahsetmektedir. Kampanyalarında *Magna Carta*'dan ilham alanlardan biri de 1947'de Mahatma Gandhi'dir. Gandhi kampanyasında *Magna Carta*'ya atıfta bulunmaktadır. Ayrıca Nelson Mandela 1964 yılında yargılanan bir mahkemede *Magna Carta* cümlelerini okumuştur.

1215 yılında kabul edilen İngiliz *Magna Carta* haklar bildirisi⁴, uzun bir süre, hukukun ve insan haklarının sembolü olarak kabul edilmiştir (Helmholz, 1999: 297).

⁴ 1685 yılında II. Charles'ın ardından Katolik olan kardeşi II. James'in mutlak monarşiyi canlandırma çabaları, parlamentonun tepkisine yol açmış ve Bill of Rights'ın ortaya çıkış koşulları hazırlanmıştır. II. James'in Fransa'ya kaçması üzerine kızı Marry ve kocası William, tahta geçiş koşulu olarak parlamentonun hazırlamış olduğu Haklar Bildirisi'ni imzalamışlardır. Haklar bildirisi ile adil yargılanma, olağan olmayan cezaya çarptırılmama ilkeleri doğal haklar arasında yer almış yasa yapma ve vergi koyma yetkisinin parlamentoya ait olacağı, dilekçe hakkı ve yasama dokunulmazlığı kabul edilmiştir.

1700'lü yıllarda *Magna Carta*, demokratik düşünceler halinde birçok millet tarafından benimsenmiştir. ABD Başkanı Thomas Jefferson, 1776 yılında bu düşüncelerle ABD İstiklal Beyannamesi'ni hazırlamış ve böylece ABD'nin politik yapısı meydana çıkmıştır. Ancak önceleri özgürlüklerin koruyucu heykeli olarak bilinen *Magna Carta*, daha sonra bazı tarihçiler tarafından halkın özgürlükleri ile ilgili bir belge olarak değil, feodal tepkinin belgelenmesi olarak düşünülmüştür (McIlwain, 1914: 27).

Tarihin ilk yazılı anayasası olan *Magna Carta*, dünyanın özgürlük adına attığı en büyük adımı olarak kabul edilir. *Magna Carta*, İngiltere Kral'ı John'un, sınırsız yetkilerinden feragat ettiği, hukukun kendi arzularından daha üstün olduğunu kabul ettiği, tarihin akışını değiştiren bir antlaşmadır. Diğer taraftan, Haklar Dilekçesi (Petition of Rights, 1628) ile "kişi özgürlüğü ve güvenliğinin korunmasına yönelik hükümler içeren" (Gemalmaz, 2010:136) *Habeas Corpus Act* (1679), yine *Treason Trials Act* (1696) ile *Act of Settlement* (1701) da *Magna Carta* kadar büyük öneme sahiptiler.

"Büyük Ferman"ın tarihsel süreçteki en önemli belgelerden birisi olmasına rağmen ve çağdaş İngilizce konuşan toplumlarda anayasal bir devlet haline gelmesine ve hala modern demokrasinin temeli ve Anglosakons'un hukuk sisteminin temeli ve kralların tiranlığının önündeki en büyük adım olmasına rağmen ancak İngiltere hâlâ yazılı bir anayasaya sahip olmayan ülkeler arasındadır. İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'yı içeren Birleşik Krallık yazılı olmayan bir anayasaya sahiptir ve bu tarihi anlaşmaların, parlamentodaki yasaların ve anlaşmaların altındaki yükümlülüklerin bir kombinasyonudur.

Magna Carta'nın yalnızca dört kopyası bulunmaktadır. Bunlardan biri Lincoln Katedraline aittir ve Birleşik Krallık'ta Lincoln Kalesi'nde sergilenmektedir (Ardley ve Voase, 2013:341-352).

1.2.2.3 İslamiyet'in Doğuşu ve İnsan Hakları

Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile büyük coğrafi keşiflerin başlamasına kadar dünya tarihinde İslamiyet'in doğuşundan daha önemli bir olay bulmak zordur (Sander, 2010: 47). İslam dünyasının üstünlüğü M.S. 600 – 1000 yılları arasındaki

döneme dayanır ve Avrupa, Hindistan, Çin ve Ortadoğu uygarlıkları arasındaki dört merkezli kültürel dengeyi tam anlamıyla bozmamışsa da bu dengeye ait olan sınırları keskinleştirmiş ve Ortadoğu'nun göreceli ağırlığını artırmıştır.

İslam düşüncesinde insan haklarının siyasal bağlam dışında dini bir etkisi de vardır. İslamiyet'in doğuşundan itibaren Aydınlanma Çağı'na kadar, İslam uygarlıkları siyasi politikalarını toplumsal ve bireysel hayatı da düzenleyen İslam hukuku çerçevesinde oluşturmuşlar ve bireyin bir yurttaş olduğu kadar Tanrı'nın kulu olduğu inancıyla da bireye ve haklarına karşı saygılı ve hoşgörülü siyasetler izlemişlerdir. Hz. Muhammed'in Veda Hutbesi, tarihin ilk demokratik ve insan haklarını gözetken bildirisi olma özelliğindedir. Burada korunması gereken haklar, bireyin hem özel yaşamını hem de toplum içinde başkalarına karşı tutumlarını düzenlemekte, tüm bunları yaparken Tanrı'ya karşı kulluk sorumluluğunu da yerine getirmeyi teşvik etmektedir. Bu sebeple, İslam düşüncesinde insan haklarına yapılan bir saldırı, Tanrı'nın iradesine ve onun değerli kullarına yapılmış bir saldırı olarak ele alınır.

İslamiyet, İngiliz Haklar Bildirisi'nin kaleme alınmasından yaklaşık bin yıl kadar önce, bir Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ortaya koymuştur ve ona, insanlar için bu haklara saygı göstermeyi ve bu hakların özgürce gerçekleşmelerini sağlamalarını zorunlu kılmıştır. Ne yazık ki uygulamada bu yapılmamıştır. Müslüman ülkeler İslam'ın savunduğu toplum ve devlet kavramını gözden uzak tutmuşlar ve içtihat diye bilinen harekât ilkesini de etkisiz hale getirmişlerdir (Khwaja Gulam, 2009: 170).

Donnelly'e (1995: 59) göre; Müslümanlar, sürekli olarak ve kesin bir şekilde dindaşlarına saygı ve onurla muamele etmekle emredilmişlerdir, ama bu emirlerin dayanakları insan hakları değil, yalnızca ödevler yükleyen ilahi emirlerdir. 1981 yılında ilan edilen "Evrensel İslam İnsan Hakları Bildirgesi"nde de 23 adet hak sıralanmıştır. Fakat biraz dikkat edildiğinde, temel haklar veya insan hakları olarak sayılanların hak değil ödev olarak formüle edildiği görülmektedir. Örneğin, özgürlük hakkının içeriği, haksız köleleştirmeme ödevi ile sınırlandırılmıştır. Adalet hakkı, bireylerin devlete karşı sahip olduğu vazgeçilmez bir hak değil, yöneticinin bir

görevidir. İfade özgürlüğü, doğruyu söyleme yükümlülüğü olarak düzenlenmiştir. Müslüman bir kişinin inancı, ölünceye kadar korumakla yükümlü olduğu kutsal bir emanet olarak algılandığı için, din değiştirmek yasaklanmış ve suç sayılmıştır. İslamiyet'te, hakların kaynağı ve özneleri de farklı bir yapıdadır. Haklar kişinin salt insan olması sebebiyle sahip olduğu yetkiler değil, Allah'ın bağışladığı ayrıcalıklardır. Haklar çeşitli şartlara bağlıdır ve kişiler onlara, yükümlülüklerini yerine getirmek için sahiptir (Uygun, 2011: 251).

Ayrıca feodal üretim ilişkilerinin hâkim olduğu Orta Çağ'da, Orta Asya ve Orta Doğu'da da durum farklı değildir. İslam düşüncesinde aynı Hristiyanlık da olduğu gibi kölelik kurumunun varlığı fakat daha insani koşullarla muamele tavsiye ettiği bilinmektedir. Buna karşın, kadınlar hakkında olan eşitsizlik; iki kadının tanıklığının bir erkeğin tanıklığına eşit olması veya miras hakkında kadın aleyhine olan eşitsizlik, Ortadoğu'da da Batı'dan farklı değildir.

1.2.3 Modern Çağ'da İnsan Haklarının Doğuşu

İnsan hakları terimi, modern anlamda, yirminci yüzyılda genişlemiş olan düşüncelerin, fikirlerin ve arzuların ürünüdür. Amerika'nın keşfi ardından gelen kıtanın ele geçirilişi ve İspanyolların yerli halkla uyguladığı zulüm, doğal hukuk ve insanların eşitliği tartışmalarını yeniden alevlendirildi. Bu nedenle bu dönemde İnsan Hakları ile “doğal hukuk” arasında bir örtüşme vardır.

İnsan haklarının temellendirilmesinde hem ilk hem de en eski felsefî yaklaşım doğal hukuk ve doğal haklar yaklaşımıdır. Doğal haklar, kökenlerinden, herkesin doğal olarak yaptığı taleplerdir. İnsan hakları, kişilerin insan olmalarından dolayı sahip oldukları haklardır ve insanı merkezine yerleştiren bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır. Üstün niteliğiyle insan hakları, insan olarak var oluşumuzun objektif olarak iyi olduğu varsayımına dayanmaktadır. Aslında bu varsayımın arkasında, insanların diğer canlılara göre bazı üstün özelliklerinin bulunması ve bu üstünlüklerinden dolayı bazı hakları doğuştan kazandıkları inancı vardır (Bozkurt, 2003: 13). İşte bu yüzden “İnsan Hakları” kavramı doğal hukuk anlayışına dayanan bir olgu olarak kabul edilmektedir. Buna göre insan, insan olmak sıfatıyla, yapısı gereği, vazgeçilmez, devredilmez,

zamanaşımına uğramaz ve doğuştan kazanmış olduğu birtakım haklara sahiptir (Coşkun. Vahab, 2006: 3).

John Locke modern insan hakları teorisinin ilk geliştiricisi olarak bu konuyu ilk defa dile getirir. Genel olarak John Locke, yeni dönemde insan hakları düşüncesinin manevi babası olarak kabul edilir ve ona göre, bu devrede insanlar birtakım tabii haklara sahiptirler. Bunların en başında “hayat”, “hürriyet” ve “mülkiyet” hakları gelir. İnsanlar bu tabii haklarını korumak, bunlara karşı başkaları tarafından yapılacak tecavüzleri defetmek ve tecavüzde bulunan kimseleri cezalandırmak hakkına da sahiptirler (Kapani, 1981: 31).

Hukuk felsefecisi Orhan Münir Çağıl'ın (1984:74) çok yerinde bir yaklaşımla “beşeriyet tarihinde büyük bir fikir ve kültür hareketi” olarak nitelendirdiği doğal hukuk fikriyeti, liberal siyaset ve ahlak felsefelerinin temellerinden birini oluşturduğu gibi, insan haklarının da fikir ve uygulama olarak başlıca kaynağını teşkil etmektedir. Bu nedenle insan haklarını incelemek demek, bir bakıma, doğal hukukun gelişimini incelemek demektir. Bu arada hatırlatmak gereken konu şu ki; 16. yüzyılda, İngiltere’de iki büyük ve ünlü düşünür ortaya çıktı: Thomas Hobbes ve John Locke. Eserleri Kuzey Amerika'nın İngiliz kolonilerinde biliniyordu ve özellikle Locke’un düşünceleri, Amerikan politik düşüncesini ve Amerikan anayasasının temelleri şekillendirmeye yardımcı oldu. John Locke tıpkı Hobbes gibi, insanın her şeyden önce birey olduğuna inanmaktadır. Hobbes’un siyaset felsefesine gelince; Hobbes, siyaset felsefesini “insan insanın kurdudur.” argümanı üzerine temellendirmektedir. İnsan doğuştan bencildir ve her şeyin sadece kendisinin olmasını ister. Hobbes’a göre, insanlar toplum halinde yaşamadan önce herkesin her şeyi elde etme hakkı vardı böylece insan, her şeyin sahibinin kendisi olmasını ister (Tuğcu,2000:483-486). Hobbes’a göre bir insan topluluğu, kendi arasında sözleşme yaparak, tümünü temsil etme hakkını kime vereceği noktasında ortak bir karara vardığı zaman bir devlet kurulmuş olacaktır (Hobbes, 2016: 137). Yetkinin tek ve mutlak bir elde toplanması, Hobbes’un siyaset felsefesinin ana düşüncesidir.

Eski dönemlerde de bunu destekleyen bazı fikirler olmasına rağmen, insan haklarının esas olarak Modern Çağ'ın bir düşüncesi olduğu ileri sürülmektedir.

Modern Çağ'ın başlarında insan hakları düşüncesini “doğal haklar” adı altında ilk dile getiren düşünür John Locke'tur. Locke, herkesin “hayat”, “hürriyet” ve “mülkiyet” hakkına sahip olduğunu ileri süren bir doğal haklar teorisi geliştirmiştir (Erdoğan, 2007: 93).

Locke'un düşüncesinde bireyin bireyselliği daha ağır ve daha güvenilirdir. Tam da bu nedenle Locke, Hobbes'un karamsar düşüncelerinde, insanı, insanın kurbanı olarak adlandırdığını, devletin mutlak gücünü bireylere karşı kullanması ihtimali ve bireyliğini yok etme tehlikesini fark edip bütün entelektüel çabaları böyle bir tehlikeyle yüzleşmeyi ve bireysel özgürlükleri güvence altına almayı amaçlıyor.

Locke'a göre, doğa durumunda, yani siyasi toplumun kurularak devletin varlık alanına girmesinden ve pozitif hukukun doğmasından önce bütün insanlar bu haklara eşit olarak ve ellerinden alınmaz biçimde sahiptir. Locke'un düşüncesinde insan her şeyden önce bir bireydir ve bu düşüncede insanların bireyselliği çok önem taşımaktadır. Locke'un bu görüşleriyle birlikte Modern Çağ'da insan hakları, siyasi düşünce tarihini ilgilendiren felsefi bir tartışma olmaktan çıkmış, devletlerin anayasalarını ilgilendiren bir konu olarak hukuk alanına girmiştir. Bu dönemde devletin mutlak egemenliğine dayanan anlayış zayıflamış, kişiler ve sınıflar arasındaki dengesizlikler giderilmeye çalışılmış ve insan hakları anayasalarda yer alan haklar olarak hukuk hayatına mal edilmiştir (Kalabalık, 2009: 42).

Aslında Locke, bir ticari şirketin direktörü olarak, seksen altı erkek, altı kadın ve iki gemi enkazı tarafından Carolina'nın sömürge topraklarına gittiğinde (Bourne, 1969: 237) kimse bu küçük koloninin zaman içerisinde diğer ülkeler için yarı küresel bir hükümet kurabileceğini düşünemezdi. Locke'un Amerikan sömürgelerindeki asıl işi, Carolina'da güvenli ve aktif bir yaşam sürmenin yanı sıra toprağı büyütmesiydi. Kolonilerde rahat bir yaşam keşfederek ve vatandaşları Batı topraklarına yönlendirerek, tüm İngilizlerin yaşamlarıyla ve bütün İngilizlerin refahıyla yaşamının gösterilmesini istemişti. Çünkü sömürgeci ticaretin oluşmasıyla birlikte, İngiltere, Batı ve Doğu Hindistan'daki diğer sömürgelerin durumu büyük ölçüde güçlenmişti; böylece sömürgeler bile kendileri için iyi bir refah sağlayabilecekti. Aslında daha sonra Birleşik Devletler anayasasının temellerini geliştiren Carolina'nın temel

yasaları, Locke'un İngiltere'nin Amerikan sömürgelerindeki siyasi ve ekonomik gücünü güçlendirmek için sağladığı bir dizi yasa idi. Hem siyasi teorisinin hem de insan haklarıyla ilgili görüşlerinin kısa bir zaman içinde Amerika'da uygulamaya aktarılması ve başarı olması, Locke'nin siyaset teorisinin en önemli yazarlarından biri haline getirmiştir.

Rönesans döneminin sonlarında Yeni Çağ'ın başlarında yaşamış olan ve devletin temelini doğal hukuka göre yorumlayan bir başka düşünür de Hollandalı Hugo Grotius'tur (1583-1645). Hugo Grotius'in düşüncesine dayanarak, modern barışçılık düşüncesi ve savaşların usulsüzlük fikri derin tarihsel çalışmalarla ve Avrupa ve dünyadaki gelecek yüzyılların barışsever arayışları için insani bir bakış açısı ve temelleri üzerine kurulmuştur. Bunun için 1625 yılında, Hollandalı Calvinist⁵ filozof Grotius, *De Jure Belli ac Pacis*⁶ başlığını taşıyan üç ciltlik eserini Latince yayınlamıştır. Grotius bu eserinde haklar kavramının sadece bir ülke ya da yasal bir gelenek için değil tüm insanlara uygulanan haklar kavramını ortaya koymuştur ve kendi zamanına kadar kilise tahakkümünde bulunan doğal hukuk anlayışını evrensel ilkelerle işler hale getirmeyi amaçlamıştır.

Grotius, Tanrı'dan ve İncil'den bağımsız olarak, doğal hukuk ve doğal hak savunuşunu akılcılık temelinde yükseltmektedir (Strauman, 2006: 344). Hugo Grotius uluslararası hukuku doğal hukuk üzerine kurarak bir sistem oluşturmuştur. Doğal hukuk ona göre her şeye gücü yeten bir varlığın bile tabi olduğu, değiştirilemez bir hukuktur (Murray, 2003:17).

Grotius doğal hukuktan hareket ederek hukuku kilise kurallarından arındırıp laik bir temel üzerine oturtmuştur. Böylece aydınlanma döneminde aklın kurallarına dayanan yasaların meşrutiyyetini temellendirmiştir. Ayrıca uluslararası hukukun kurucusu kabul edilmektedir. Grotius savaşlarda dahi belirli hukuk kurallarının uyulması zorunluluğunu ifade etmiş, modern savaş hukuku onun düşüncelerinden

⁵ Calvinizm; Hristiyanlık dininde reform yapan Fransız din bilgini Jean Calvin'in ortaya attığı fikir düzenidir.

⁶ De Jure Belli ac Pacis(Savaş ve Barış Hukuku) (1625)

esinlenerek şekillendirilmiştir.

Grotius, İncil'den yaptığı alıntılarla, savaşın Hristiyanlıkta hoş görülmediğini ispatlamaya çalışır. İncil'de savaşın mazur görüldüğü bazı yerlerde ise bunun ancak bir zorunluluk olduğunu belirtir. Grotius'a göre, Hristiyan teologların ve hukukçuların eserlerine ve eski kilise topluluklarının uygulamalarına bakıldığında savaş, tıpkı ölüm cezası gibi.

18. yüzyılının akılcı ve aydınlanmacı felsefesinin sembolize etmesinin ve ara sıra insan haklarını akılcılık temelinde yükseltmiş olan bir diğer önemli ismi Immanuel Kant'dır (1724-1804). Kant on sekizinci yüzyılın son yıllarında, bu alanda "Ahlak Metafiziği" başlıklı en önemli eserlerinden birini yayımladı. Bu çalışmada Kant, insan özgürlüğünü onun doğal ve ilahi hakkı ve bir insan hakkı olarak kabul eder. Özgürlük, Kantiyen anlamında, mümkün olduğu sürece, diğer tüm insanların özgürlüğü ile, genel bir yasa çerçevesinde, insanlığı nedeniyle herhangi bir insana ait olan tek birincil hakktır.

Immanuel Kant'ın haklarla ilgili görüşleri doğal hukuk anlayışının ne tamamen içinde ne de bütünüyle dışındadır. Kant'ın haklarla ilgili hareket noktası, genel olarak, tüm felsefi sisteminde olduğu gibi, insandır. Kant insanlara insan dışı varlıklar arasında önemli bir fark olduğunu özellikle vurgular (Yayla, 2014:88).

İnsanın temel haklarının özgürlük, eşitlik ve bağımsızlık olarak tanımlayan Kant (Booth,1993:259), hukuk önünde her yurttaş eşitliğini, her yurttaş oy verme ve yaşama hakkını, ne hizmetkar ne işçi ne de bilim insanı olarak kimsenin bir efendiye bağımlı olmadan kendini idame hakkını savunmuştur. Kant bir yandan, feodal ayrıcalıkları ve köleliği reddederken, diğer yandan oy hakkını bağımsız aktif vatandaşlar için savunmuş; doğal olarak, kadınlar aktif vatandaş tanımlaması içinde yer almamışsa da yasalardan doğacak tüm haklardan, sanki aktif vatandaşlarmışçasına, tüm bağımlı pasif vatandaşların da yararlanmasını savunmuştur (Hans, 1990:27).

Kant, eşitlik ve bağımsızlık gibi diğer tüm insan hakları ilkelerini bu temel özgürlük ilkesinden almaktadır. Bu şekilde Kant, politik felsefesinde kesinlikle yeni dönemin siyasal düşüncesi ve önceki dönemler arasındaki son bağlantıyı koparmakta,

ancak bunun ötesinde, aydınlanmanın "doğal hakkı" kavramını radikal bir biçimde radikalleştirilmektedir.

Rönesansla başlayan “hümanizm” akımı bireyi ön plana çıkarmış, devlet artık bireyin hizmetinde, onun bireysel gelişimini sağlamak ve güvence altına almakla görevli olan bir kurum olarak nitelendirilmiştir. Bireyin doğuştan din, dil, ırk, renk ve cinsiyet farkı gözetilmeksizin bir takım doğal haklara sahip olduğu ve devletin görevinin de bu hakları korumak olduğu şeklinde kabul gören doğal hukuk anlayışı kısa sürede benimsenmiş ve pozitif hukukta yerini almaya başlamıştır (Kalabalık, 2009: 43).

1.2.3.1 İnsan Haklarının Sınıflandırması

İnsan haklarına paralel olarak devlet otoritesi sınırlandırılmış ve devletin bazı haklara müdahale bile edemeyeceği bireysel bir alan oluşturulmuştur. Devlet bazı durumlarda pasif bazı durumlarda aktif hareket ederek insan haklarını geliştirir ve gerçekleştirir. Bu nedenle devletin, insan hakları karşısındaki bu durumu nedeni ile insan hakları kavramı ile ilgili olarak bazı sınıflandırmalar yapılmaktadır.

Kuşaklara göre yapılan ayrımı ilk defa 1979 yılında Karel Vasak tarafından dile getirilmiştir (Algan, 2007:46). Kuşaklara göre yapılan sınıflandırmada, insan hakları birinci kuşak, ikinci kuşak ve üçüncü kuşak insan hakları diye adlandırılmaktadır. Kuşaklar arasında yapılan sınıflandırmada da devlet ile insan hakları arasındaki ilişkinin niteliği ve ne olması gerektiğine değinilmekle birlikte tarihsel süreç ön plana çıkartılmıştır.

Fransız hukukçu Vasak’a göre birinci kuşak haklar (siyasal ve kişisel haklar) özgürlük, ikinci kuşak haklar (ekonomik ve sosyal haklar) eşitlik, üçüncü kuşak haklar (dayanışma veya halkların hakları) ise dayanışma veya kardeşlik ilkelerinin siyasal hukuki uzantılarıdır.

1.2.3.1.1. Birinci Kuşak İnsan Hakları: Sivil ve Politik Haklar

Birinci kuşak insan hakları, insanlığın önceliğine dayanan medeni ve siyasi haklar arasında yer almaktadır. 17. ve 18. yüzyılda burjuvazinin aristokrasiye, feodaliteye karşı yaptığı devrimler, özgürlük ve eşitlik kavramlarının doğmasını ve gelişmesini sağladı. 17. yüzyılda da ortaya çıkan “bireysel haklar” düşüncesi doğal hukuk ve toplumsal sözleşme fikirlerine dayanır. Toplumsal sözleşme varsayımı ile devlete bireylerin vazgeçilmez ve devredilmez hak ve özgürlüklerini koruma görevi verilmektedir. Devlet bu görevi yerine getirmezse sözleşmenin meşruluğu ortadan kalkar. O zaman halk direnme hakkını kullanır ve devlete itaat etmez. İnsan hakları kavramı ilk kez Amerikan Devrimini ve Fransız Devrimi ile birlikte devrim hükümetlerinin yayınladığı bildirilerle deklare edilmiş ve hükümet uygulamaları için bağlayıcı nitelik kazanmıştır. İnsan haklarının Tanrı’dan ve devletten bağımsız olarak ve doğal hukuktan kaynaklanan, bireylerin insan olarak elde ettikleri temel haklar tartışması ele alınmıştır. Bugün insan hakları denince, insanın doğuştan sahip olduğu vazgeçilmez, devredilemez hakları anlatılmaktadır.

Ancak 18. yüzyılda, insan hakları düşüncesinin oluşumuna yol açan spesifik ve özel faktörlerle ilgili olan, romanların yayınlanması ve gelişiminden söz edilebilir. Lynn Hunt’ın adlandırmasıyla "Epistolary Romanlar" bu dönemde insan haklarının icadı tarihinde, halk arasında, empati ve eşitlik duygusu üzerinde çarpıcı bir etkisi olmuştur. Aslında bu romanların yazılması İngiltere ve Fransa’da 18. yüzyılın başlarından başlayarak Fransız Devrimi’ne ve 18. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür. Bu dönemin en meşhur romanlarından, “*Pamela*” ve “*Clarissa*” dan söz edilebilir. İngiliz yazar Samuel Richardson (1689-1761), ilk romanını 1740 yılında ve ikincisi 1748 yılında yayınladı. Ancak bunlar arasında en etkili olan, 1761 yılında Fransa’da yayınlanan “*Julie*” Jean-Jacques Rousseau’nun (1712-1778) başyapıtıydı ve kısa sürede, Batı Avrupa halkının popüler bir kitabı haline geldi ve o dönemin kültürel ve sosyal liderleri tarafından çok ilgi görmüştü. Bu sebepten, Julie’nin İngilizce tercümesi 1761 ve 1800 yılları arasında, yaklaşık 30 yılda on kez ve Fransızca olan orijinal diliyle aynı dönemde 115 kez yeniden basılmıştır (Arasi, 2015).

Sıradan ve yoksun kitlelerin acı dolu yaşamlarını ve Avrupa toplumlarının bireysel ve kolektif haklarından mahrum bırakılmasını canlandıran bu hikayeler, insan haklarının doğuşunda doğrudan rol oynamıştır. Bu tarz romanlar, Avrupa halkının %95'inin yoksun bırakılma ve sefaletini açığa çıkarmıştır ve tüm sınıf, din, etnik köken ve cinsiyetin sınırlarını aşarak, insanlar üzerinde derin bir duygusal etkisi olmuştur. Sonuç olarak, insanlar ve çeşitli gruplar arasındaki derin sempati duygusunun icadını sağlamıştır.

Fransız Devrimi, insan hakları alanındaki tarihin dönüm noktalarından biridir. Bunu takiben ve 1789 yılında İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin yayınlanmasıyla, İnsan hakları, hukuk ve yasalara girmiştir ve insanların haklarını belirleyerek, devlet için bir görev oluşturulmuştur (Griffin, 2008:9). Aslında bu haklar “Özgürlük” başlıklı Fransız Devrimi'nin ilk sloganının sonucuydu ve daha önce bu ilkenin 1776 yılında Amerika Birleşik Devletlerin Bağımsızlık Bildirgesi'nde ve 1689 yılında İngiliz Haklar Bildirgesi'nde ortaya çıkmıştır.

Fransız Bildirisi burjuva demokrasisinin temel ilkelerini ortaya koyan en önemli belgedir ve tüm dünyaya etkileri dalga dalga yayılmıştır. Fransız Bildirisi'nin özelliği, İngiliz ve Amerikan Bildirileri gibi ulusal değil, evrensel nitelik taşımasındandır. Bildiri yalnızca Fransız yurttaşlarını değil, bütün insanlığı kapsayan bir özgürlük anlayışını getirmektedir. Bildirideki haklar, nerede ve ne zaman yaşarsa yaşasın, insanın sırf insan olmakla sahip olduğu haklardır. Bugün birinci kuşak haklar olarak sınıflandırılan bu haklar liberal nitelikli ve bireysel içeriklidir. Bir diğer değişle bu haklar, bireyin devletin uyguladığı güce karşı korunmasını temel almaktadır ve mülkiyet hakkı, yaşam hakkı, hukuk önünde eşitlik ve politik katılım hakları ile sınırlıdır.

Bu nitelikler itibarıyla bireysel-liberal teori, Thomas Hobbes (1588-1679) ve John Locke'a (1632-1704) dayandırılır. 17. yüzyıl düşünürlerinden en dikkat çekenlerinden biri de Thomas Hobbes'tur. Realist anlayışının karşısında natüralist sistemin destekçisi olan Hobbes, İngiliz aristokrasisinin hümanist eğilimli paradigması içerisinde yetişerek ilk dönemden itibaren kilise karşısında bağımsızlığını kazanmış yeni devletin siyasi ve ahlâkî çerçevesini bilimsel olarak oluşturma idealine

yönelmiştir.

Hobbes'un en ünlü eseri olan ve 1651'de basılan *Leviathan*'ın ana konusu hükümet, güç ve politikadır. Hobbes'un pozitif hukuk bağlamında yükselttiği doğal haklar tartışmasının, özellikle *Laviathan* çalışmasında, devlet ve birey ekseninde açıklığa kavuşmasında katkıda bulunmuştur. Hobbes'a göre, insan doğasında üç temel kavga nedeni buluyoruz: birincisi, rekabet; ikincisi, güvensizlik; üçüncüsü de şan ve şeref (Hobbes, 2016:101). Bu koşullarda güvenliğin sağlanabilmesinin koşulu toplumsal sözleşme ile kurulabilecek bir egemen gücün oluşturulmasıdır.

Hobbes, insanların tamamını korku altında tutacak bir mekanizmanın varlığını öngörmektedir. İşte sözünü ettiği bu varlık Hobbes'un deyişiyle *Leviathan* dır. Devletin olmadığı savaş durumunu ise "herkesin herkese karşı savaşı" olarak nitelendirmiştir. Devletin ortaya çıkışı bu sözleşmenin yapılmasıyla olmaktadır. Bu sözleşme ile sözleşmeyi yapan taraflar ölüm korkusundan kurtulacak, doğa yasalarının sözleşmeye taraf olmayan üçüncü bir kişi tarafından yaptırım gücüne sahip olması dolayısıyla yürürlüğe konması gerçekleşecektir. Devlet, bu sözleşmeyle sözleşmeyi yapan tüm insanların bireysel güvenliğini özellikle can güvenliğini sağlayan, sözleşmeyle yapmaya ifa etmeleri gereken ne varsa taraflara bunu ifa ettiren, insanları korku altında tutarak doğa yasalarına uymalarını sağlayan yapay bir insandır (Hobbes, 2016: 133).

Thomas Hobbes'un insan doğası hakkındaki karamsar görüşü ve otoritenin, yani bu çalışma bağlamında meşrulaştırılmış iktidarın, gerekliliğine vurgu yapması Hristiyanlıktan etkilenen muhafazakâr görüş üzerinde etkili olurken, bireyciliğe ve insan aklına olan vurgusu da liberalizmin gelişmesine katkı sağlamıştır (Güleç, 2015: 687-738).

17. yüzyıla egemen olan ve daha sonra sözleşme teorisi ilk kez Thomas Hobbes tarafından dile getirilmiş olup, Hobbes'tan sonra John Locke tarafından geliştirilmiştir. Locke, ilk aydınlanma felsefecisi ve İngiliz Görgücülüğü'nün kurucusudur. John Locke, birinci kuşak hakları "hayat, özgürlük ve mülkiyet" olarak sayar.

Locke bireyin doğuştan sahip olduğu yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını

güvence altına alması gereken bir devletin varlığından söz eder (Taşkın,2014: 31). Locke'un sosyal teorisinin özünü doğal haklar oluşturmaktadır ve sistemi "doğal haklar sistemi" olarak adlandırılmaktadır. Ona göre birey, doğal haklarla çevrelenmiş bu özel alanda tümüyle "serbest"tir. Bunlara "doğal yasa" adının verilmesi, devlet yönetiminin olmadığı bir ortamda bir arada bulunan bireylerin davranış kuralları olarak görülmesidir.

İnsan hakları konusunda 16. yüzyılda John Locke ile başlayan doktrin alanındaki mücadele, semerelerini, 18. yüzyıl sonlarına doğru Amerikan ve Fransız insan hakları bildirilerinde almıştır. Gerek Amerikan gerekse Fransız insan hakları bildirileri, bireylerin hak ve özgürlüklerini belirleyen bir bütün olarak ilan eden ilk resmi insan hakları metinleri olarak tarihte yerlerini almışlardır (Döner, 2003: 20).

Haklar Bildirgesi (1689) John Locke'un fikirlerinin etkisiyle İngiliz Parlamentosu tarafından kabul edilmiştir. Bu bildirgeyle yaşama, hürriyet ve mülkiyet hakları güvence altına alınmıştır. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi (1775) ile yaşam, hürriyet ve mülkiyet haklarıyla beraber mutluluğu arama hakkından söz edilir. Fransız Vatandaş ve İnsan Hakları Bildirgesi (1789) temel insan haklarını “hürriyet, mülkiyet, güvenlik ve zulme direnme” olarak tespit etmektedir. Eşitlik, özgürlük ve adalet düşüncesinin kitleler tarafından telaffuz edildiği ilk siyasal örnektir.

Aslında liberalizmin temelini doğal haklar kuramı meydana getirmektedir. Liberalizm; bireye, bireysel özgürlüklere ve ekonomide bireysel girişime öncelik veren siyasi ve iktisadi bir kuramdır. Liberal düşüncede devlet “nötr” bir hizmet teşkilatı olarak görülmekte ve “en az yönetenin en iyi yönetim” olduğu savı kabul edilmektedir. Locke insanın bütün doğal haklarının korunmasını, bunun için de devletin gerekli olduğunu savunmuştur. Doğal hukuk anlayışına göre hiç kimse, şiddetli bir ölümle hayattan ayrılmayı veya kendisine zarar verilmesini istemeyeceği gibi, hiç kimsenin doğal hareketleri ve doğal hislerini ifade etmesi de engellenemez (Cranston, 1993: 255).

Bu dönemde kapitalizm ve burjuva görüşlerine uygun düşen ve korunması gerektiği düşünülen ilkeler, yasal eşitlik, kişi güvenliği, düşünce ve inanç özgürlüğü, siyasal ve mülkiyet hakları, yaşam hakkı, işkence yasağı olarak birinci kuşak haklar

da adlandırılır. Bu haklar karşısında devletten beklenen, karışmamak ve bekçilik göreviyle yetinmektir. Aslında birinci kuşak hakları, bir yandan negatif haklardır ve hükümetlerin müdahalesi olmadan elde edilebilecek haklardır ve diğer yandan, devlet müdahalesinin yalnızca hakların güvence altına alınması ve desteklenmesi için izin verilen pozitif haklardır. Bu durumda devletlerin medeni ve siyasi haklar alanındaki taahhüdünün bu hakların korunmasına ve gözetilmesine daha fazla adanmıştır.

17. ve 18. yüzyılda eşit haklar, kişisel güvenlik ve düşünce ve ifade özgürlüğünün getirilmesinden sonra, bu dönemde kadın hareketleri de şiddetle sürdürülmüştür. Cinslerin eşitliği istemiyle ortaya çıkan burjuva kadın hareketi, burjuva demokratik karakterdeki tüm öteki akımlar gibi, kapitalist gelişmenin ürünüdür ve tarih sahnesine çıkışı burjuva devrimlerine, daha somut olarak da Fransız Devrimi'ne denk düşer.

1.2.3.1.2. İkinci Kuşak İnsan Hakları: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Haklar

Hukuk sistemi içindeki yasal kurallar sabit veya statik değildir ve sosyal faktörlerdeki değişikliklere paralel olarak değişebilirler. Bu konu, insan hakları hukuk sistemi için de geçerlidir. Ekonomik, kültürel ve sosyal hakları içeren ikinci kuşak insan hakları, yirminci yüzyılda sosyalizmin ortaya çıkışıyla tanımlanmıştır.

İkinci kuşak insan haklarının niteliği bazı hükümetler tarafından sorgulanmış olmasına rağmen, bu dönemdeki insan hakları, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde dikkate alınmıştır. Ve 1966 yılında kabul edilen Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi bunun bir kanıtı olarak bu dönemin hakların, Sivil ve politik haklarla eşit bir konumda olduğunu kanıtlamıştır. 1929-1930 büyük ekonomi krizi sırasında tanınan, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, asgari refah veya geçim hakkı, iş özgürlüğü ve mülkiyet hakları, işçi hakları ve özgürlükleri dahil haklar, eğitim ve kültür haklarını içermektedir. Bu haklar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve sosyalist ülkelerin etkisi ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB)'ne dahil edilmiştir. Buna göre İHEB'nin 22-27. maddeleri, ikinci kuşak insan hakları veya pozitif hakları ile ilgilidir.

Birinci kuşak hakların temel özelliği bireyi ön plana çıkarmasıdır. İkinci kuşak haklar, sosyal ve kültürel haklara karşılık gelmektedir. Bu haklar, 19. yüzyılın ikinci yarısında sosyalist akımların da etkisiyle gelişen ekonomik, sosyal ve kültürel nitelikli hakların ortaya çıkmasıdır. Bu aşamada, insanın özgür sayılması yeterli değildir; insan, pratikte de gerçekten özgür olmalıdır. Bireye devletten olumlu bir davranış, bir hizmet görme olanağı tanıyan haklardır. Aslında İkinci kuşak haklar devlete pozitif yükümlülükler yüklemektedir. Bu haklara isteme hakları ya da sosyal ve ekonomik haklar da denilir.

Aydınlanmanın eşitlik idealine bağlı olan sosyalistler, mülkiyetçi-kapitalist sistemin eşitlik anlayışının endüstri çağının yarattığı yeni sınıf olan işçi sınıfı için bir anlam ifade etmediğini tespit ederek, açıkça eleştirirken yeni bir insan hakları anlayışı önermişlerdir. Bu dönemde doğal hukuk ve doğal haklar teorisine Marksist düşünce tarafından eleştiri getirilmiştir ve gelişen Marksizm, zamanın özgürlük anlayışını eleştirmiş, soyut ve biçimsel bulmuş, halk için yetersiz gelen bu özgürlük anlayışının değişmesi gerektiğini anlatmıştır. Karl Marx (1818 – 1883), Alman filozof ve ekonomisti, pozitif hukukun konu ettiği yasanın belirli bir kesimin, yani burjuvanın yasası olduğunu belirterek, özellikle Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ni merkeze alarak, insan hakları bildirgelerinin, insanları mülkiyet, din ve belirli bir sınıfın, yani burjuvanın yasalarından kurtarmak yerine bireyin bencilliğini ve çıkarıcılığını körüklediğini belirtmiştir (Marx, 2007: 269):

“Kendisini özgürleştirmeye, çeşitli kesimler arasındaki engelleri yıkmaya ve politik bir topluluk oluşturmaya başlayan böylesi bir halkın, kendi insanlarından ve toplumundan ayrı olarak bencil insanın haklarını ilan etmesi (1791 Bildirgesi) ve tam da ulusu sadece en kahramanca bağlılığın kurtarabileceği ve bu yüzden bağlılığın en çok gerektiği anda, tam da sivil toplumun tüm çıkarlarının feda edilmesinin ön plana çıkarılıp bencilliğin de bir suç olarak cezalandırılması gereken bir anda bu bildirgeyi (İnsan Hakları Bildirgesi 1793, vs.) yinelemesi yeterince şaşırtıcı. Daha da şaşırtıcı olan ise politik özgürlüğü sağlayanların yurttaşlığı yalnızca bu sözde insan haklarını elde etmenin bir aracına indirgemeleri ve yurttaşın bencil insanın hizmetkârı ilan edilmesi, içinde insanın toplumsal bir varlık olarak eylediği alanın insanın kısmi bir varlık olarak eylediği alanın altında bir alana indirgenmesi ve son olarak yurttaşın değil burjuva insanın

temel ve gerçek insan olarak kabul edilmesidir.”

Dönemin gerekçeleriyle uyumlu olan bu tespitlerin yanı sıra sosyalistler ekonomik, sosyal ve kültürel hakları güvence altına almaya çalışırken bazı sivil ve politik hakların gelişmesine de katkıda bulunmuşlardır. O dönemde sınıf, ırk ve cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle hakların herkes için geçerli olması için mücadele etmişlerdir. Örneğin temel insan hakları beyannamelerinden birinin anavatanı olan ABD’de oy hakkı sahip olmak, belli oranda mal varlığı ve okuryazarlık şartına bağlanmıştı.

Marx’ın ve sosyalist hareketlerin önemle üzerinde durduğu bir diğer husus kölelik karşıtı tutumlardır. Bu dönemde Marx’ın ABD Başkanı Abraham Lincoln’e gönderdiği mektupta kölelik karşıtı tutum ve tavrını açıkça ifade eder. Bu mücadeleler, 1787 yılında hazırlanan ABD Anayasasında bazı değişiklikleri doğurmuştur.

Amerikan Anayasası 1865 tarihinde köleliği yasaklayarak ve 1870 yılında da zencilere oy hakkı tanıyarak daha da geliştirilmiştir (Ünal, 1997: 33). Bu gelişme yalnızca ABD için bir istisna olmayıp Fransa ve İngiltere gibi Avrupa ülkeleri için de geçerli olmuştur. 20. yüzyılın başındaki Finlandiya’nın durumu bunu açıkça ispatlayan iyi bir örnektir. 1906 yılında Finlandiya kadın vatandaşlarına seçme ve seçilme hakkı tanıyan ilk Avrupa ülkesi olmuştur. O yıllarda Rusya büyük çarlığına bağlı bir düklük olan Finlandiya, dünyada ilk kadın milletvekillerinin meclise girdiği ülke unvanını da taşır ve 1907 yılında 19 kadın milletvekili meclise girmeyi başarmıştır.

Marx insan hakkını, başka insanlardan ve toplumdan soyutlanmış bencil insanın hakkı olarak nitelendirilmişti. Marx ayrıca insan haklarının evrenselliği ilkesini de reddetmiştir. Marx’a göre, insanın özgürleştirilmesi için sadece feodalizmin eseri olan engellerin değil, bütün baskıcı ekonomik ve sosyal kurumların dönüştürülmesi gerekir. Burjuva hukuku ise esas olarak bireyin mülk kazanma hakkını güvence altına almıştır. Liberal özgürlük anlayışı özel alanı kamusal alandan ayırmak suretiyle insanın gerçek doğası olan sosyal ve işbirlikçi yönlerini tahrip etmiştir. Oysa komünist toplumda üretim bireysel sahiplenme yerine sosyal iş birliğine dayanacağı için başkalarının özgürlüğünü sınırlayan hiçbir bireysel hakkın yeri olmayacaktır (Erdoğan,1997:39).

Marx'a göre insan hakları, toplumun seçimlere katılmaktan ziyade, aktif ve doğrudan karar alma süreçlerine katılım hakkının olması anlamına gelmektedir. Marksizm, birinci, ikinci ve nc kuşak insan haklarını gözden geçirerek, ikinci ve nc kuşak haklarının, birinci kuşak insan haklarının önkoşulu olması gerekçesine inanmaktadır. Bu arada ne kadar Liberaller, medeni ve siyasi hakları, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar veya dayanışma haklarının önkoşulu olarak inansalar da Marksistler medeni ve siyasal hakları bireyci olarak görmektedirler ve bu nedenle onları anlamsız buluyorlardır. Onlara göre, insanların, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarına öncelik tanımak gerekir ve daha sonra bu haklara dayanarak, insan haklarının biçimini ve önceliklerini sıralamak gerekir. Bu ncelikler, zayıf ve tahrikli insanların yaşam koşulları ile tutarlı olmalıdır.

1.2.3.1.3. nc Kuşak Haklar: Dayanışma veya Kolektif Haklar

İnsan hakları, kişinin yalnız insan olması nedeniyle sahip olduğu haklarken nc kuşak haklar denilen “dayanışma hakları”nın taşıyıcıları bireyler değil, gruplardır. nc kuşak hakları; dayanışma hakları, halkların hakları veya grup hakları şeklinde de tanımlanmaktadır. Bu haklara örnek olarak evre hakkı, barış hakkı, ekonomik ve sosyal gelişme hakkı gösterilebilir.

nc kuşak haklar dünya uygarlığının gelişmesi ile ve çeşitli uluslararası sözleşmelerle insanlığın yaşamına girmiştir. Bu nedenle insan haklarını güvence altına alan birçok bildirge ve sözleşme uluslararası toplum tarafından kabul edilmiştir. nc kuşak hakların temelinde yatan fikir dayanışmadır; bu haklar toplumun ya da halkların kolektif haklarını kapsayacak şekilde sürdürülebilir gelişme, barış ya da sağlıklı bir evre hakkı gibidir. Dünyanın büyük bir bölümünde, aşırı yoksulluk, savaş, ekolojik ve doğal felaketler gibi olaylar insan haklarına saygının çok sınırlı bir düzeyde gerçekleştiğini göstermiştir.

Karel Vasak, insan haklarının kuşaklar ayrımını ortaya koyarak Fransız Devrimi'nin ilkeleri ve sloganlarını (zgrlk, eşıtlik ve kardeşlik) kullanarak üç kuşak insan haklarını haklı çıkarmaya çalışmıştır. Ona göre birinci kuşak haklar, politik ve sivil haklar olarak özgürlük ilkesine dayanır; ikinci kuşak haklar, eşıtlik temelinde

sosyoekonomik ve kültürel haklar ve üçüncü kuşak haklar, dayanışma hakları ve kardeşlik ilkesine dayanmaktadır ve bu haklar, küresel karşılıklı dayanışma⁷ olgusuna bir cevaptır.

Bu bağlamda Deinstein (1976:102-103) doğrudan insanlığa verilen bireysel ve kolektif haklar arasında temel bir fark olduğunu inanmaktadır. Dinstein'a göre Bireysel insan hakları (örneğin ifade özgürlüğü) her bireye ayrı ayrı verilirken, kolektif ve grup hakları, gruplar ve insanlar (örneğin azınlık grupları) arasında paylaşılır. Ve kolektif hakların niteliği, bu hakların bireysel olarak değil, ortaklaşa uygulanmasını gerektirir.

Bazı kolektif haklar kimi sözleşmelerle özellikle Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi⁸'nde zaten benimsenmiştir. Buna ek olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi kendi kaderini tayin hakkını içermektedir. Ayrıca gelişim, bir insan hakkı olarak 1986 yılı BM Genel Kurulu Bildirisi'yle yasalaştırılmıştır. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi (AİHHS) 1981 yılında Afrika Birliği Örgütü (ABÖ), şimdiki Afrika Birliği tarafından kabul edilmiş ve 21 Ekim 1986 yılında yürürlüğe girmiştir ve 1995'ten itibaren Afrika kıtasında yer alan 53 ülke tarafından onaylanmıştır (Heyns,2005:3). Kolektif veya grup hakları, diğer adı ile ulusların hakları veya üçüncü kuşak haklar, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin 19-24. maddelerinde yansıtılmıştır. 19. maddede belirtildiği gibi, bu haklardan ilki tüm halkların eşit olduğunu ve hiçbir şekilde bir halkın diğer bir halk üzerinde tahakküm kuramayacağından söz edilmiştir. 20. maddede milletlerin bağımsızlık hakkı ve var olma hakkıyla beraber, tüm halkların kendi kaderini belirleme hakkı gelmiştir. 21. maddede her halkın kendi doğal zenginliklerinden yararlanma ve kullanma hakkı olduğu ve bu zenginliklerin yabancı sömürünün yasaklanma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Sözleşmenin 22. maddesi ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme ve bunun yanı sıra insanlığın ortak mirasından yararlanması hakkını ve 23. maddesi de ulusal ve

⁷ Global Interdependence

⁸ Sözleşmenin İngilizce metni için <https://au.int/en/treaties/african-charter-human-and-peoples-rights> (Erişim tarihi 25.03.2019) Sözleşmenin Türkçe metni için http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/afrikali_insan.htm (Erişim tarihi 25.03.2019)

uluslararası barış hakkını düzenlemiştir. Çevre hakkı da 24. maddede topluluk hakkı olarak belirtilmiştir. Burada söz ettiğimiz şartlar ve maddeler, bu sözleşmenin en önemli kolektif hakları arasındadır.

Coşkun’a göre (2006:118) kolektif veya grup hakları son dönemlerde toplumun ve toplumsal grupların insan hakkına sahip olduğundan hareketle ortaya çıkan haklardır. Bu tür haklar, etnik, kültürel, dilsel ve dil grupları gibi ayırt edici özellikleri olan azınlık gruplarının, söz konusu diğer azınlık gruplarından ayırt edici kolektif özelliklerinin korunmasının ve geliştirilmesinin ilgili bir hakla mümkün olduğu durumlarda başvurulacak haklardır.

1.2.3.2 Dördüncü / Yeni Kuşak İnsan Hakları: İletişim Hakkı

Dünya hızlı bir şekilde değişip ilerlemektedir. Bu gelişme, bir yandan insanlığa yeni ufuklar açıldığını, diğer yandan bu dönüşümün kendisi ile getirdiği birçok zorlukla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bu gelişmeler hem çok hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir hem de insanlığın bireysel ve kolektif yaşamının tüm yönlerini etkileyecek kadar kapsamlıdır. Dolayısıyla bu hızlı ve kapsamlı gelişmeler nedeniyle, üç kuşak insan haklarında tanımlanan haklar çerçevesinde tüm insan talepleri ve ihtiyaçlarına cevap vermek zorlaşmaktadır.

Bu bağlamda bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan bilişim ve iletişim hakları gibi hak grupları ortaya çıkmaktadır. Bu kategorideki haklar temelde, iletişim hakları gibi, bilgi toplumu haklarıdır.

Dördüncü veya yeni kuşak insan hakları olarak “iletişim hakkı” ilk olarak Jean d-Arcy tarafından 1969’da ortaya çıkmıştır. 1969’da Birleşmiş Milletler’de görevli Jean d’Arcy *Right to Communicate* kavramını önererek “iletişim hakkı” kavramının ilk adımını atar. D’Arcy insanın iletişim hakkına dair bir tanım getirmese de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 19’uncu maddesinde tanımlananın “insanın enformasyon hakkı” olduğunu belirterek ve iletişimdeki gelecek gelişmeleri de göz önünde bulundurarak ileride daha geniş bir “iletişim hakkı” kavrayışının bildirgede kapsanması gerekeceğini belirtir (Başaran, 2017).

İletişim gerekli ve önemli bir insan ihtiyacı olmasının yanı sıra temel bir insan hakkını temsil etmektedir. Özgürlük, eşitlik, dayanışma, dokunulmazlık, kapsayıcılık, çeşitlilik, evrensellik ve katılım ilkelerine dayalı insan hakları standartlarının yerine getirilmesi bir hak olarak iletişim olanakları ile mümkündür ve özellikle iletişim hakkı ve kamusal katılımı garanti eden insan hakları arasında bir bağlantı bulunmaktadır. İletişim hakkı, ifade özgürlüğü, bilgiye erişim hakkı, iletişim politikaları ve kültürel çeşitliliğin sağlanması ile ilgili karar alma süreçlerine yurttaşların katılımı, kamusal alandan dışlanan toplumsal grupların medya ve iletişim teknolojilerine erişimlerinin sağlanması gibi temel insan haklarını içermektedir. İletişimin önemi temel bir insan hakkı olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 19. maddesinde kurulmuştur. Buna göre, "Herkes düşünce ve ifade özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, bir müdahale olmaksızın bilgi ve fikirleri arama, alma ve yayma özgürlüğünü içerir" (Montiel, 2012: 15-16; United Nations, 1997).

Dördüncü kuşak veya iletişim kurma hakkından bahsedildiğinde, insanların başkalarıyla iletişim kurma gücüne sahip olması gerektiği ve bu haklara, diğer haklar gibi insan topluluğuna saygı duyulması gerektiği ve hiç kimsenin bu haktan mahrum edilemeyeceği vurgulanmaktadır. Halbuki bireyler kendine özel bir fikre veya görüşe sahip olmaları ya da başkalarına karşı olan politik görüşleri, onları bu haktan maruz bırakmamalıdır. Çünkü insanların doğuştan başkalarıyla iletişim kurmaya ve içsel evrime ulaşmaya ihtiyaçları vardır.

İletişim hakkını tanımlamaya dönük başlıca çabalardan ilki Uluslararası İletişim Enstitüsü'nden 1973 yılında gelmiştir (McIver, Birdsall, & Rasmussen, 2003). Ertesi yıl ise UNESCO'da süren "Yeni Uluslararası Enformasyon ve İletişim Düzeni" (YUEİD) tartışmaları içerisinde yerini almıştır (Alegre ve O'Siochru, 2005). Buna göre haberleşme hakkı tartışması genel olarak Yeni Dünya Enformasyon ve İletişim Düzeni üzerine yoğunlaşmış ve UNESCO, BM gibi uluslararası diplomatik örgütlerle devletlerin kullandığı bir kavram haline gelmiştir.

1.3 İnsan Haklarının Evrenselliği

İnsan haklarının evrenselliği fikri 20. yüzyılda önemli bir aşama kaydetmiştir. Bunun başlıca iki nedeni olduğu söylenebilir. Birincisi, I. Ve II. Dünya savaşı sonunda milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi ve geride kalan insanların temel hak ve hürriyetlerden yoksun kalmasıdır. Böyle felaketlerin bir daha yaşanmamasına yönelik girişimler insan haklarının evrenselliği fikrine katkıda bulunmuştur. İkincisi ise 20. yüzyılda ulusal düzlemde otoriter ve totaliter rejimlerin insan haklarını sistemli bir şekilde ihlal etmesi karşısında bu tür olaylara bir daha olanak tanımayacak insan hakları sisteminin oluşturulmasına ve buna ilişkin evrensel biçimde kurumsallaşmanın oluşturulmasına yönelik çabalar, insan haklarının evrensel olduğu inancının dünyada yerleşmesine katkıda bulunmuştur (Coşkun, 2006:108).

Lynn Hunt'ın (2016:163) deyişiyle, “Bolşevikler Rusya'da proletaryanın diktatörlüğünü kurmaya başladıklarında, Birinci Dünya Savaşı'nın sınırsız kayıpları ve ölü sayısı nedeniyle müttefik ülkelerin liderleri ile birlikte barışı sağlamak için yeni bir mekanizma arayışına girdiler.”

Bolşevikler Mart 1918'de Almanlarla barış antlaşması imzaladıklarında, Rusya'da yaklaşık 2 milyon insan öldürülmüştü. Batı cephesindeki savaş Kasım 1918'de tamamlandığı sırada barış antlaşmalarını hazırlayan diplomatlar, Millet Cemiyeti⁹'ni bir barış koruyucusu, silahsızlanma gözlemcisi, uluslararası ihtilafların çözümü ve ulusal azınlıkların, kadınların ve çocukların haklarının güvence altına alınması için görevlendirilmişti. Fakat 26 yıl süreyle dünya milletlerine hizmet veren bu cemiyet tüm çabalarına rağmen başarısız oldu ve İtalya'da faşizmin ve Almanya'da Nazizm'in ortaya çıkmasını önleme gücünün olmadığı ortaya çıktı. Ve bunun sonucunda İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasını önleyemedi.

“60 milyon insanın ölümüyle sonuçlanan İkinci Dünya Savaşı, barbarlığın yeni bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıca bu dönemde öldürülenlerin çoğunluğu siviller olmuşlardır ve 6 milyon Yahudi yalnızca Yahudi oldukları için öldürülmüşlerdir.” (Hunt,2016:164).

⁹ League of Nations

Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Nazilerin kasten işlediği suçların ortaya çıkmasıyla, kamuoyunun duyarlılığı artmıştır. Bu temelde Müttefik Devletler -özellikle ABD, Sovyetler Birliği ve Büyük Britanya- Millet Meclisi'ni iyileştirme kararı vermişlerdir. 1945 baharında, Birleşmiş Milletler yeni bir uluslararası kuruluşun temelini oluşturmak üzere San Francisco'da bir konferans düzenlenmiştir.

Günümüzde insan haklarının korunmasını evrensel boyutta gerçekleştiren en önemli kuruluş, Birleşmiş Milletlerdir. 1945 yılında kurulan BM Örgütü, Birleşmiş Milletler şartı (BM şartı) ile tüm dünyada evrensel barış ve güvenliği sağlamayı ve insan haklarına saygıyı korumayı amaç edinmiştir (Eren, 2007: 3). San Francisco Konferansı'nda da insan haklarının bundan böyle Birleşmiş Milletlerin alacağı önlemleri merkezinde tutacağı; ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı yapılmaksızın, herkes için, temel özgürlüklere ve insan haklarına saygıyı geliştirmeyi hedeflenmesinden anlaşılmaktadır (Lochak, 2002:51).

BM şartı ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) ile uluslararası alanda önemli bir değer haline gelen insan hakları, İkiz Sözleşmeler olarak bilinen ve 1966 yılında kabul edilen Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (KSHS) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS) ile gücüne güç katmıştır. Bu sözleşmeleri daha sonra konularına göre oluşturulan diğer BM Sözleşmeleri takip etmiştir.

Bu konudaki ikinci önemli belge ise Avrupa Konseyine üye ülkelerce 4 Kasım 1950'de imzalanan ve 3 Eylül 1953'te yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi veya tam adıyla "İnsan Haklarının ve Temel Hürriyetlerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi'dir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirisinden ve diğer uluslararası insan hakları belgelerinden (Arap, Afrika vs.) farklı özellikler taşımaktadır. Bu sözleşme, diğer uluslararası sözleşmelerden farklı olarak, sadece negatif haklar da denilebilecek olan sivil ve siyasal hakları içermektedir. Bu hakların sağlanması ve korunması bakımından da etkili bir mekanizma öngörmektedir. Kanımızca diğer sözleşmelerden farklı olarak hak ve özgürlükler bakımından etkili bir koruma sistemi öngörmesi ve bunu gerçekleştirmesinin nedeni, sözleşmenin ilk

metninde sadece sivil ve siyasi haklara yer verilmiş olmasıdır. Sosyal ve ekonomik hakların karışık yapısı ve devlete ek mali yükümlülükler getirmesi bakımından etkili bir koruma altında olmaları mümkün gözükmemektedir.

İnsan haklarıyla ilgili uluslararası ya da evrensel nitelikteki belgeler yanında, dünyanın çeşitli yerlerinde, bölgesel düzeyde insan hakları düzenlemeleri de vardır. Bunlar arasında; 1953 yılında yürürlüğe giren, 1950 tarihli “İnsan Haklarını ve Temel Hürriyetlerini Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi” ve ona bağlı protokoller, 1978’de yürürlüğe giren 1969 tarihli Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve 1986 yılında yürürlüğe giren 1981 tarihli Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi (AİHHS) örnek olarak gösterilebilir (Kalabalık, 2009: 45).

Ancak, BM tarafından temel insan hak ve özgürlüklerinin teşviki ve korunması alanında kabul edilen diğer önemli belgeler arasında, Irk Ayrımcılığının Tüm Biçimlerinin Kaldırılması Sözleşmesi (1965), İşkenceye ve Başka Zalimce, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Ceza ya da Davranışlara Karşı Sözleşme (1984), Kadınlara Karşı Şiddetin Kaldırılması Bildirgesi (1979), Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989), Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme¹⁰ (1969), Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi¹¹ (1948)’nden söz edebiliriz.

Kapani’ye göre az gelişmiş ülkelerde bu hakların ihlal edilmesi, daha doğrusu ortada hak diye bir durumun olmaması yalnızca hak kavramının batılı bir kavram olmasından değil, bu ülkeleri yöneten diktatörlerin bu hakları insanlara bir lüks olarak görmesindendir. Kaynaklarının yetersizliğinden dolayı gelişmiş ülkeler kadar hak kavramına oturmamış devletlerin, yine de en azından yaşama hakkı, işkence ve kötü muameleye uğramama hakkı, savunma hakkı ve keyfi tutuklanmama hakkı gibi bazı hakları vatandaşlarına vermemesinde herhangi bir bahane olamaz (1996:109).

¹⁰ Apartheid

¹¹ Genocide

1.4 Kadın Haklarının Kavramsal Çerçevesi

1.4.1 Kadın Hakları Kavramı

Kadın Haklarının hareket noktası insan haklarıdır, bu bakımdan insan haklarının görmezden gelindiği dönemlerde ve durumlarda kadın haklarından söz edebilmek de mümkün değildir (Moroğlu, 2009:1). Bu nedenle bir önceki bölümde ele alınmaya çalışılan insan hakları kavramı, insan hak ve özgürlüklerine ilişkin ve İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen uluslararası insan haklarının tarihsel gelişimi çerçevesinde bu bölümde kadın hakları kavramı, kadın haklarının tarihsel gelişimi ve İran’da kadın haklarına ilişkin tarihsel gelişimi ele alınmaya çalışılacaktır.

Bildiği gibi kadınların kitlesel olarak tarih sahnesine çıkmaları ilk kez Fransız Devrimi ile gerçekleşmiştir (Çakır,1994:19). Kadınlar devrimin simgesi olan “eşitlik”, “özgürlük”, “kardeşlik” kavramına sarılarak kendileri için de aynı hakları istemişlerdir. Bu nedenle Fransız devriminden bu yana kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip olabilmek için çeşitli mücadelelere girmişlerdir. II. Dünya Savaşı sonrası hız ve kimlik kazanan bu mücadele sonucu kadınların korunması, ayrımcılığı ortadan kaldırarak gerçek anlamda eşitliğin sağlanabilmesi için ulusal ve uluslararası düzeyde birçok çalışma gerçekleştirilmiştir ve buna göre kadın hakları aktivistleri, kadın hakları kavramını, insan hakları boyunca insan hakları bağlamında kurumsallaştırabildiler. Yönetimsel pozisyonda kadınların varlığı, mülkiyet hakları (bekaret, doğurganlık, kürtaj ve cinsel ilişkiler) ve cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi ve cinsel istismar, kadın hakları aktivistlerinin talepleri arasındadır.

19. yüzyılın sonlarından itibaren kadın hakları kavramı, kadınların oy kullanma arzusuyla Avrupa ve Amerika'nın toplumsal hareketlerine girmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kadınların topluma ve işyerine katılımında çarpıcı bir artış, eşit ücret ve eğitim hakkı talepleri ilerici hareketlerin taleplerine getirildi. Moroğlu'nun (2009:1) belirttiği gibi İkinci Dünya Savaşı sonrası savaşın yıkıcı etkilerini bertaraf etmek ve dünyada barışı sağlamak amacıyla çok yönlü çalışmalar yapılmış, uluslararası ve bölgesel örgütler kurulmuştur. Bunların en başında gelen 1945 yılında kurulan Birleşik Milletler Teşkilatı ve aynı zamanda kurulan Avrupa Konseyi öncelikle herkesin eşit

haklardan yararlanmasını sağlamak amacıyla “insan hakları sözleşmeleri” düzenlemiştir. Tüm uluslararası insan hakları belgelerinde, tüm insanların onur ve haklar bakımından eşit ve özgür doğdukları, herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklere hiçbir ayırım gözetilmeksizin fırsat eşitliği çerçevesinde sahip olduğu ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın kabul edilmezliği ilkeleri benimsenmiştir.¹²

Kadın hakları dendiği zaman kadınların erkeklerle eşit şekilde sahip olduğu sosyoekonomik, siyasi ve yasal hakların tamamı kastedilmektedir. Bu bağlamda, kadın hakları savunucuları “kadın hakları” yerine, “kadının insan hakları” kavramının kullanılmasının, kadın haklarının insan hakları bütününden ayrı tutulmaması gerektiğinin ve bu kullanımın daha düzgün olacağının altını çizmektedir (Berktaş, 2004:8-9).

Ancak genel olarak insan hakları bağlamında ele alınan temel hak ve özgürlüklere ilişkin düzenlemeler, çoğu kez kadınlar açısından hayata geçmemektedir. Şimdiye kadar, kadınların statüsü, yirmiden fazla uluslararası yasal belgeye konu olmuştur ki bu belgeler kadın ilişkileriyle ilgili belirli bir sorun olmasını yansıtmaktadır ve kadın hakları mücadelesi henüz sona ermemiştir. Bugün kadınlara oy verme hakkı olduğuna inanılan süre, bir asırdan az bir yaşamdır. Yeni Zelandalı kadınlar ilk kez sandık başına 1893'teki ulusal seçimlerde gitmişlerdir. İran'daki kadınlar, Anayasa Devrimi'nden sonra 1906'daki parlamento seçimlerinde temsilcileri için oy kullanmışlardır. ABD'de 1920'de ve Fransa'da 1944'te kadınlara oy hakkı tanınmıştır. Türkiye'de kadınlar ilk kez 1934'te oy kullanmışlardır ve Suudi Arabistan ülkedeki kadınların Mart 2015'ten bu yana belediye seçimlerinde oy kullanmalarına izin vermektedir.

¹² 10 Aralık 1948 tarihinde yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi 1. Maddesinde: “Bütün insanlar, özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğar” denilmiştir. 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe giren İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) 14. Maddesinde “Bu Sözleşmede öne sürülmüş olan hak ve özgürlüklerden yararlanma; cinsiyet, ırk, renk, dil, din ayrımı gözetilmeksizin herkes için sağlanır” hükmüne yer verilmiş Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ek 22.11.1984 tarihi 7 No.lu Protokol 5. Maddesinde “Eşler arası eşitlik” ilkesi öneme vurgulanmış ve “Eşler kendi aralarında ve çocuklarıyla ilişkilerinde, evlilikle ilgili, evlilik sırasında veya ayrıldıktan sonra, özel hukuk nitelikli haklara ve yükümlülüklerle eşit olarak sahiptir” kuralı yer almıştır.

Ancak, kadın haklarının kritik sorunları ile birlikte, dünyanın farklı bölgelerinde kadınlara ilişkin garip kısıtlamalar vardır ve bazıları hala devam etmektedir. Örnek vermek istersek, Arizona'nın Tucson kentinde, ata binme gibi özel durumlar dışında kadınlar için pantolon giyilmesi hala yasaktır; Ferrara kentinde, kuzey İtalya'da kadınlar "çirkin veya kötü görünümlü" iken peynir fabrikalarına gidemezler; Hindistan'ın Hapur kasabasında, 40 yaşın altındaki kadınların pazara girmesine izin verilmez, bu köydeki kızların cep telefonları yoktur; kadınlar Japonya'nın Okinawa şehrine girme hakkına sahip değiller ve sadece kutsal adaya erkekler gidebiliyorlar ve ya İran'da kadının şarkı okuması (sesi) ve dans etmesi yasaktır ve kadınlar baş örtüsüz evden çıkamazlar veya futbol stadyumuna girişleri ve erkeklerin maçlarını izlemesi yasaktır. Fakat İran'da kadınlar için kısıtlamalar farklıdır ve yasal kısıtlamaları yani miras hukuku, seyahat yasağı, bir kocanın memnuniyetsizliği durumunda eğitim ve iş, eşin rızası ile pasaport alma ve diğer birçok şeyin yanı sıra din veya geleneklere dayanan kısıtlamalar ve yasakları içerir.

Aslında bu yasaklar, cinsiyete yönelik ayrımcı tutumlara uzun vadeli egemenliğin mirasıdır. Kadınlar ve erkekler arasında eşitliği sağlamak ve ayrımcılığın tüm formlarını ortadan kaldırmak, Birleşmiş Milletler'in değer ve görevlerinden birisi olsa da hala dünyada ve birçok ülkede kadın haklarının ihlali söz konusudur. Bu nedenle kadınların insan hakları her zaman bir öncelik olmuştur.

Kadının insan hakları, insan haklarından ayrı bir kategoriye ya da insan haklarının alt kategorisini oluşturmaz. Kadınların insan hakları, evrensel insan haklarının vazgeçilmez, ayrılmaz ve bölünmez bir parçasıdır. Ama biliyoruz ki, sadece kadın olmalarından dolayı, kadınların insan hakları ağır ihlallere uğramaktadır, bu sebeple kadınların insan hakları ayrıca ele alınmayı gerektirmektedir (Dinçkol, 2003:13).

Kadın hakları, Aydınlanma Çağı'nın bir ürünü olarak, kadına erkekle eşit hak, değer ve saygınlık kazandırmak için verilen mücadeleyi ifade eden bir kavram olmakla birlikte, bu mücadeleyi meşrulaştıracak evrensel düzeyde hukuksal düzenlemeleri de içine alır. Kadın erkek eşitliğinin kurulmasını engelleyecek dini, kültürel veya ekonomik her türlü gerekçenin karşısında kadınların önce birey olduğunun altını çizir

(Göçmener, 2008: 22).

1.4.2 Kadın Haklarının Tarihsel Genel Çerçevesi

Kadın, doğuştan sahip olması gereken insan haklarına çok kolay ulaşmamıştır. Bunu tarihsel süreç içinde de görebiliriz. Tarihsel süreç içinde kadınların konumunu, özel alan/ kamusal alan ayrımını daha iyi anlayabilmek adına kısaca eski çağa göz atabiliriz. Eski çağlarda, hemen bütün toplumlarda kadının hiçbir değere sahip olmadığı yaygın bir görüştür. Çin'in eski zamanlarında kadın kocasının kölesi sayılır, kocası ve çocuklarıyla birlikte yemeğe oturamazdı. Ayakta durur, onlara hizmet ederdi (Arat, 1986 : 26).

Çinliler kızlarının doğumunda ağlardı ve genellikle ilk yıllarında onları satıyorlardı. Çin, kadınlara karşı şefkatin anormal olduğunu düşünüyor ve kınıyorlardı. Kadınlara karşı sevgi ve şefkat sadece bir erkek çocuğu dünyaya getirdikten sonra makul sayılıyordu ve babalar erkek çocuklarıyla gurur duyardı.

Antik Yunanda kadın figürü, zayıflık-güçsüzlük fikriyle özdeşleşmiş, fiziksel doğalarındaki farklılıklar toplumsal algılarda karakter ve iradedeki güçsüzlüğe de kaydırılarak bir kabule dönüşmüştür. Bu nedenle kadınlar “doğaları” ile tanımlanmak yerine “kültüre girme yeteneksizlikleri” ile ve “hem idrak hem irade açısından zayıf yaratılışı” olmalarıyla tanımlanmışlardır (Kieckhefer, 2004: 283). Atinalı kadınlar hayatları boyunca babaları, kocaları ya da erkek akrabalarının kontrolünde yaşarlardı. Erkek çocuk doğurmak kadının yeni evindeki değerini artırır. Kadınlar siyaset ile ilgilenemez, mal mülk edinemezlerdi. Adeta evlerinde hapis hayatı yaşarlardı. Kadınların toplum içinde yapabilecekleri tek önemli görev rahibe olmaktı. Ailede miras erkeğin soyuna geçerdi.

Eski Roma'da durum farklı değildi ve ailenin babası için yasa ve gelenek sınırsız bir yetkiye sahipti. Aile hayatının dini bir kokusu vardı. Dini inançlara göre, baba sınırsız yetkiye sahip dini bir liderdi ve ne zaman bir kadın veya çocuk günah işlese ölüme mahkûm edilebilirlerdi.

İslâm'ın doğuşu sıralarında Arabistan yarımadasında da kadının durumu pek

feci idi. Öyle ki, kadın olmak utanç verici bir durumdu. Bu yüzden kız çocukları diri diri toprağa gömülüyorlardı. Kadının miras hakkı yoktu. Kısaca kadın erkeğin kölesinden başka bir şey değildi (Topaloğlu,1992: 19).

Diğer taraftan bozulmuş Yahudilik ve Hristiyanlık gibi semavi dinlerde de kadının hiçbir değeri yoktu. İsrail hukukunda ailede erkek mutlak hâkimdi. Yahudi kızları babalarının evlerinde bile hizmetçi gibiydiler. Baba onları satabilirdi. Boşanma hakkı keyfi bir surette kocaya aitti. Kızlar ancak başka bir varis bulunmadığı takdirde babalarının mirasına sahip olabilirdiler (Topaloğlu, 1972:17). Hristiyan hakları, Roma hukukuna derinden bağlıydı, Roma tarafından fethedilen ülkeler daha sonra Hristiyan olmuştur. Kilise, ailede önemli bir manevi etkiye sahipti ve önemli aile sorunları, yasalarını uygulayan dini güçler tarafından çözülmek zorundaydı. Kilise yasalarına göre, evli kadının patronu kocasıydı. Buna göre kilisenin her zaman erkekler tarafından yönetildiği ve kilisenin hiyerarşisinde bir kadın olmadığı akılda tutulmalıdır.

15. ve 16. yüzyıllarda, kilisenin kadına yönelik baskıları daha şiddetli hale geldi ve kadınları evleriyle ve işleriyle kısıtladı. Hatta 1547'de kadın toplulukları ve kadın konuşmaları kilise tarafından yasaklandı. Bu baskılar, kadınların toplanmaları ve protestolarına neden oluşturmuştur ve Jeanne d'Arc¹³ Fransa'nın sosyal ve askeri arenasında ortaya çıkmıştır ve bu kadınların gücünün çeşitli sosyal rollerde ilan edilmesi anlamına gelmektedir.

İngiltere'de on altıncı asrın ortalarına kadar kadın “kirli” kabul edildiğinden kutsal kitaba el süremezdi. Keza 1805'e kadar vatandaş sayılmazlardı. Miras ve mülkiyet hakları olmadığı gibi kendi kazançlarında bile tasarruf hakkına sahip değillerdi (Sucu, 2005:25). Bu ilkel durum ancak Kral VIII. Henri'nin (1509-1547) zamanında İngiliz parlamentosundan çıkan bir kararla sona erebildi (Ogan, 1956: 71).

¹³ Fransızlar tarafından ulusal bir kadın kahramanı kabul edilen Jeanne d'Arc, Yüz Yıl Savaşı boyunca İngiltere'ye karşı ülkesi Fransa'ya memleketi Lorraine'deki cephelerden başlayarak manevi anlamda büyük destek olan ve sonradan ünü Fransa'nın dört bir yanına yayılmış bir Fransız Katolik azizesidir.

Aslında Avrupa'da, 17. yüzyıldan itibaren insan hakları adına hareketler başlamıştır. 17. ve 18. yüzyıllardaki yazarlar ve aydınlar, doğal ve devredilemez haklar ve insan hakları hakkında düşüncelerini, sık sık insanlar arasına yayınlama başlamışlardır. Ve Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Voltaire (1694-1778) ve Montesquieu (1689-1755) gibi düşünürlerin fikirleri, İngiltere' deki yönetim ile ulus arasında uzun süreli bir hakimiyet mücadelesine sebep olmuştur ve en sonunda, 1689 yılında İngiliz Haklar Bildirgesinde ve devamında 1776 yılında Amerika Birleşik Devletlerin Bağımsızlık Bildirgesinde düzenlenmiştir.

Fakat bu haklar ulusların sosyal ve politik haklarını güvence altına almaya çalışmış olsa da ama kadınlar için durum pek çok farklı değildi ve kadınlar yine oy verme ve mülkiyet hakkına sahip değildiler ve onlar ikinci varlıklar sayılıyordu. Bu farklılığı Jean-Jacques Rousseau'nun en ünlü eserinde de görülmektedir. 18. yüzyıldaki Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi" ve "İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı" gibi eserleri, Yeni Çağ'da sosyal adalet ve eşitliğin kurucularından biri olsa da söz kadınlara geldiğinde durum çok farklı olmuştur. Kadınlar "Toplum Sözleşmesi"nde ihmal edilir ve hatta "Emile" eserinde erkeklere bağımlı ve ikinci varlıklar olarak tanıtılır. Yine Rousseau'nun yarattığı "ideal kadın" imgesinde kadına biçtiği rol; utangaçlık, boyun eğmek, hoşça gitmek, güzel olmak, vb.'dir (Rousseau, 2014:513). Aslında Rousseau bu düşünceyle toplumdaki ataerkilliği kınamakta ve ailedeki ataerkilliğe değer vermektedir.

17. ve 18. yüzyıl, üretim ilişkilerinin değişime uğradığı, kamusal ve özel alanın birbirinden ayrıldığı dönemdir. Burjuva devrimlerinin yaşandığı bu dönemde, erkekler üretime dahil olurken, kadınlar kamusal alandan ve üretimden dışlanmıştır. Bu dönemde insan hakları, eşitlik, özgürlük gibi kavramların önem kazanmasına rağmen, kadınları kapsayan bir eşitlik anlayışı mümkün olmamıştır. Aslında orta çağda ve feodal dönemi boyunca, cinslerin eşitliği ve kadının özgürlüğü, dolayısıyla kadın hakları, egemen ideoloji ve düşünce çerçevesinde kadının normal bir "insan" olup olmadığı, "akıllı varlıklar" arasında sınıflandırılıp sınıflandırılmayacağı tartışmaktaydı. Buna rağmen 17. yüzyıl boyunca, Avrupa'da ilk kez örgütlü direniş yönünde kendiliğinden faaliyetler düzenlendi, örneğin, kiliseye karşı ayaklanmaların, kadınların içinde önemli bir paya sahip olduğu söylenebilir.

Kadın hareketinin izleri Rönesans dönemine kadar uzanmakla birlikte, hareket ilk olarak Fransız Devrimi ile ortaya çıkmış, 20. yüzyılda daha da güçlenmiştir. 18. yüzyılın sonlarından itibaren ve 19. yüzyılda ideolojisini oluşturan hareket, feminizm olarak kendini ifade etmiştir (Güriz, 2011:13). Kadın haklarının tarihsel gelişiminin genel hatlarından bahsedilirken kısaca değinilmesi gereken bir diğer husus da feminizmdir. Feminizm, kadınların hareketlerini genişletmeye çalışan bir dizi ideolojiler, düşünceler, yönelimler ve özel stratejiler sayesinde kadınların insan haklarını güçlendirmek anlamına gelir. Çakır'a göre (1966:307-309) feminist teori genel olarak bilimdeki cinsiyetçiliği ele almak amacını taşımaktadır. Bilimde egemen olan erkek bakış açısından uzak, eleştirel bir yaklaşım izlemeyi amaçlamaktadır. Kadınlar, feminist teori ile bilimi, erkeklerin yalnızca kendi deneyimlerini tanımladıkları bir alan olmaktan çıkarmak istemektedirler.

18.yy'da sanayileşmenin hız kazanmasıyla kadınlar için emek pazarı daha da daraldı ve kadınlar sanayide en ağır ve düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kaldılar. İş bulamayan kadınlardan kimileri fuhuşa yöneldi, kimileri orduya yazıldı, pek çok kadın da ABD'ye göç etti. ABD'ye göç eden bu kadınlardan bazıları Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda önemli roller üstlendiler, ama onların siyasal haklara sahip vatandaşlık statüsünü ne Bağımsızlık Bildirgesi ne de ABD anayasası tanıdı (Michell, 1984; 46 – 47).

1789 Fransız Devrimiyle benimsenen insanların doğuştan eşit ve özgür olduğu görüşü ve Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirgesinin ilan edilmesinin ardından batıda, kadınlara eşit hak tanınması düşüncesi dile getirilmeye başlanmıştır. Ancak yine de kadın erkek eşitliğinin kararlı adımlarının atılması mümkün olmamıştır. 1789 devrimi ile kadın hareketlerinde bir artış olmuş, kadınlar Kurucu Meclis'te temsilci olabilmeyi istemişlerdir. Bunun yanında Kurucu Meclis'ten siyasal özgürlük ve eşit haklar da talep etmişlerdir. Kadın hareketinin öncülerinden Olympe de Gouges (1748-1793), “Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi”ni kaleme almış, Olympe de Gouges “giyotine gönderilen kadınlar neden meclise giremezler” diyerek, bildiriye “kadının tıpkı idam sehпасına çıkma hakkı olduğu gibi kürsüye çıkma hakkı da olmalıdır” cümlesini yazmıştır. Bildirgede yer alan eşit hakların kadınlara verilmesini savunduğu ve siyasal bir bildiri yayınladığı için 1793'de giyotine gönderilmiştir. Bildirge, Yurttaş ve İnsan

Hakları Bildirgesi'nin (Déclaration des droits de l'homme et du citoyen) (1789) benzeridir ve “Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” kadınların Fransız Devrimi ile başlayan erkelerle eşit haklara sahip olma mücadelesinin ilk önemli belgesi sayılıyor.

18. yüzyılda kadın hakları taleplerinin modern talep biçimlerinin ortaya çıkmasının başlangıcıydı ve İngiltere’de doğan ve cinsler arasındaki eşitliği kadın haklarının genişletilmesiyle sağlamaya çalışan bu toplumsal hareketin sivil haklar ve din üzerinde de etkileri söz konusudur. Feminizmin batı toplumlarında kadınlara oy hakkı, daha eşit ücret, boşanma hakkı, güvenli kürtaj elde etme hakkı, kadınların kendilerini tecavüzle suçladıkları erkeklerden uzak tutma hakkı, Amerika’da herhangi bir üniversiteye kabul edilme hakkı gibi sivil hakların yürürlüğe koyulmasında büyük etkisi olmuştur.

19.yüzyıl vahşi kapitalizmin doruklarına çıktığı bir çağdır. Kadının eve kapanması, çalışmaması emekçiler açısından rekabetin ortadan kalkması, patron açısından yedek bir işgücü potansiyeli, küçük mülk sahipleri açısından da bedava bir işgücü olarak yarar sağlıyordu. Emekçi kesimleri ezen, köleleştiren bu ekonomik ve sosyal sistemi değiştirme zorunluluğu, 19.yy. sosyalist, hayalci teorileri ile sosyal hareketlerinde ifadesini buldu. Durumun düzeltilmesi için reformcular işçi sınıfı ile sermayenin iş birliğini savunurken, sosyalistler ise sermaye egemenliğine son verilmesinden yanaydılar (Michell, 1984; 52 – 53).

19.yüzyıl İngiltere’sine baktığımızda ise kadınlar bu yüzyılın ortalarında bile kocalarının veya babalarının mülkü kabul ediliyordu.1882’ye kadar mülk edinme ve işletme hakları yoktu (Berktaş,2015:44). Amerika Birleşik Devletleri’nde ise kadınların, haklarının erkekler tarafından gasp edildiğini fark ederek, duruma karşı birlikte mücadele etmeleri, Seneca Falls Kongresi’nde gerçekleşmiştir. Kongre sonunda imzalanan Duygular Bildirgesi’nde (Declaration of Sentiments) kadınlar erkeğe bağımlı konumda olmaktan duydukları rahatsızlığı şöyle dile getirilmiştir (Donovan, 2013:31):

“Evlendiklerinde, erkek kadını yasanın gözündeki ve kamusal hayatta öldürür. Kadının mülkü üzerindeki tüm hakları ve hatta kazandığı parayı bile alır...Evlilik anlaşmasında, kadın kocasına karşı itaatkâr olacağı üzerine söz vermeye zorlanır.

Erkek, kadının...efendisi olmaktadır-kanun, erkeğe kadının özgürlüğünü elinden alma ve onu cezalandırma hakkını vermektedir.”

1840’lı yıllar Amerika’da feminist mücadelenin başladığı yıllar oldu. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde, ilk kez Uluslararası Kadın Hareketi, liberal politika projesiyle bağlantılı olarak ve hata sadece Batı Avrupa sömürgeleştirilmesinden etki almadan, aynı zamanda dünyaya yayılıyordu ve kadının toplumdaki statüsü değişiklik göstermeye başlamıştı ve kadın artık hayatın bir çok alanında varlık gösteriyordu. 1848’de Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Seneca Falls’ta “Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi” modeli üzerine bir "deklarasyon" (Declaration Sentiments) kabul eden kadınlar, kadınların genel oy hakkı ve diğer hakları için geniş bir koalisyonun başlangıcı sayılıyordu ve bu dönemin öncüleri Elizabeth Cady Stanton (1815-1915) ve Susan B. Anthony (1820-1906) kadın hareketleri doğrultusundan ilk adımları attılar.

İşçi hareketinin bu yüzyılın sonunda büyümesiyle birlikte, kadın hareketi de genişledi ve burjuva-liberal ve sosyalist olmak üzere iki kanata bölündü. Bu ayrım, oy hakları üzerine yapılan tartışmada çok açıktı. Burjuva kadın eylemciler, erkeklerle eşit haklar için savaşıırken, sosyalistler herkes için oy kullanma hakkını istiyordu. Bununla birlikte, sosyalist kadınların, erkekler egemenliğine karşı kendi taleplerini elde etmek için kolay değildi çünkü işçi hareketinde ataerkil zihniyet çok yaygındı ve içgüdüsel olarak oy kullanma hakkı sadece erkekler ve aktif işçi erkekler için önem taşıyordu.

Pek çok ülkelerde, kadın eylemcilerin her iki grubu da (burjuva-liberal ve sosyalist) genel oy hakkı için mücadele etme eğilimindeydi; bu ortak faaliyet, kadınların oy hakkını elde ettikten sonra ilerleyen faaliyetlerin önünü açtı. Kadınlar sadece kendi gruplarında aktif değillerdi; aynı zamanda siyasi partilerde, sendikalarda, edebi çevrelerde, barış mücadelesinde vb. çok önemli rol oynadılar. 19. yüzyılın sonunda feminist hareket, bütün ülkelerin kadınları birliğe ve dayanışmaya geldiğinde tam zaferin kazanılacağı sonucuna varmıştı.

Bu yüzden 1888 yılında Amerikalı feministler, “Uluslararası Kadın Konseyi” adında bir örgüt kurdular. Uluslararası Kadın Konseyi¹⁴ veya kısacası (ICW), kadınların ulusal sınırlarda insan hakları ihlallerinin karşı çalışan organizasyondur. İlk toplantı 9 ülkenin (Kanada, ABD, İrlanda, Hindistan, İngiltere, Finlandiya, Danimarka, Fransa ve Norveç) katılımıyla Washington'da yapıldı. Ayrıca toplantıya profesyonel örgütlerden, sendikalardan, sanat gruplarından ve hayır kurumlarından kadınlar katıldı.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra kadınların oy hakları 21 ülkede kabul edildi ve “Uluslararası Kadın Konseyi”, “Kadın Oy Hakkı Birliği” gibi büyük feminist örgütler savaşın önlenmesi, kadınların ve kadın emekçilerin haklarının savunulması hedeflerine yöneldiler. Uluslararası Kadın Konseyi feministlerinin mücadelelerine yön veren düşünce, kadının insan olarak onurunu ön plana çıkarma, kadının kişilik haklarını tanıma, kadını eş, karı, ana olarak görülmekten kurtarmaktı (Michell, 1984; 72 – 74).

Fransız İhtilali ile başlayan kadın hareketleri ancak 19. yüzyılın ortalarında bir ilgi odağı haline dönüşmüştür. ABD’de 1840’larda, İngiltere’de 1850’lerde ilk örgütlü kadın hareketleri gelişmiş ve kadınlar, bazı yürüyüşlerle kamusal alanda seslerini duyurmaya başlamışlardır. İlk dalga feminizm veya (Liberal feminizm) olarak adlandırılan bu olaylar 1893’te Yeni Zelanda’da yürürlüğe giren kadınlara seçme hakkının verilmesiyle sona ermiştir. ABD’de 1920’de, İngiltere’de 1918’de kadınlara seçme hakkının verilmesiyle kadın hareketleri ilginç bir şekilde sonlanmıştır (Heywood, 2007: 291).

Kadınlar 20 ve 21. yüzyılın önemli tarihi aktörleri olarak zamanla mevcut durumlarını sorgulamaya başlamışlardır. 1903 yılında Emmeline Pankhurst (1858-1928), İngiltere’de kadınların oy kazanma mücadelesini ilerletmek için Kadınların Sosyal ve Siyasal Birliği’ni (WSPU) kurdu. Onun ve yoldaşlarının mücadelesi sayesinde, Britanyalı kadınlar seçme ve seçilme hakkı başta, pek çok sosyal ve siyasal hakka kavuştular. Cesaretinin yanı sıra, hayatının son dönemlerinde iyice belirginleşen

¹⁴ International Council of Women

çelişkileri ve hezeyanlarıyla da inceleme konusu olan Emmeline, yüzyılın en ilginç kadın portrelerinden biri olarak dikkat çekiyor. WSPU'nun üyeleri hepsi kadındı ve İngiltere'de tüm kadınların siyasi katılımı için savaşıyorlardı; onların mücadelesi "Suffragette" olarak adlandırılmıştır.

Yaraman' göre (2001:19) kadınların oy hakkı talebi örgütsel olarak "Süfrajët Hareketi" etrafında dile getirilebilmiştir. 1890'da "Amerikalı Kadınlar Ulusal Oy Hakkı Derneği" (National American Women Suffrage Association) ve 1897'de "İngiltere'de Kadınların Oy Hakkı için Ulusal Birlik" (National Union of Woman's Suffrage Societies) kurulmuştur. Bu tarihlerden itibaren eğitim alanında reformlar yapılmıştır.

1948'de Paris'te kabul edilen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Şartı, kadınlar ve erkekler için eşit fırsatlar önermek için önemli bir platform oluşturdu. Bu tüzük, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitlik mücadelesinin eski döneminde son noktaydı. Buna rağmen, 1950'lerde kadın hakları için bir dönüş noktası olmuştur ve burjuva ailelerin niteliklerinin ideal olduğunu düşündüğü bireyin idealleri olarak kabul edilmiştir.

Kadın hareketinin geri tepmesi haklarının bir diğeri: kürtaj hakkı ve kadınların bedeni üzerinde karar verme özgürlüğü. Başlangıçta, kadınlar tekrar hükümete karşı savaştı. Kadınlar farklı politik yönelimlere ve farklı toplumsal katmanlara rağmen, bu taleplerin etrafında bir araya geldiler ve yine Sosyal-Demokratlar, Komünistler yanı sıra sendikalar, orta sınıf bu taleplerin kaynağı olarak ortaya çıktı.

1960'larda feminizmin ikinci dalgası veya (Marxist feminizm) olarak bilinen yeni bir yükselişin başlangıcı oldu. Betty Friedan'ın Kadınlığın Gizemi (The Feminine Mystique) adlı kitabı yalnızca Batı'da değil aynı zamanda Üçüncü Dünya kadın hareketlerine de öncülük etti. 1960'lı yıllarda büyük sosyal hareketler ve yeni felsefi kuramlar, -özellikle 1968 ve 1973 yılları arası- feminist teorilerin oluşumunu açıkça etkilemiştir. İkinci dalga kadın feminizmi, bir teori olarak tanıtılmış fakat sonra kadınların emeğiyle, 1980'lerde akademik alana kaymış, 1990'larda ise somut projeler çerçevesinde kurumlaşma, merkezi ve yerel yönetimlerle etkileşim içine girme gibi

yeni mücadele platformlarını oluşturmuştur.

İkinci dalga feminizm daha çok cinsellik ve doğurganlığın birbirinden ayrıştırılma mücadelesiydi. Bu dönemde kadınlar “kadın sorunu”nun çözülmediğini iddia ederek feminizme daha radikal ve bazen de devrimci bir hal kazandırmıştır. Bu dalga tüm batı ülkelerinde ekonomik ve sosyal şartlardaki temel değişikliklerin yanı sıra kadın beden kontrolü konusunda özgür kararlar almak ve doğum kontrolü hakkı ve toplumsal cinsiyet (sex and gender) ayrımının ortadan kaldırılması için savaştı.

Bu amaç doğrultusunda harekete geçen Birleşmiş Milletler, 1966 yılında National Organization for Women (Ulusal Kadın Örgütü) Amerika Birleşik Devletleri'nde Betty Feridan (1921-2006) tarafından kuruldu. Örgütün amacı, kadınların eşit ücret hakları, anaokullarının kurulması, kürtaj hakkı sağlamaktır. Bu kuruluşun kurulmasının ardından, birçok Avrupa ülkesinde, ayrıca Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda'da ve daha sonra Latin Amerika ve Doğu Avrupa ülkelerinde çok daha küçük boyutlarda benzer kuruluşlar kuruldu. Tong'a göre (2009:47) National Organization for Women (NOW), The National Women's Political Caucus (NWPC), Women's Equity Action League (WEAL) liberal feminist örgütlenmeye örnek gösterilebilir. Bu örgütlerin ortak amacı, kadınların her alanda konumunu iyileştirmektir.

1975 yılında Meksiko City'de, 1980'de Kopenhag'da, 1985'de Nairobi'de ve 1995'de Pekin'de toplanan Dünya Kadın konferanslarında alınan kararlar ve belirlenen hedefler ulusal alanda kadın erkek eşitliğinin sağlanması bakımından itici güç olmuştur. Pekin Deklarasyonunun 14. maddesinde “Kadın hakları, insan haklarıdır” (URL-4) denilerek, kadın haklarının evrensel insan haklarının vazgeçilmez, bütünleşmiş ve bölünemez bir parçası olduğu 1993 tarihli BM İnsan Hakları konferansında kabul edilmiş ve 1993 yılında Viyana Deklarasyonunda bir kez daha teyit edilmiştir.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığı önlenmesi Sözleşmesi'nin (Convention on Elimination of all Forms of Discrimination Against Women-CEDAW) kabul edilmesi cinsiyete dayalı ayrımcılığın önlenmesi amacıyla, uluslararası alanda yapılan en önemli çalışmalardan biridir. Birleşik Milletler Genel Kurulu'nda 18 Aralık 1979

tarikh ve 34/180 sayılı önergeye kabul edilmiş olan sözleşmeye tara olan devletler, ülkelerinde kadınlara karşı her türlü ayrımı gecikmeksizin ortadan kaldıracak politikalar izlemeyi, yaşamın bütün alanlarda kadının tam gelişmesini ve ilerlemesini ve kadınların insan hakları ve temel özgürlüklerden erkeklere eşit olarak yararlanmasını sağlamayı bunun için de yasal düzenlemeler dahil bütün uygun önlemleri almayı taahhüt etmişlerdir (Moroğlu, 2005:110). Bugüne kadar sözleşmeyi 189 ülke imzalamış fakat sadece Müslüman ülkeler değil, birçok devlet çeşitli maddelerine çekinceler koymuştur. Afganistan, Mısır ve Ürdün gibi bazı Müslüman ülkeler sözleşmeyi 1980 yılında ilk konferansta imzalamış olmakla birlikte ülkelerin imzalama ve yasal süreçleri tamamlayarak yürürlüğe koyma aşamaları oldukça değişkenlik göstermiştir. Çeyrek yüzyıllık süreçte Somali, Sudan ve İran dışındaki bütün Müslüman ülkeler sözleşmeyi onaylayarak yürürlüğe koymuştur (Yalçın, 2017:982). ABD 1980 yılında CEDAW'ı ilk imzalayanlardan olduğu halde bu sözleşmeyi şimdiye kadar onaylamamıştır.

1981 yılında yürürlüğe giren Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi 1979'da kabul edilmiştir. Bu sözleşmede kadınlara yönelik ayrımcılıklardan detaylı olarak bahsetmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen ilgili sözleşmede cinsiyet temelli hiçbir ayrımcılık, dışlama ya da sınırlama yapılamayacağından; siyasal, kültürel, ekonomik, sosyal, sivil ya da başka her alanda insan hakları ve temel özgürlükler temelinde kadın-erkek eşitliğinden bahsedilmektedir.

BM İkinci Dünya İnsan Hakları Konferansı, 1993 Haziran ayında Viyana Uluslararası Merkezi'nde gerçekleşmiştir. Viyana Konferansı ile uluslararası kadın hakları söylemi 'kadın hakları insan haklarıdır' anlayışını benimsemiş ve böylece toplumsal cinsiyete dayalı olarak ortaya çıkan bütün ihlallerin de özde insan hakları ihlali olduğu açıkça tescil edilmiştir. Doris Bures'in (2007:16) aktarmasıyla İnsan Hakları Dünya Konferansına 172 devletten 2100 hükümet temsilcisi ve aynı konferans alanında yapılan "Herkes için tüm insan hakları" sivil toplum örgütleri forumuna 1529 örgütten 2700 temsilci katılmıştır. Sivil toplum örgütleri yarı yarıya dünyanın tüm bölgelerinden gelen kadınlar tarafından temsil edilmiştir. Günümüzde gelinen noktada, kadınların insan hakları, insan haklarının ayrılmaz ve parçalanamaz bir ögesi

olarak kabul edilmektedir.

3.dalga feminizmi (radikal feminizm) 1990'ların başlarında 2. dalga feminizmin pratiklerine ve algılardaki yanlışlıklara karşı bir tepki olarak doğmuştur. Bu tepki genellikle feminizmin sadece üst, orta sınıf beyaz kadınlara indirgeyen bakış açısydı ve kadın hareketlerinin geniş düzlemde yayılması amaçlanmıştı. İkinci dalga feminizm mutlak eşitlik isterken, üçüncü dalga, farklılıkların değerli olduğuna vurgu yapıyordu. Üçüncü dalga feministler daha çok kadına şiddet, cinsellik, kadının güçlendirilmesi gibi mikro politikalarla ilgilenmişlerdir. Ayrıca içerik açısından diğer iki dalgaya göre çok daha çeşitli konular üzerinde durmuşlardır. Üçüncü dalga feminizm özellikle kadınları sınırlayan ve baskı altında tutmaya çalışan konularla ilgilenmiş ve toplumsal değişime gidecek yolu açacak unsurlar olarak da bilinçlenmeyi arttıran eylemciliği ve geniş tabana yayılmış eğitimi görüp desteklemişlerdir (Özveri, 2009:210). Diğer bir ifadeyle, bu dönemde kadın hareketleri akımı, genellikle toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk, etnik kimlik, cinsellik, milliyetçilik, siyaset, iktisat vb. konuları ele almış ve bu olguları feminist bir bakış açısıyla teorikleştirmeye çalışmışlardır. Üçüncü dalga kadın hareketleri genellikle bireysel politikaya odaklanır ve önceki uygulamalardan daha az politik olan, cinsel temsil ve ifade biçimlerinin yanı sıra ikinci dalga olgularına kadınlar için iyi veya kötü ölçütlerden bahseden ikinci dalga kalıplarına meydan okur.

Böylelikle 18. yüzyılda ortaya çıkan feminizm akımının 21. yüzyıla kadar içeriğinin ve anlamının değişime uğradığı bu şekilde gözler önüne serilmiştir. Radikal feminist kuram, 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başlarında, bir grup eski “eylemci kadın” tarafından, esas olarak New York ve Boston'da ortaya atılmıştır. Bu “Eylemci kadınlar”, 1960'larda medeni haklar ve savaş karşıtı kampanyalar için politik etkinliklere katılan kadınlardır (Donovan, 2013: 267). Demir'e (1997:68) göre radikal feminizm, kadınların sömürülmesi ve baskı altında tutulmasının asıl nedenini, kadınlarla erkekler arasındaki biyolojik farklılıkta gören bir kuramdır. Bu dönemde kadınlar tamamen farklılıkların dile getirilmesi ile varolmak istiyordu. Örneğin, lezbiyen kadınlarla heteroseksüel kadınlar, tamamen başka ezme/ezilme ilişkileri yaşıyordu. Kadınlara göre önce bu farklılıkların görülmesi ve ortak noktalar üzerinden siyaset yapmak gerekiyordu. Bu nedenle Radikal feministler, kadın/erkek

kimliklerinin yeniden düzenlenmesini, dilin ve kültürün eril yapısının dönüştürülmesini de talep etmişlerdir.

Radikal feministlere göre her toplumda görünen ulusal erkek kültürü ile görünmeyen evrensel kadın kültürü olmak üzere iki kültür vardır ve kadınların kurtuluşu, kadın kültürünün topluma hâkim olmasıyla mümkün olacaktır. Kadınlık özelliklerini yücelten radikal feministler, kadının erkekten farklı olduğunu özellikle vurgulamışlar ve kadın kültürünün hâkim olduğu yeni bir toplum inşa etmenin gerekliliğine inanmışlardır (Demir, 1997: 69).

Bu dönemde feministler sadece kadınların erkeklere karşı mevcut durumunu eleştirmekle kalmamış, bununla birlikte savaş, güvenlik, ekonomik kalkınma, az gelişmişlik, çevre sorunları, sosyal eşitlik, sosyal gruplara saygı, adalette eşitlik gibi konularda da alternatif kadın bakış açıları geliştirmeye çalışmışlardır.

Tüm bu açıklamalar ışığında, tarihsel gelişim süreci içerisinde feminist teorilerin farklı formlara, ideolojilere ve felsefeye sahip olsa da temel amaçlarının genel anlamda kadının durumunu, sosyal statüsünü güçlendirmek ve kadına yapılan baskıya karşı mücadele etmek olduğunu belirtmek mümkündür. Bütün feminist akımlar eşitlik, özgürlük, adalet gibi ortak idealleri paylaşmakla birlikte her biri eşitsizliğin, baskının, haksızlığın ne olduğu konusunda farklı görüşlere de sahiptir.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL MEDYANIN İNSAN VE KADIN HAKLARI GELİŞİMİNE ETKİSİ

2.1 İnternet Kavramı ve Tarihçesi

20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan internet kavramı, günümüzde insanlar için temel ihtiyaçlardan biri haline gelmiştir. İnternet dünyadaki tüm bilgisayarların birbirlerine bağlı olarak iletişim halinde olmalarını sağlayan elektronik bir ortamdır.

İnternet, binlerce küçük ağdan ve milyarlarca küçük bilgi parçacığından oluşmaktadır. Dünyayı saran bu ağ içerisinde, her biri akla gelebilecek hemen her konuyla ilgili binlerce potansiyel bilgi parçası taşıyan milyonlarca sayfanın bulunduğu çok büyük bir kutu olarak tanımlanabilir (Martin, 1997:23). Gates'e göre (1999:108) internet, birbirine bağlı ticari ve ticari olmayan dağınık bilgisayar ağları topluluğudur. İnterneti oluşturan ağlar, birbirlerine telekomünikasyon hatlarıyla ve standart iletişim kuralları (protokoller) kullanarak bağlanır.

İnternetin ortaya çıkışı, Amerikan Federal Hükümeti Savunma Bakanlığı'nın araştırma ve geliştirme kolu olan "Savunma İleri Düzey Araştırma Projeleri Kurumu"na (Defence Advanced Research Project Agency - DARPA) dayanır. 1969 yılında çeşitli bilgisayar birimlerini ve askeri araştırma projelerini desteklemek için Savunma Bakanlığı ARPANET adında Paket Anahtarlama Ağı oluşturmaya başladı. Bu ağ, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki üniversite ve araştırma kuruluşlarının değişik tipteki bilgisayarlarını da içererek büyüdü (Çağltay,1997:5).

İlk yıllarda askeri amaçlara hizmet etmek için tasarlanmış olan ARPANET, sonraki yıllarda herkesin kullanımına açılmıştır. İnternetin tarihsel gelişimini Castells (2005:59) şöyle anlatmaktadır: Güçlü sponsoruna atıfla APPARNET adını taşıyan ilk bilgisayar ağı, 1 Eylül 1969'da ağın ilk dört bağlantısını Los Angeles'ta California Üniversitesi'nde, Stanford Araştırma Enstitüsü'nde Santa Barbara'da California Üniversitesi'nde ve Utah Üniversitesi'nde kurulmasıyla devreye girdi. ABD Savunma Bakanlığı'yla iş birliği içindeki araştırma merkezlerine açıldı, ancak bilim insanları

ağı, bilimkurgu meraklılarının mesajlaşma ağı da dahil kendi iletişim amaçlarıyla da kullanmaya başladı. Bir noktada askeri odaklı araştırmalardan bilimsel iletişime geçirildi ve böylece bütün disiplinlerden bilim insanlarına ağa girme izni verildi.

ARPANET kurulduktan sonra ilk olarak internetin en önemli unsurlarından biri olan e-mail (elektronik posta) Ray Tomlinson tarafından tasarlanmıştır. 1972 yılında, Ray Tomlinson tarafından ilk e-mail sistemi Arpanet için geliştirilmiştir. Tomlinson, e-mail sistemini oluştururken kullanıcı adı arasında kullanılan “@” simgesini tercih etmiş ve bu simge o zamandan bugüne kadar kullanılmaktadır. Daha sonra 1980’ler kişisel bilgisayarların pazara sürüldüğü dönem olarak tarihe geçti. Dönüşümü yakından gözlemleyen “Time” dergisi, 1982 yılında “Yılın İnsanı Ödülü”nü bir kişiye değil, kişisel bilgisayarın kendisine verdi. Böylece, bir anlamda PC’nin iktidarını dünyaya ilan etti (URL-5).

1969-82 yılları arasında Network Control Protocol - Ağ Kontrol Protokolü - (NCP) ile oluşturulan, 1982 yılından sonra Transmission Control Protocol - İletim Denetim Protokolü - (TCP) ve Internet Protocol - İnternet Protokölü - (IP) ile birleşerek İNTERNET adını almıştır (Timisi, 2003: 122). İnternetin tarihçesinde bir dönüm noktası ise 90’lı yıllar olduğunu söyleyebiliriz. 20 yılı aşkın süren bir hizmetten sonra teknolojik açıdan modası geçen ARPANET, 28 Şubat 1990’da kapatıldı ve ondan sonra İnternet’in iskeleti olma görevini, Ulusal Bilim Vakfı’nın işlettiği NSFNET üstelendi. Fakat ARPANET’in kaldırılmasına rağmen, TCP/IP protokolü kullanılmaya devam etti ve gelişti.

Ağın, iletişim hacminin katlanarak genişlemesini koruyabilmesi için aktarım teknolojilerinin güçlendirilmesi gerekiyordu. 1970’lerde ARPANET, saniyede 56 bin bit taşıyan bağlantılar kullanıyordu. 1987’de ağ bağlantıları, saniyede 1,5 milyon bit aktarabiliyordu. 1992’de internetin gerisindeki iskelet ağ olan NSFNET, saniyede 45 milyon bitik bir aktarım hızıyla işliyordu; saniyede 5 bin sayfa göndermeye yetecek bir kapasiteydi bu (Castells,2005:60). Castells’e göre (2000: 382) Amerika’da radyonun 60 milyon insana ulaşması 30 yıl alırken; televizyonun bu yayılma seviyesine ulaşması 15 yıl almıştır. İnternet ise, dünya çapında bilgisayar ağının gelişmesini izleyen ilk 3 yıl içerisinde bunu başarmıştır.

Günümüzde internetin günlük hayatta kullanılmasıyla birlikte önce kullanıcılar Web 1.0 dönemini yaşadı. Web 1.0 döneminde bir içerik yayınlayıcı bir de içerik okuyucu bulunmaktaydı ve kullanıcının rolü göz ardı edilmişti. Daha sonra web 2.0 Web 1.0'nin eksikliklerini tamamlamak amacıyla ortaya konuldu. Web 2.0 ile web sitelerini ziyaret edenler sadece tüketen değil, aynı zamanda hem üreten konumuna geçmiştir. Yani iki teknoloji arasındaki en önemli fark bu noktada ortaya çıkmıştır. İçerikler değişti, kullanıcı üreticiden tüketiciye ve web siteleri ile olan tek taraflı iletişimden, çok yönlü akışa doğru kaymaya başlamıştır. Web 2.0'nin ortaya çıkması ile kullanıcı aynı anda birçok kişi ile eş zamanlı olarak iletişime geçebilir. Ayrıca web 2.0, içinde tanımlanan sosyal medya araçları ile birçok uygulama gerçekleştirebilmektedir.

Web 1.0 ilk olarak, Mart 1989'da "Yüksek Enerji Fiziği" konusunda dünyanın değişik kesimlerinde araştırmalar yapan kişiler arasında etkin ve kolay bir haberleşme platformu olarak Tim Berners-Lee tarafından CERN'de (European Particle Physics Laboratory) geliştirmiştir (Güçdemir, 2015:30). İsviçre'deki Cern Enstitüsü'nde www. (world wide web)'i yani "dünya-çapında-ağ"ı başlatan Tim Berners-Lee, internet erişimine sahip olmanın temel insanlık haklarından biri olduğu görüşündeydi. Bu yüzden 1994 yılında Berners-Lee, World Wide Web Konsorsiyumunu kurar ve webin, herkes tarafından lisans ücreti ödmeden kullanılan bir teknoloji olarak sunulması konusunda karar alınır (Karakulakoğlu, 2015: 114). WWW. (world wide web) yazı, resim, ses, film, animasyon gibi pek çok farklı yapıdaki verilere kompakt ve etkileşimli bir şekilde ulaşmamızı sağlayan bir çoklu hiper ortam sistemidir.

1994'te başlayan internetin ilk yılları, ABD kökenli AOL, Yahoo gibi her alanda içerik üreten, e-posta adresi sağlayan, forumlarla kitlelerin nabzını tutmaya çalışan yatay portal'ların dönemi oldu (Karahasan,2012:40). Daha sonra 1995 yılına sınıf arkadaşlarının birbirini bulabilmesi için Classmates.com kurulmuş, ardından MIRC ve ICQ gelmiştir. 1996'da Ask.com arama motoru ve 1997 yılında weblogs dediğimiz kısacası blog, Jorn Berg tarafında oluşturuldu. 1999'da RSS (Really Simple Syndication) ilk olarak bloglar ve podcastlere eklenen yeni eklerin ve içeriklerin kolayca takip edilmesini sağlayan bir sistem olarak sunulmuştur. 2000'li yıllara

gelindiğinde ise AsianAvenue, Blackplanet, Migente ve Wikipedia hayata geçirilmiştir. 2001’de Jimmy Wales ve Larry Sanger tarafından Wikipedia ve 2003’te WordPress kurulmuş ve ardından 2003 yılında MySpace, kullanıcılara interaktif ortamda arkadaşlıklar kurmayı sağlamış ve kişisel profilleri, bloglar, gruplar, resimler, müzik ve videoları kapsayan sosyal paylaşım platformları oluşturulmuş.

Daha sonra internet kullanımının artması ile farklı talep ve istekler, programcıları harekete geçirdi. 2004 yılında orta çıkan, etkileşime ve çeşitli uygulamalara daha fazla imkân veren web 2.0, O’Reilly Medya tarafından kullanıma sunuldu. “*O’ Reilly ve Medialive International*” adlı iki firmanın ortaklaşma düzenlediği ve internet dünyasının önemli sayılabilecek guruplarının katıldığı 2004 yılındaki konferansın ana konusu, aslında internetin geleceğini tartışmaktı. O’Reilly Media’nın kurucusu, açık kaynak destekçisi, Macromedia yönetim kurulu üyesi bir İrlandalı olan Tim O’Reilly, konferans katılımcılarının ortak görüşleri doğrultusunda internet dünyasındaki yeni kavramını önerir ve kavram, bir anda yeni nesil internet yapısının diğer adı haline gelir.” (Kara, 2013:24) O’Reilly’e göre, ağın daha çok insan tarafından kullanılabilmesi için yeniden programlandığı bir işletme devrimidir ve bizlerle sunduğu en büyük getir, içeriğin mikro boyutlara indirgenmesidir (O’Reilly,2005. Akt. Kara, 2013:24).

Aynı yılda, Caterina Fake ve bilgisayar programcısı Stewart Butterfield paylaşım sitesi olan “Flickr”ı oluşturdu ve günümüzde dünyada en çok kullanılan sosyal medya mecrası olan Facebook Mark Zuckerberg tarafından kurulmuştur. 2005 yılında Steve Chen ve Chad Hurley ve Jawed Karim tarafından “YouTube” kurulmuş, 2006’da ise Twitter ücretsiz bir sosyal medya ağ ve microblog olarak ortaya çıkmıştır. İnsanlar 2009 yılında Foursquare’le birlikte “check-in” yapmaya başladılar ve 2010 yılında Instagram’la tanıştılar. 2011 yılında Google Plus ve ardından Pinterest sosyal medya mecraları hayata geçirilmiştir.

2004’te ünlü Amerikalı gazeteci Thomas Friedman, “The Word is Flat” (Dünya Düzdür) (Friedmann, 2016) adlı kitabını yayınladığında, internetin dünyayı düzleştirmekte olduğunu dikkat çekmişti. Çok da haklı çıktı. “www”nin hayatımıza girmesiyle birlikte, yerküreyle ilgili zihnimizdeki resimler değişmeye başladı ve

bağlantılarla dolu, sınırları kalkmış bir dünya ortaya çıktı. Slevin’a göre (2000:2) bilgisayar ve elektronik iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan internetin, toplumun geneline yayılma oranı diğer iletişim teknolojilerinin yayılma oranının önüne geçmiştir. İnternetin olağanüstü bir hızla yayılması sonucu tarihin en hızlı yayılma gösteren iletişim aracı olmuştur.

Hala inovasyona açık olan ve her gün üzerine farklılıklar ekleyerek devam eden internet teknolojileri ile birlikte medya ortamları da değişmeye başlamıştır. Son yıllarda yeni teknolojik ürünlerin ortaya çıkmasıyla, modası geçen GSM, WAP, GPRS, CD, VCD, DVD gibi dijital teknoloji ürünleri çok kısa zamanda yerini 3G, 4.5G, LTE, Blue-Ray CD’lere vermiştir. Bu teknolojilerin bir öncekilere göre daha ileri özelliklere sahip olması insanların hayatını kolaylaştırarak, “Yeni Medya” olarak tanımlanmıştır. Yeni medya ortamı yani internet ve teknolojileri radyo, televizyon, gazete, dergi, SMS, telefon gibi tüm iletişim araçlarına bünyesinde yer vererek bu araçlara tek elden ulaşılmasına imkân sağlamış ve eş zamanda milyonlarca mesaj iletebilir; bu mesajlar mikro düzeyde kullanıcıların değerlerini, tutumlarını ve kültürel kimliklerini ve makro düzeyde kültürel ve politik sistemi etkileyebilecek güce sahiptir.

Dünyayı sanal bir küre haline getiren internet, insana sınırsız iletişim özgürlüğü sunmakta ve bilgiye kolay, ucuz, hızlı erişim olanağı sağlamaktadır (Polat, 2002:13). Dolayısıyla internetle birlikte bilgiye erişim çok kısa bir süreye indirgenmiş, basitleşmiştir ve internete giren kişi her zaman her türlü içeriğe ve sansür olmadan ulaşabilir.

Yeni iletişim teknolojilerinden biri olan internetin en önemli özelliklerinden biri alıcı ile verici arasındaki kanalda etkileşime imkân sağlamasıdır. Bu özellik, geleneksel iletişim araçlarından hiçbirinde yoktur. Televizyon iletişimde tek taraflı bir sunum söz konusu iken, internet aracılığıyla kurulan iletişimde çift taraflı bir iletişim mevcuttur. Bunun dışında internetteki sayfaların sürekli güncellenmesi, en yeni bilgileri anında duyuruma ve bu bilgilere kolayca ulaşma imkânı tanımaktadır (Turan ve Esenoğlu, 2006:73). Bunun doğrultusunda günümüzde yaygın olarak kullanılan Facebook, Twitter, Youtube, Instagram gibi birçok site ve bunun yanı sıra internet üzerinde yayın yapan haber portalları rahatça ulaşılabilir durumdadır. Kişiler, ses,

hareketli görüntü, metin ve resim gibi içerikleri paylaşma olanağı bulurken, birbirleriyle etkileşim şansı yakalamaktadırlar. Prensipde yeni iletişim teknolojilerini ve interneti, diğer iletişim araçlarından ayırt eden en önemli özellik, etkileşimi sağlayan yapısıdır.

Kısa bir geçmişe sahip olmasına karşın internet, yeni, hızlı ve ucuz bir iletişim aracı olarak ortaya çıkışı, insan yaşamının çeşitli alanlarını değiştirmiş ve birçok yönden yeni bir anlam kazandırmıştır. İnternet iletişim teknolojileriyle birlikte küresel bir iletişim aracı olarak, milyonlarca insanın paylaşım da bulunduğu bir ortamdır. İnsan yaşamının tüm yönlerini büyüklüğüyle, etki alanı geniş ve güçlü, yeni iletişim teknolojilerinden biridir. Teknolojinin dünyaya yaptığı en önemli değişiklik Marshall McLuhan tarafından "Dünyayı küresel bir köye dönüştürmek" ifadesiyle özetlenmiştir. Diğer bir deyişle, dünyanın farklı bölgelerindeki insanlar, bir köyün sakinleri olarak, internet aracılığıyla birbirleriyle iletişim kurabilir ve dünyadaki haber ve olaylardan haberdar olabilirler.

İnsanların artık internete ulaşmak için eve veya ofise gitmelerine gerek kalmadı. Mobil teknolojileri artık hayatımızın bir parçası ve akıllı telefonlar, tabletler coğrafi kısıtlamalar olmaksızın insanlar kesintisiz internet imkânı sağlıyor. Ayrıca toplam yaşam süremiz içinde internete ayrılan zaman ile hayatımızı sürdürmek için kullandığımız zaman arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır. “Bir başka ifadeyle, eğer interneti sanal evren olarak kabul edersek, bugün insanlar aynı zaman dilimi içinde iki dünyada da var olabiliyorlar” (Kara,2013:15).

İnternet ve kullanımı 70'li yıllardan beri var olmasına rağmen, son yıllarda tüm dünyada ve farklı yaş gruplarında mevcut kullanımı ve modern insan yaşamının tüm yönleriyle entegrasyonu benzeri görülmemiş bir boyut kazanmıştır.

BM'in 2011'de hazırladığı “Özgürlük hakkını geliştirmek ve korumak hakkı” raporunda, İnternet erişimin bir insan hakkı olduğunu ve kamu erişimini herhangi bir şekilde ihlal eden herhangi bir hükümetin insan haklarını ihlal ettiğini açıkladı. 17. oturumunun sonunda Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, İnterneti insan hakları için uygun bir araç olarak gördü ve İnternet'in insan toplumları üzerinde olumlu ve yadsınamaz bir etkisi olduğunu ve bu nedenle bir insan hakkı olduğunu ilan etti.

Konseyde yapılan açıklamada, hükümetlerin kullanıcılar ve vatandaşlar için internete kolay ve düşük maliyetli erişimi kolaylaştırması ve bunun bir norm haline gelmesi önerildi.

Günümüzde internet engellenemez bir şekilde güçlenmektedir. Özellikle internet bir iletişim aracı olarak kişilerarası iletişim ve çeşitli grupların eylem çalışmalarında destek aldıkları bir mecra olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden internetin gücünü farkına varan tüm iktidarlar ise interneti kontrolleri altında tutmak için yasalarda yeni düzenlemeler giderken, diğer yandan bilgi güvenliğinin sağlanması için teknik yöntemler üretmektedir.

2.2 Sosyal Medya Kavramı ve Tarihçesi

Sosyal medya fikri, Web 2.0 kavramından sonra ortaya çıkarak geliştirilmiştir. Web 2.0 öncesi dönemde medya birkaç büyük medya grubun tekelinde bulunuyordu. Bir tüketici olarak kullanıcı sadece kendisine sunulan çeşitli ama sınırlı seçeneklerden birkaçını seçebiliyordu. Kullanıcı herhangi bir kontrolü bulunmayan içerikleri tüketmek durumunda kalıyordu (Kahraman, 2010:13).

Web 1.0 döneminde kullanıcı, tüm medya ürünleri etkileşimden uzak, iletişimden çok iletim şeklinde gerçekleşmekteydi. Fakat Web 2.0'nın kullanıcı hizmetine sunulmasıyla birlikte, tek yönlü bilgi paylaşımı ve geleneksel medya dönemi son bulmuş ve yerini çift taraflı ve eş zamanlı bilgi paylaşım sistemine vermiştir. Yani iletişim bağlamında sosyalleşme en az iki kişi arasında gerçekleşen bir eylemdir. Kara'nın anlattığı gibi, web 1.0' dan web 2.0'a doğru uzanan gelişimdeki en büyük fark, okunan (read-only) ortamdan hem okunan hem yazılan, fikri belirtilen ortamda (read/write system) geçiş ve etkileşim ile paylaşım düzeyinin artmasıdır. Kullanıcıların hem okur hem de yazar olduğu bu yeni süreç için yapılan bir diğer tanımlamada Globalization Network'dur (Kara, 2013:27). Yani kullanıcıların sahip olduğu yerel bilgileri uluslararası erişime açmaları olarak açıklanabilir. Yengin'e göre (2012: 114) yeni medyayla birlikte dengeler yerinden oynamaktadır. Okuma-yazma kuralları değişmekte ve yeni iletişim dilleri türetilmektedir. Duyuları biçimlendiren ve köklü değişiklikleri sağlayan yeni medya, bireylerin yaşam tarzlarını, iletişim

süreçlerini ve daha birçok dinamiklerini değiştirmeye devam etmektedir.

Manovich ise (2001: 20) yeni medyanın başlıca ilkelerini, sayısal temsil, modülerite, otomasyon, değişkenlik ve kod çevrimi olarak değerlendirmektedir. Manovich'e göre (2001: 27-48) sayısal temsil, yeni medya ürünlerinin dijital kodlama üzerinden oluşturulması ve matematiksel veriler olarak var olması; modülerite, piksel, imaj, metin gibi farklı öğelerin bağımsız olarak da var olabilmesi, değiştirilebilir ve dönüştürülebilir olması; otomasyon: bilgisayar programlarının kullanılarak yeni medya ürünlerinin yaratılıp değiştirilebilmesi; değişkenlik, yeni medya ürünlerinin değiştirilebilir ve pek çok versiyonunun olması; kod çevrimi: bilgisayarın, kültürel anlayışımızı ve temsilmizi etkilemesi ya da yeniden üretmesidir. Dolayısıyla medya artık programlanabilir hale gelmiştir. Ayrıca yeni medya bağımsız verilerden oluşmaktadır. Dil nasıl cümle, kelime ve harflerden oluşuyorsa, fotoğraf da piksellerden oluşmaktadır. Manovich'in tabiri ile bu özellik sosyolojik açıdan sebebi modern medyanın endüstri devrimiyle aynı dönemde ortaya çıkmasıdır. İki oluşum da fabrika sistemine ve mantığına; standartlaşma ve yeniden üretim gibi özelliklere sahiptir. Hatta medya işleyişi endüstri sonrası topluma da uyum sağlamış ve kitlesel standardizasyon yerine kişiselleştirme özelliğine göre şekil almıştır (Manovich, 2001: 27-30). Thompson ise, yeni medyayı kitle iletişim araçları açısından ele almıştır. Ona göre yeni medya; "Bilgi işlem teknolojisi aracılığıyla yetenekleri artmış, kullanımı kolaylaşmış veya olası genişletilebilirlik potansiyelini bünyesinde barındıran iletişim araçlarıdır (Thompson, 1995: 132-139).

Fakat yeni iletişim ortamlarının tanımları arasında en dikkat çekenlerden biri de konuya bütünsellik içerisinde yaklaşan Sager ve arkadaşlarının tanımıdır. Tolga Kara'nın aktarmasıyla, buna göre yeni iletişim ortamları; "yeni hizmetler sunan ya da var olanları geliştiren, kullanıcı için daha fazla kontrol ve etkileşim sağlayan mikro çip, mikro elektronik, bilgisayar ve telekomünikasyon uygulamalıdır" (Sager vd., akt. Kara, 2013:12).

Bunların ötesinde, yeni medyayı geleneksel medyadan farklılaştıran ve bugün karşı karşıya olduğumuz ortamın temel niteliklerine vurgu yapan diğer özelliklerin de altını çizmek gerekir. Örneğin, geleneksel medyanın spesifik, önceden belirlenmiş bir

yayın zamanı vardır. Gazeteler günde bir kez ve sabaha karşı basılır ve dağıtılır. Yeni medya ise belirlenmiş herhangi bir yayın zamanı yoktur. Yeni medya olaylara ve gelişmelere göre yayın zamanı değiştirilebilir. Geleneksel medya da erişimi lokal iken yeni medya da böyle bir durum söz konusu değildir ve bir PC, tablet ve cep telefonu sayesinde istenilen yerde kolayca ulaşılabilir. Dolayısıyla “yeni medya teknolojisinde yaşanan gelişmeler, ham veriyi daha hızlı bir şekilde yazılı, sözlü veya video kaydı olarak işlenmesi için yeni yollar sunarak geleneksel medya araçlarını değiştirmektedir” (Pavlik, 2013: 77). Başka bir deyişle, internet çağıyla, bilgi teknolojileri, iletişim ağları ve medya birbiriyle iç içe geçmesi ve geleneksel medya yöntemlerini geride bırakarak “yeni medya” kavramıyla baş başa kaldık.

Bu bağlamda yeni medyayı tanıtmak için sadece kişiselleştirme, dijitalleşme ve etkileşim özelliklerine dikkate almak yeterli değildir. Yeni medya kavramı, içinde pek çok "yeniliği" barındırmaktadır. Yeni denilmesi, mesajın değil, ortamın paylaşılmasında getirilen yeniliklerden kaynaklanmaktadır. İletişim teknolojisindeki yenilikler medya kavramını da "yenileştirmiş", en başta interaktif özelliği nedeniyle kullanıcılarını "sosyal" hale getirmiştir. Bulunmaz'a göre (2013:19) karşılıklı etkileşim ana özelliğini temel alan ve teknolojik yeniliklerin ana uğrağı haline gelen yeni medya, zamanla bireyin merkeze çekildiği ve bireyin aktif olarak iletişim döngüsü içerisinde yer aldığı bir ortamın oluşması sosyal medyanın yarattığı en önemli yenilikleri oluşturmaktadır.

Dolayısıyla yeni medya kavramının içinde yer alan sosyal medya, Web 2.0'ın kullanıcı hizmetine sunulmasıyla birlikte, tek yönlü bilgi paylaşımından, çift taraflı ve eş zamanlı bilgi paylaşımına ulaşılmasını sağlayan medya sistemidir. Ayrıca sosyal medya; kişilerin internet üzerinde birbirleriyle yaptığı diyaloglar ve paylaşımların bütünüdür. Sosyal ağlar, insanların birbiriyle içerik ve bilgi paylaşmasını sağlayan internet siteleri ve uygulamalar sayesinde, herkes aradığı, ilgilendiği içeriklere ulaşabilmektedir. Küçük gruplar arasında gerçekleşen diyaloglar ve paylaşımlar giderek, kullanıcı bazlı içerik (İngilizce: UGC-User Generated Content) üretimini giderek arttırmakta, amatör içerikleri dijital dünyada birer değere dönüştürmektedir. Zaman ve mekân sınırlaması olmadan, paylaşımın, tartışmanın esas olduğu bir insani iletişim şeklidir. Teknoloji, telekomünikasyon, sosyal iletişimin kelimeler, görseller,

ses dosyaları yolu ile sağlandığı bir yapıya sahiptir. İnsanlar hikayelerini ve tecrübelerini bu bağlamda paylaştığı bir çerçeveye de sahiptir. Sosyal medya aynı zamanda "Kullanıcıların Ürettiği İçerik" ve "Müşterilerin Ürettiği Medya" kavramlarını da ortaya çıkarmış, bu yapısıyla da ticari plandaki anlamını kazanmıştır (URL-6).

Sosyal medya; Web 2.0'ın teknolojik ve ideolojik altyapısında oluşturulan ve kullanıcı tabanlı içeriğin oluşturulmasına ve değiştirilmesine imkân tanıyan internet temelli uygulamalardır (Kaplan ve Haenlein, 2010). Bu şekilde herhangi bir internet kullanıcısının kolayca kişisel bloglar oluşturmaya veya birkaç dakika içinde diğer web sitelerine abone olmasına ve metin, fotoğraflar, ses ve video da dahil olmak üzere ürettikleri içeriği yayınlamasına olanak tanır. Dolayısıyla medya üretimi geleneksel medyadan farklı bir süreçte gerçekleşmektedir ve İnternet kullanıcılarının kendisi de İnternet arenasında içerik yaratıcıları olabilirler. Bu bağlamda, sosyal medya herhangi bir alıcının hedef kitleyle etkileşime girebilir; çoklu iletişim adı verilen bu iletişim biçiminde, kullanıcılar internet üzerinden bilgi girebilecek ve alabilecek ve dinamik olarak esnek bir amaç için bağlanabileceklerdir.

Scott'a göre (2015:38) sosyal medya, isminde medya olmasına rağmen geleneksel medyadan farklı özelliklere sahiptir. Özgünlüğünü yaratan en önemli farklılığı, herhangi bir kişinin sosyal medyanın içeriğini yaratabilmesi, yorumda bulunabilmesi ve katkı sağlayabilmesidir. Sosyal medya, sosyal ağlar ve medya platformundaki metin, fotoğraflar ve videolar dahil olmak üzere çeşitli içeriğe dayanan kullanıcı merkezli iletişim türleri olan bir dizi kullanıcı merkezli servisi ifade eder. Dikmen'e göre (2011: 96), kullanıcılara online profiller ya da kişisel web sayfaları oluşturmaya ve online bir sosyal ağ geliştirmeye izin veren, kendileri ile ilgili kişisel bilgiler verebilecekleri, arkadaşlar edinebilecekleri ve var olan arkadaşları ile iletişim kurabilecekleri ve çeşitli etkinlikler düzenleyebilecekleri web sitelerine sosyal ağ adı verilmektedir.

Sosyal ağ ya da sosyal paylaşım sitesi, sosyal medya sitesi olarak da adlandırılır. AİHM ise "sosyal medya" kavramı yerine "sosyal ağ" kavramını kullanmaktadır. Sosyal ağ, web tabanlı internet sitelerinde, kullanıcılar ve bireyler

gerçek yaşamdaki deneyimler ile ilgili bilgileri verebilir ve fotoğraf veya videolar paylaşarak, diğer üyelerle iletişim kurabilir. Bu yüzden sosyal ağlar ya da sosyal paylaşım siteleri insanlar arasında etkileşim sağlayan bir platformdur. Sosyal ağların, etkileşimin doğası nedeniyle kayıtlı üyelerle sınırlıdır, daha geniş anlamda sosyal ağlar topluluk merkezli etkileşimli olarak kabul edilebilir ve sosyal ağ siteleri, bir site de üye olan kullanıcılara, fikir, resim, etkinlik ve ilgi alanları ile ilgili kendi aralarında paylaşımlarına izin verir. Dolayısıyla sosyal ağlar bir bütün olarak düşünüldüğünde, sosyal medyayı oluşturulmaktadır.

Sosyal teknolojinin ürünü olan sosyal medyanın kendine özgü özelliklerinin yanında beş temel ögesi bulunmaktadır. Mayfield (2008: 6), bu beş temel ögeyi; katılımcılar, açıklık, konuşma, toplum ve bağlantılılık olarak sıralamış ve bu ögeleri tek tek açıklamıştır:

- Katılımcılar: Sosyal medyanın en temel ögesini katılımcılar oluşturmaktadır. Katılımcılar ya da diğer bir adıyla kullanıcılar olmadan paylaşım ve etkileşim mümkün değildir. Sosyal medyada katılımcılar cesaretlenmekte ve paylaşımlarla ilgili geri bildirim almaktadır.
- Açıklık: Sosyal medya servisleri doğrudan geribildirim ve etkileşime açıktır. Arada herhangi bir araç ya da kişi olmadan bu servisler aracılığıyla kullanıcılar arası yorum yapılabilen ve içerik paylaşımı sağlanabilmektedir. Kimi durumlarda erişime yönelik engeller konulabilmektedir. Bu engeller daha çok içeriği paylaşan katılımcı tarafından oluşturulmaktadır.
- Konuşma: Geleneksel medyada tek yönlü bir içerik akışı söz konusu iken sosyal medyada iki yönlü ya da çoklu aktarım gerçekleştirilebilmektedir. İçerik aktarımı sadece nesneleri değil elektronik metinleri de kapsamaktadır.
- Toplum: Sosyal medyada topluluk oluşumu hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Sosyal gruplar adı verilen bu topluluklarda üyeler sevdikleri fotoğrafları, içerikleri, müzik parçalarını herhangi bir engele maruz kalmadan karşılıklı olarak paylaşabilmektedir.
- Bağlantılılık: Sosyal medyanın en büyük artısı site bağlantılarına olanak sağlamasıdır. Yani sosyal medya kapsamında yer alan web sitelerinde haberler,

araştırmalar, incelemeler... gibi insan öğesini temel alan herhangi bir konuyla ilgili link verilebilmektedir

Sosyal medya, terim olarak son yıllarda hayatımızda yer etmiş olsa da tarihi 70’li yıllara dayanıyor. 1979 yılında, Tom Truscott ve Tim Ellis tarafından internet üzerinden kullanıcıların birbirleriyle mesajlaşmasına izin veren bir uygulama olan “Usenet” yaratılmıştır ve şu an “sosyal medya” olarak tanımladığımız internet üzerinden kullanıcıların paylaşım imkânı sağlamasından dolayı sosyal medyanın ilk konseptlerinden biri sayılabilir (Kaplan & Haenlein, 2010). Elbette onların yarattıkları ağ bugün sosyal medya anlayışımızdan çok farklıydı. Daha sonra Ward Christensen ve Randy Suess tarafından “Bulletin Board System”, kısacası BBS, arkadaşları ile bilgi paylaşımı içerisinde bir platform olarak ortaya çıkmıştır.

1989 yılına gelindiğinde, Bruce ve Susan Abelson tarafından kurulan “Open Diary” günlük yazarları bir araya getiren bir internet sitesi olarak hayata geçmiştir. Sanlav’a göre (2014: 13) 1978’de ilk sosyal medya girişimi olarak adlandırılan BBS isimli yazılımdan, MIRC’a, ICQ’dan Facebook ve Twitter’a kadar olan günümüz yansımada, iletişimin sanallıktan kurtulup gerçeğe dönmesi ile birlikte adeta sosyal medya çılgınlığı yaşanmaktadır.

Daha sonra 1996’da Ask.com arama motoru ve 1997 yılında kullanıcıların profil oluşturmasına ve arkadaş eklemesine yarayan ve insanların birbirine arkadaşlık talebi göndermesine olanak sağlayan SixDegrees.com karşımıza çıkmıştır. Ancak bu site 2000’li yıllara geldiğinde, alternatif uygulamalar tanımlanmamasından dolayı etkinliğini kaybetmiştir. “2003 yılında Dogster, MyChurch, Care2 gibi ortak ilgi alanlarından kişilerin üye olduğu birçok sosyal paylaşım ağı kurulmuştur. 2003 yılında, Friendster, Xanga ve AsianAvenue gibi sosyal paylaşım ağlarına rakip olarak Kaliforniya’da kurulan MySpace Los Angeles bölgesinde popülerlik kazanarak büyümüştür. 2004 yılında MySpace müzisyenler/sanatçılar, genç kesim ve üniversite mezunlarında oluşan üç farklı grup kurmuştur. 2005 yılında BBC medya şirketi 580 milyon dolara MySpace’e yatırım yapmış ve böylece medyanın dikkatini çekmiştir” (Durmuş vd., 2010: 22-25).

Hemen ardından 2004’te günümüzde kitleler arasında oldukça aktif bir şekilde

kullanılan Facebook Mark Zuckerberg tarafından kurulmuştur. Aynı zamanda “Sosyal Medya” kavramı, faal olarak 2004'te kullanılmaya başlanan, “İkinci nesil internet hizmetleri” olarak nitelenen yani internet kullanıcılarının ortak bir paydada üretip paylaşarak çift yönlü ve eş zamanlı bilgi aktarımı oluşturmasıyla büyüttükleri sistemi tanımlayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla internetin yaygın olmasıyla birlikte sosyal paydaşlar daha önce sahip olmadıkları kadar büyük bir güç kazanmıştır ve 2004’ te Mark Zuckerberg adında genç bir öğrencinin yarattığı Facebook, 1 Milyar insanı bir araya getiren bir imparatorluğa dönüşmüştür. O günden bugüne kadar sosyal paydaşlar sanal ortamda artık sadece kuruluşun kendisiyle değil, aynı zamanda birbirleriyle de ürünler veya servisler konusunda yaşadıkları olumlu ya da olumsuz deneyimleri paylaşabilmektedir.

Fatoş Karahasan’ın (2012:40) belirttiği gibi, “Hizmetlerini ücretsiz sunan paylaşım platformları sayesinde insanların teknoloji okuryazarlık düzeyi gelişti. Her yaş, eğitim ve gelir grubundan bireyler, beğendikleri malzemeyi, düşüncelerini ve deneyimlerini paylaşmayı öğrendiler. Kullanıcılar, cep telefonu ve dijital cihazlara çektikleri fotoğrafları, videoları YouTube, Flickr benzeri platformlara yükledikçe, bireylerin ürettiği içerik zenginleşti. Böylece Web 2.0 olarak adlandırılan, internetin ikinci dönemi de başlamış oldu. Gücün kitlelere geçtiği bu kırma noktasıyla birlikte hem kullanıcı hem de içerik üretim rakamları hızla yükselmeye başladı (Karahasan, 2012:40).

Eylül 2019 da Statista.com web sitesi üzerinde yayınlanmış istatistiklere göre, Facebook, 1 milyar kayıtlı hesabı aşan ilk sosyal ağıdır. Bu istatistik aktif hesapların sayısına göre sıralanmıştır (URL-7). Temmuz 2019 itibariyle dünya çapında en popüler ağlar hakkında bilgi sağlamaktadır. Facebook, 1 milyar kayıtlı hesabı aşan ilk sosyal ağ olduğunu ve şu anda aylık yaklaşık 2,38 milyar aktif kullanıcıya sahip olduğunu göstermektedir. Altıncı sıradaki fotoğraf paylaşım uygulaması Instagram'da aylık 1 milyar aktif hesaba sahiptir.

2.2.1 Instagram

Bu çalışmada ağırlıklı olarak bahsedilecek sosyal medya araçlarından ikincisi

de yine günümüzün önde gelen popüler sosyal medya araçlarından birisi olan Instagram'dır. Statista web sitesinin verdiği bilgiye göre, fotoğraf paylaşım uygulaması Instagram, altıncı sırada yer alıyor ve aylık 1 milyar aktif hesaba sahiptir.

Instagram, 2010 yılında Iphone için ücretsiz fotoğraf paylaşma ve fotoğraf düzenleme uygulaması olarak kurulmuştur. Instagram'ı, Kevin Systrom ve Mike Krieger adlı iki girişimci tarafından San Fransisco da kurmuştur ve bugün dünyanın en büyük sosyal ağlarından biri haline gelmiştir. Bu program ile artık herkes birkaç dakika içerisinde cep telefon ile çektiği fotoğraf veya kayıt ettiği videoyu diğer kullanıcılarla paylaşmaktadır.

Instagram kullanıcılarına fotoğraf ve videolarını paylaşacakları bir ortam sunarken aynı zamanda filtreler uygulayarak paylaşılmasını da sağlamaktadır. Instagram ismi anlık anlamına gelen İngilizce 'instant' ile telgraf anlamını taşıyan 'telegram' terimlerinin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur (Yeniçifti, 2016:95). Fotoğraf ve video paylaşımına olanak sağlamak amacıyla kurulan Instagram, 2010 yılında Facebook tarafından satın alınmıştır (Wagner, 2018). Instagram ilk başlarda sadece fotoğraf ve video paylaşım mobil uygulaması olsa da daha sonra fotoğraflara filtre uygulama ve bu filtreden geçirildikten sonra yayınlama amacıyla da kullanılmaktadır.

Pew Araştırma Merkezi'ndeki çalışmalara göre, 18 ve 29 yaş arasında olan sosyal medya kullanıcıların sayısı son 8 yılda %1000 artmıştır (Gummesson, 1987: 10-20). Günde 70 milyona yakın fotoğrafın paylaşıldığı platform kullanıcılarına birbirlerini takip etme, fotoğraflarını beğenme, özel mesaj atma ve fotoğraf ile videoların altına yorum yapabilme gibi imkânlar sunmaktadır (Güçdemir, 2015:49-50).

2013'te Hastag simgesi “#” veya “etiketleme” özelliği de uygulamaya dahil edilmiştir, böylelikle fotoğrafların sınıflandırılması ve daha kolay erişilebilir hale gelmesi sağlanmıştır. Ayrıca 2016 yılında eklenen anlık hikâye (story) özelliği, instagram kullanıcılarına paylaşım çeşitliliği sağlamıştır. Instagram'ın hikâye ekleme özelliği ve 24 saat profilde sabit kalan ve 24 saatin sonunda silinen hikayeler kullanıcılar tarafından ilgi görmüştür. Ayrıca kullanıcılara canlı yayın yapma imkânı

veren Instagram, kullanıcılar tarafından ilgi görmektedir.

Instagram, bir mobil fotoğraf (ve video) çekim ve paylaşım servisi olarak, son yıllarda hızla popülerlik kazanmıştır. Statista.com website verilerine göre Haziran 2018 itibariyle, Instagram dünya çapında aylık 1 milyardan fazla aktif kullanıcı ve günlük aktif kullanıcıları 500 milyondur. Ocak 2019 ise Instagram'ın dünya çapında aktif Stories kullanıcısının günlük 500 milyon olduğunu belirlenmiştir (URL-8)

Aynı internet sitesinin verilerine göre, Nisan 2019 itibariyle Instagram'ı en çok kullanan ülke, 110 milyondan fazla aktif Instagram kullanıcısı olan ABD, izleyici boyutuna göre fotoğraf paylaşım uygulamasının lider pazarıdır. 57 milyon kullanıcı ile Brezilya, 53 milyon kullanıcı ile Endonezya, 52 milyon kullanıcı ile Hindistan ve 33 milyon kullanıcı ile Türkiye altıncı sırada yer almaktadır.

Fotoğraf odaklı bir sosyal ağ olarak Instagram, İran toplumunda en yaygın olan paylaşım sitesidir. Özellikle Facebook, Youtube gibi sosyal medya araçlarının filter olması nedeni ile İranlı kullanıcılar, daha çok Instagram'ı tercih etmektedir. Ocak 2019'da Eghtesadnews adlı internet sitesinin paylaştığı verilere göre, İran'da yaklaşık 24 milyon aktif Instagram kullanıcısı vardır ve bu İran nüfusunun yüzde 30'u demektir. İran en çok Instagram kullanan ülkeler arasında sekizinci sırada yer almaktadır.

2.3 Sosyal Medyanın Politik Boyutu

Dijital çağın ağ bağlantılı doğası, coğrafi, zaman, kaynak sınırlarını azaltarak ve insan iletişiminin alanını genişleterek, hükümetlerin ve iktidar kurumlarının kontrolü dışında kamusal bir alan yaratmıştır. Sosyal medyanın yarattığı bu kamusal alan ve etkileşimli iletişim kurma kabiliyeti aynı zamanda siyasi topluluklar içinde de büyük bir etki yaratmıştır.

Teknolojik gelişmeler, ilk dönemlerde etkileşim için iyi bir iletişim aracı oldular. Zamanla iletişim aracı özelliğini aşarak, insanlar için birer sosyalleşme ortamına çevrildi. Facebook ve Twitter'ın ortaya çıkması, kullanıcılara aktif bir sosyalleşme olanağı yaratmasının dışında, bu mecralarla düşüncesini ifade etme,

etkinlik düzenlenme, planlama yapma, örgütlenme imkanı sağladı.

Papacharissi'e göre (2002: 9-27) çevrimiçi medyanın benzersiz bir özelliği etkileşimleridir. Politikacılarla doğrudan iletişim kurmalarına ve kampanya merkezlerinden anında geri bildirimlere olanak tanır. Çevrimiçi medyanın bir diğer önemli özelliği de kampanyayı ve bir bütün olarak siyasal sistemi ortalama vatandaş için daha erişilebilir hale getirmesi ve bunun gibi politikaları tartışmak için yeni bir kamusal alan sağlamasıdır.

Papacharissi'nin dediği gibi çevrimiçi medya ve sosyal ağların yarattığı bu kamusal alan, hem politikacılara, milyonlarca insana fikirlerini aynı anda anlatma imkânına sağlar hem de politikacıların aldığı kararların ve söylemlerin vatandaşlar tarafından eleştirilip düzenlenmesinde rol almayı sağlar.

Hükümetlerin ve devlet kurumlarının geleneksel medya üzerinde daha çok kontrol sahibiyken, sosyal medya üzerinde ise daha az kontrol sahibiler. Bundan dolayı sosyal medya, geleneksel medyaya göre daha çok politik özgürlük ve etkileşim yaratmaktadır. Her ne kadar bu yeni medya araçları genellikle geleneksel medya için tamamlayıcı bir rol oynuyor gibi görünse de dijital medyayı geleneksel kitle iletişim araçlarından ayıran çeşitli özellikler vardır. Birincisi, İnternet siyasi katılım için çok sayıda ve çeşitli fırsatlar sunar. Örneğin, çevrimiçi anketlere, tartışmalara, bloglara veya sosyal ağlara katılmak. İkincisi, çevrimiçi teknolojiler hem zaman hem de çaba açısından vatandaşlar için katılım maliyetini önemli ölçüde azaltır. Geleneksel medyaya kıyasla, herhangi bir zamanda ve yerde İnternet üzerinden birden çok çevrimiçi haber kaynağına erişmek kesinlikle daha kolaydır. Buna ek olarak, İnternet, daha bilgili bir seçmene katkıda bulunma potansiyeli olan siyaset ve sivil yaşam hakkında zengin bilgiler sunar. Son olarak, çevrimiçi medyanın benzersiz bir özelliği etkileşimleridir: politikacılarla doğrudan (arabuluculuk da olsa) temasa ve kampanya merkezinden anında geri bildirimine izin verir. Çevrimiçi medyanın bir diğer önemli özelliği, kampanyayı ve politik sistemi bir bütün olarak ortalama vatandaş için daha erişilebilir hale getirmeleridir (Bucy & Gregson, 2001:357-380).

Günümüzde, sosyal medya, siyasi akımlar üzerinde yadsınamayacak derecede etkisi vardır. Sosyal medyanın siyasi hareketlerde, politik eylemlerde ve politik

katılımlarda gerek politikacılar gerekse halk açısından önemli bir etkiye sahip olduğu açıktır. Sonuç olarak sosyal medya, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye doğru imkân yarattığı aşikardır.

Batılı ülkelere baktığımızda, 2004 yılında, İspanya gösterilerinde, gönderilen kısa mesajlarla, Madrid'in Bask ayrılıkçıları üzerine yapılan toplu taşıma bombalamalarını yanlış bir şekilde suçlayan İspanya Başbakanı José María Aznar'ın hızlı bir şekilde gözden kaçmasına neden oldu. Veya 2009 yılında Moldova'da iktidarını kaybeden komünist partidir ve büyük çaplı protestoların seçim sahtekarlığının algılamalarına cevap olarak kısmen metin mesajları, Facebook ve Twitter'da koordine edildiğini göstermektedir. Diğer taraftan blog, video paylaşımı ve tweetleme 2011'de Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki siyasi etkinliklerde çok önemliydi. Libya, Tunus, Mısır gibi ülkelerde, halk diktatörlerini dahi Facebook ve Twitter gibi sosyal medya siteleri üzerinden organize olarak devirdiler. 25 Ocak 2011 geldiğimizde sosyal ağların gücünün Mübarek diktatörlüğünün devrilmesini kolaylaştırdığı tarihi işaretler. Yaklaşık 18 gün süren bu devrim, sadece Facebook üzerinden organize edildi. Facebook yöneticileri, Mısır'daki devrimde sosyal ağ araçlarının rolünü inkâr edilse de, ancak karışımında kilit bir rol oynadığı anlaşıyor. Arap isyanlarında 7 sene evvel Saddam Hüseyin yakalanmasında ipuçları eski korumalarının Facebook sayfalarının takip edilmesi ile sağlanmıştı.

2.3.1 Sosyal Medya ve Siyasi Katılım

Sosyal Medya'nın etkileşimli iletişim kurulabilmesi özelliğinin yanında, siyasetçinin kısa sürede daha geniş kitlelere hitap edebilmesi ve onların tepkisini daha rahat ölçebilmesi, sosyal medyayı güçlü bir politik araç haline getirmiştir. Dolayısıyla sosyal medya ve sosyal medya siteleri, siyasi düşünceleri ve siyasi katılımının aktarılmasında en önemli araçlardan biri olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle tüm siyasal sistemler, sosyal medya mecralarını kontrol altına alarak üzerinde tam bir kontrol sahibi olmayı ve görüşlerini bu mecra üzerinden halka aktarmaya çalışıyorlar.

Kaid ve Holtz-Bacha'ya (2008) göre, bloglar, podcastlar, online katılımı ve geri bildirim almayı sağlayan siyasi web siteleri, sosyal ağlar ve online video paylaşımı

gibi online araçlar siyasal iletişim sürecinde önemli bir role sahiptir (akt: Akyol, 2015: 102).

Kushin ve Yamamoto'ya (2010: 613) göre sosyal medya, kullanıcılara bilgi arama imkanını sağlamanın yanı sıra, kullanıcıların bloglara ve sosyal medya sitelerine siyasi yorumlar göndermelerini ve multimedya yorumları paylaşımlarını da sağlayarak onların diğer kullanıcılarla etkileşim kurmalarını mümkün kılmaktadır. Örneğin, Facebook kullanıcıları, online bağışlar yaparak, arkadaşlarını oy kullanmaya teşvik ederek, grafikler göndererek ya da siyasi fikirlerini ifade ederek kendilerini siyasi olarak farklı biçimlerde ifade edebilmektedirler. Twitter ve bloglar, adaylar ve seçmenler tarafından sosyal ve siyasal konularda yorum yapmak, bilgi paylaşmak ve katılımı teşvik etmek amacıyla da kullanılmaktadırlar.

Bununla birlikte, sosyal medya kullanımı doğrudan davranışsal değişikliklerle sonuçlanmasa da bu medya demokratik katılım açısından politik iletişim sürecinin önemli bir bölümünü temsil ediyor ve aynı zamanda vatandaşlar için sembolik olarak güçlendirici bir rol oynuyor. Başka bir ifade ile sosyal medya gerek bireysel (aday, lider, seçmen) gerekse kurumsal olarak (parti, gençlik kolları, kadın kolları gibi) boyutta siyasal amaçlar için kullanılmaktadır. Boulianne'a (2009:96) göre siyasi katılım doğrudan siyasi kurumlar ve onların işleriyle bağlantılı olan davranışları kapsamaktadır.

Öte yandan demokratik bir toplumda haber medyasının temel işlevlerinden biri vatandaşlarını bilgilendirmektir. Bu fonksiyon, seçmenlerin rakip tarafların ve adayların siyasi meseleleri ve platformları hakkında bilgi sahibi olması gerektiği seçim kampanyaları sırasında daha da önemli hale geliyor (Holbert, 2005: 511).

Etkileşimli bir içeriği mümkün kılan sosyal medya, zaman ve mekân sınırlaması olmadan ve pasif kullanıcıları birer "içerik üreticisi" yaparak, bu özellikler yapısı sayesinde seçim kampanyalarında da kullanılmaya başlanmıştır. Artık tüm dünyada birçok politikacılar, sosyal ağları aktif olarak kullanıyorlar çünkü bu ağlar aracılığıyla politikacılar daha çok kişi tarafından tanınabiliyor. Politikacılar, milyonlarca insanla anlık olarak iletişime geçebiliyor ve onların görüşlerini direkt değerlendirebiliyorlar. Smith (2011: 28) 2008 Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık

seçimlerini Obama'nın kazanmasında sosyal medyanın önemli bir etkisi olduğunu ve bu etkinin gelecek seçimler için de devam edeceğini vurgulamaktadır. Öyle ki, ABD'de deki geleneksel medyaya çıkmayan Trump'ın da başkanlığını bir noktadan sosyal medya sayesinde kazandığını söyleyebiliriz.

Gulati'e göre (2010) Obama'nın başkanlığını destekleyen etkileyici bir internet gösterisi yürütüldü. Obama, internet üzerinden daha önce rneği görülmemiş miktarda para topladı. Ve Facebook'ta 2 milyon, MySpace'te 866.887 arkadaş edindi. Kampanya veri tabanında 10 milyondan fazla e-posta adresi topladı, gençleri ve sosyal ağ kullanıcılarını harekete geçirmede SMS ve e-posta kullandı. Obama'nın resmi kampanyasından toplanarak Youtube sitesine yüklenen videolar 11,5 milyondan fazla ulaşıldı (akt. Devran, 2011:51). Obama kampanya yöneticileri online destekçileriyle, <http://mybarackobama.com>, YouTube, Facebook veya Myspace aracılığıyla bulundukları yerden devamlı temas halindeydi. Tekrarlanan finansal bağış çağrılarından toplam 750 milyon dolar toplandı (Devran, 2011:86). Halk hareketleri, Facebook ile tetiklenirken, Obama başkan olduğu seçim kampanyasında altı milyon destekisine Facebook üzerinden politikalarını ve seçim faaliyetlerini iletmişti.

İranlılar, 2009 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oy sandıklarına gitti. Oylama kararları, İran cumhurbaşkanını dört yıl daha iktidarda tutmak ya da liberal bir reformist seçmekti. oğunu 30 yaşın altındaki gençler olan İran reform hareketi, kampanyalarını yüksek teknoloji kampanya taktikleri kullanarak popüler hale getirilen bir adayın arkasında bir araya gelmeye çalışıyordu (Bazzi, 2009). Fakat kampanya sırasında internet iletişimi kesintiye uğradı ve Facebook erişimi ülke genelinde geçici olarak engellendi. Bu sansür olayı, seçmenlerin Facebook'u kampanyalarında kullandıkları için yaşandı.

Hem 2008 Amerikan hem de 2009 İran cumhurbaşkanlığı seçimleri, mobil pazarlamanın, hükümetlerin ve siyasi partilerin taraftarlarını harekete geçirmeleri için güçlü bir araç olarak kullandıklarını gösterdi. Facebook, MySpace, Twitter ve YouTube gibi araçlar, bireyleri daha büyük politik sürecin bir parçası olmayı sağladı. Ama siyasiler çoğu zaman çıkarları için sosyal medyayı kullanırken seçmenler ise aynı mecrayı farklı amaç, beklenti ve hedefle kullanmaktadır.

Öte yandan sosyal medya ve siber alan, çoğu durumda ulusal güvenliği hedef alan ülkelerin önemli kaygılarından biridir. Sosyal ağların en analitik yönlerinden biri, hükümetler ve bu ağlar arasındaki ilişkidir. Bu algı gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde farklı değerlendirilebilir. Gelişmiş ülkelerde politikacılar, dünyadaki etkilerini genişletmek için ağ platformlarını kullanmaya çalışarak, az gelişmiş ülkelerde, özellikle içsel, egemenlik ve politik, ekonomik ve sosyal problemleri olan ülkelerde, kendi halkını bu ağlardan uzak durdurmaya ve halkın siyaset katılımını engellemeye, demokratik taleplerini düşürmeye kararlıdır. Örneğin İran'daki Haziran 2009 seçimlerinden sonra, ülkenin merkezi filtreleme sistemi, birkaç saat içinde ülke çapında bir web sitesini engelleyebilecek hale geldi ve 50'den fazla blog yazarı gözaltına alındı (Kelly & Cook, 2011:08).

Morozov and Shirky (2010) "Edge" gazetesine yazdıkları makalede, İranlıların 2009 sonrası seçim gösterileri sırasında İran rejiminin Facebook'u engellemesini başka bir örnek olarak ele alıyor: "Facebook çok özel bir örnek İran'a gelince, seçim kampanyası boyunca tıkanmalar ve engellemeler vardı. Ocak 2009'dan Haziran 2009'a kadar yakından incelerseniz, engellendiği ve ardından engellenmediği ve tekrar engellendiği birden fazla örnek olmuştur. Ama bana göre, Facebook'u engelledikleri eylem hiçbir şey ifade etmiyor... Buradaki nokta, bunu yapabildikleri ve yaptıkları" (Morozov ve Shirky, 2013).

Çin'de ise internet yasakları sadece pornografik değil, aynı zamanda siyasi, dini, diplomatik ve eğitim konularına da dayanmaktadır.

2.3.2 Sosyal Medyanın Politik Eylemlerde Kullanımı

Son on yılda, Sosyal Medya'nın gelişimi ve kullanımıyla birlikte siyasi, sosyal değişimlerin bir parçası haline geldi. Bunun sonucunda büyük siyasi ve sosyal değişimlere sebep olmuştur. Kesin olarak şunu söyleyebiliriz ki, sosyal medya araçları toplumun gelişimini hızlandıran önemli etkenlerden biridir.

Sosyal medya, gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelirken günümüzde insanlığın büyük bir çoğunluğu sosyal medya ağlarını kullanmakta; bireyler adeta sanal bir dünyanın içinde yaşamaktadır (Balcı ve Demir, 2018: 350).

Sosyal medya kullanımı kullanıcıların artışı, değişik faaliyet alanları için de zemin açmıştır. Bu bağlamda ve tabii ki en önemli meselelerden biri, kullanıcının sosyal ağlarda bilgi üretme konusudur ve bu kullanıcıların sosyal ağlarda yer alması için en önemli motivasyondur.

Siyasi iletişim bağlamında, sosyal medyanın kullanımı, vatandaşlar üzerinde çeşitli düzeylerde görülecek etkiler vardır. Bimber ve Davis'e (2003:127) göre bu etkiler, yalnızca çevrimiçi kullanıcıları motive etmekten, politik eylemleri motive etmeye kadar değişen şematik bir hiyerarşiyi takip eder. İlk ve temel düzeyde, internet sitelerinin kullanılması, vatandaşları daha dijital medya sitelerine teşvik etmektedir. Bir sonraki etki seviyesi, insanların bilgi veya tutumlarındaki değişiklikleri içerir. Bazen en önemli görülen üçüncü ve son seviye, vatandaşları bir tür siyasi eyleme teşvik etmektedir.

Öte yandan, sosyal medya, doğrudan eylemlerin çevrimdışı hale getirilmesi ve koordinasyonunun kolaylaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bazı çalışmalarda internette aşırı vurgu var ve mobil teknolojiler ve kısa mesajlar genellikle çok önemli rolü vardır (Gillan, Kevin, Pickerill, Jenny and Webster, Frank, 2008). Zira çevrimdışı doğrudan eylem amacıyla maliyeti düşürmek, mobilizasyon ve koordinasyon verimliliğini artırmak, sosyal ağ sitelerinin ve akıllı telefonların temel özelliklerinden biridir ve yerinde veya gerçek zamanlı iletişim uygulamalarına olanak tanır.

Sosyal medya, aktivistlerin ve protesto hareketlerinin “kendi kendine aracılık etmesini” ve hareket hedeflerini veya çerçevelerini daha kolay dağıtmasını sağlar. Sosyal hareketler ve aktivistler her zaman bundan yararlandı, ancak sosyal medyanın metin ve görsel söylemleri iletme kapasitesini büyük ölçüde artırdığı söyleniyor. Çoğu zaman sosyal medya potansiyel olarak toplumdaki vatandaşların ve alt grupların, devlet ve piyasa kontrollerini atlaması için yeni fırsatlar ve alternatif medya kimlikleri inşa etmek için ana akım medya sağlar.

Buna ek olarak, sosyal medya araçları potansiyel olarak aktivistler arasında iç tartışmayı kolaylaştırabilir. Çevrimiçi forumlar ve posta listeleri yaygın olarak kullanılmaktadır ve bu araçlar, bazılarının karar almak için çevrimiçi platformları ve

forumları kullanmaya başladığı ölçüde, birçok hareketin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir (Gillan vd., 2008: 157).

Örneğin, 2011 yılının ilk döneminde Ortadoğu’da meydana gelen Arap isyanlarında (Arap Baharı) özellikle Mısır ve Tunus’ta sosyal medyanın önemli yeri olmuştur. Tunus’un birçok şehrinde, iktidara karşı gerçekleşen protestolar, kimilerince “sosyal medya devrimi” olarak adlandırılmıştır. Daha sonra 2011 yılında başlayan Mısır isyanında, yönetim karşıtı eylemler için kitleler Facebook’ta örgütlenmiştir.

2.3.3 Sosyal Medya Çağında Dönüşen Dijital Aktivizm Hareketleri

Hızla evimize ve hayatlarımıza giren internet tabanlı uygulamalarda yeni bir alan olan sosyal medya, sürekli güncellenebilmesi, çoklu kullanıma açık olması ve sanal paylaşım olanağı tanıması sayesinde popülerliğini her geçen gün arttırmaktadır. Etkileşimi sağlayan bu yeni ortam, zaman ve mekân kısıtlaması olmadan bireylerin samimi bir şekilde düşünce, duygu ve durumlarını paylaştığı bir alan olarak, insan iletişiminin alanını genişletmiş ve insanların ilgilerini ve alışkanlıklarını bir alanda toplamayı sağlamıştır.

Preece’ e göre (1999:74) online çevrimiçi topluluklar gün geçtikçe daha çok kullanıcı tarafında kullanılmaktadır. Genellikle spor, din, müzik, siyaset, sağlık gibi konulardan oluşan çevrimiçi topluluklarda binlerce kullanıcı fikirlerini tartışmak için sanal toplulukları tercih etmektedir. Özellikle çeşitli konularda ortak problemleri olan kullanıcılar bu tür ortamlarda birbiriyle deneyimlerini, paylaşmakta, duygusal paylaşım ile aralarında bir bağ kurulmaktadır.

Bunlar dışında sosyal medya, web tabanlı internet sitelerinde, zaman ve mekândan bağımsız olarak, kitlelerin birbirleriyle uluslararası iletişim olanakları, gerçek hayatta sivil toplum örgütlerinin daha kolayca bir araya gelerek hem seslerini duyurmalarına hem de toplumsal hareketlere olanak sağlamaktadır. Toplumsal hareketler ve eylemlerde, sivil toplum örgütlerinin ve aktivistlerin yeni medya ortamını kullanmaları “Dijital Aktivizm” olarak tanımlanmaktadır.

Türk Dil Kurumu; aktivizm kelimesini, toplumsal veya politik değişim

meydana getirmek, belirli sorunlara dikkat çekmek için özel amaçlı etkinlik gerçekleştirme, insan hayatı ve düşüncesinde başlıca gerçekliğin etki ve eylem olduğunu öne süren öğreti ve dünya görüşü olarak tanımlamıştır (URL-9). Smith'e (2013: 6) göre aktivizm, toplumda problem olarak görünen politikaları, uygulamaları ve koşulları değiştirmek için çeşitli çıkar grupları tarafından kurum veya kuruluşlara uygulanan baskı sürecidir. Diğer bir ifade ile toplumsal değişim yaratmak istenen bir konuda, değişimi yaratabilecek örgütleri etkileme çabalarıdır.

Aktivizm tanımından yola çıkarak dijital aktivizm de “dijital platformu kullanan her türlü aktivizm örneği” olarak tanımlanabilir (Sivitanides, 2013: 2). Güçdemir'in aktarmasıyla, Dijital aktivizm, “internet ortamının belli siyasal, toplumsal, ekonomik amaçlar doğrultusunda örgütler tarafından kullanması ve örgütün çevrimdışı etkinliklerinin ve varoluşunun desteklenmesidir.” Özellikle insan hakları, kadın hakları, cinsel kimlik hakları gibi hak temelli örgütlenmeler ile çevre ve ekolojik sorunlar konusunda çalışan ya da militarizm karşıtı politikalara sahip sivil toplum örgütleri internet ortamını yoğun bir şekilde kullanmaktadır (Binark ve Löker, akt.Güçdemir, 2015:74).

Ricketts'e (2012: 186) göre dijital aktivizm, aktivistlerin dijital ağların gücünden faydalanmalarını anlatmaktır. Aynı zamanda posta, sokak gösterileri, yüz yüze diyalog geliştirme veya sokaklara slogan ve grafiti çizimleri yapmak gibi bir takım geleneksel aktivizm yöntemlerini dijital olanlardan ayırmak için de dijital aktivizm kavramı kullanılmaktadır.

Aslında sosyal medyanın sunduğu avantajlar sosyal, politik, ekonomik ya da kültürel anlamda toplumsal yapının genelini ilgilendiren konularda yaşanan birtakım haksızlık, ayrımcılık ya da suiistimallere dikkat çekmek, farkındalık yaratarak birtakım davranışsal değişimler yaratmak için harekete geçen aktivist grupların da dikkatini çekmektedir. Sosyal medya platformları insanları çevrimiçi olarak bağlamanın bir yolu olarak tasarlanırken, aktivistler onları devlet sansürüne meydan okumak, benzer düşünen insanlarla bağlantı kurmak, kitleleri harekete geçirmek, kamuoyunu etkilemek, sosyal değişimi organize etmek ve devrimleri tutuşturmak için teknolojik kurtuluş araçları olarak kullanılmaktadır.

Dijital aktivizm, 2011 yılı ve sonrasında Arap Baharı, Amerika'daki Wall Street Direnişi, Hong Kong'daki Şemsiye Hareketi, Avrupa ve Asya'daki pek çok farklı protesto gösterisi nedeniyle oldukça önemsenen bir konu haline gelmiştir (Leong vd., 2018:1). Bu hareketlerin her birinde haberleşme, örgütlenme, enformasyon yayma, koordinasyon sağlama ve gündem yaratma gibi faaliyetler için dijital medya yoğunlukla kullanılmıştır. Burada dijital aktivizm, temsili politikanın ötesinde dijital ağlarda düzenlenen siyasi katılım, etkinlikler ve protestolar olarak tanımlanmaktadır. Devlet dışı aktörler ve toplumsal hareketler, protesto örgütleri ve sivil toplumdan bireyler ve gruplar gibi yeni sosyopolitik oluşumlar tarafından reformu veya devrimi amaçlayan politik davranışları ifade eder.

2.3.3.1 Tunus

Tunus'ta 17 Aralık 2010'da başlayan Arap Baharı kısa sürede birçok Arap ülkesine yayıldı. İlk eylemin kıvılcımı olan kişi mühendislik mezunu olup da işsizlikten dolayı pazarda satış yapan Muhammed Buazizi'dir. Satışın tezgahına el konulmasının ardından Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan eylem, işsizlik, enflasyon, siyasi yozlaşma, ifade özgürlüğü, usulsüzlükler ve kötü yaşam şartları gibi sorunlardan dolayı tüm ülkeye yayıldı ve kısa süre de hükümet değişikliği ile sonuçlandı. Bu eylemlerde sosyal ağın yadsınamayacak derecede etkisi oldu. İnsanların sosyal medya aracılığıyla birbiriyle iletişime geçerek örgütlenmesiyle eylemler daha güçlü ve kuvvetli oldu. Eylemler boyunca atılan milyonlarca tweet ve milyonlarca Facebook paylaşımın ile yüzbinlerce Youtube içeriği de gösteriyor ki Arap Baharı'nı sosyal medya şekillendirdi. Öyle ki sosyal medya, eylemciler arasındaki iletişimi doğrudan sağlıyor ve eylemleri koordine eden bir özneye sahip oluyordu. Bunun sonucunda protestolar kısa sürede Tunus, Mısır, Libya, Suriye, Cezayir, Bahreyn, Ürdün, Yemen gibi ülkelere yayıldı.

2.3.3.2 Mısır

Eylemlerin en çok etki verdiği ülkelerin başında da Mısır gelmektedir. Mısır'da devrimin kökleri, geçmişteki gösterilerden gelse de burada da sosyal ağların kullanımı

oluşturdu. Devrim de Google ve Yahoo'dan sonra en çok ziyaret edilen web sitesi olan Facebook, önemli bir rol oynadı. 2009'da Mısır'da Facebook'un 800.000 kullanıcısı vardı. Facebook; Mısır'daki, sınırlı konuşma özgürlüğü ve toplantılardan dolayı özellikle genç nesiller için birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlarken bununla birlikte Mubarak'ın totaliter rejimine karşı çıkmak için gruplar oluşturmaya yardımcı oldu (Shapiro, 2009: 34–39). Öyle ki Mısır hükümeti Twitter'a erişimi engellemiş ayrıca Facebook, Yahoo ve Google'a da erişimi önemli ölçüde azaltmıştır. Ama bu yasaklar bile Mubarak'ın istifasına engel olamamıştır.

2.3.3.3 Yeşil Hareket İran'da

Mısır ve Tunus'taki ayaklanmalar rejime göre İslam Devrimi'nin birer replikası iken, İranlı muhaliflere göre yaşananlar, 2009'da farklı sınıf, etnik köken ve siyasi düşünceye sahip olmalarına rağmen milyonlarca İranlı'yı sokaklara dökerek demokrasi arayışının bu kez Arap toplumlarında tezahür etmesiydi. Aralarında İran'da toplumsal muhalefetin Haziran-Aralık 2009 boyunca sürdürdüğü gösterileri, Arap Baharı'nın mücadele zemini ve sosyal medya ağlarını kullanarak örgütlenişi açısından bir öncül olarak görenler de vardı (Ansari, 2011).

Baskının hüküm sürdüğü bir başka ülke olan İran'da 12 Haziran 2009'da İran Cumhurbaşkanlığı seçimlerin de Ahmedinejad'ın tekrar seçilmesi nedeniyle tartışmalara ve hile şüphelerine neden olmuş, muhalif aday Mir Hüseyin Musavi'nin destekçilerinin sokaklara dökülmesinin ardından çeşitli çatışmalar yaşanmıştı. Seçimin resmi sonucunun açıklanmasının ardından, Mousavi destekçilerinin kitleleri kendiliğinden sokaklarda seçimler sonucunun geçerliliğini sorgulayarak "benim oyum nerede?", hükümeti sorgulamaya başladı. Bu basit slogan, Mahmud Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığına görünüşte hileli seçimine karşı güçlü bir mesajdı. Bu İran'da "Yeşil Hareket" adı verilen önemli bir siyasi hareketin başlangıcıydı. Başkan aday Mir Hussein Mousavi'nin kampanya rengi yeşil olduğu için, protestocular da yeşil renkte giyinip ve süslendi. Ancak İran rejimi 'sert bir müdahale' kullanarak hareketi bastırmıştır.

Yeşil Hareket İran'da 1979 Devrimi'nden bu yana ilk defa olarak böylesine

büyük çapta bir muhalefeti organize etmiş ve yüz binlerce insanı sokaklara çıkartmıştı. Hareket boyunca İran'da da internet, eylemcilerin düşüncelerini aktarmada, birbiriyle iletişim kurmada ve dünya ya seslerini duyurmak için kullanıldı. Kısa sürede, gösterilerin resimleri ve video klipleri internette paylaşıldı ve sonuç olarak, sosyal medya araçları protestocuların gösterileri organize etmeleri, haber ve bilgi paylaşımları için önemli bir alan haline geldi ve bu hükümetin internete yüklediği yoğun sınırlamalara ve filtrelemeye rağmen oldu. Bu nedenle, batı medyası teknolojinin kullanımı nedeniyle "Twitter Devrimi" hareketi; "Haziran 2009 İran cumhurbaşkanlığı seçimleri, Twitter'da hızla etiketlenenler tarafından izlendi. Devrim, kitlesel protestocular dünyanın geri kalanına umut, ilham ve alarm mesajlarını tweetliyorlardı. Twitter kullanıcıları, kendi kendine yeten 140 karakterli Tweet'leri ile ünlü olan mikro blog sitesi Twitter'ı kullanarak mobil metin mesajlarına erişimi kısıtlayan hükümet sansürlerini atlatabildi" (Snow, 2010:99).

Yeşil Hareket'in oluşumundaki önemli faktörler, geleneksel olarak, aracı kanallardan ziyade yüz yüze iletişime dayanan, sosyal medyayı yararlı araçlar olarak algısı ve hükümetin bastırma ve sansürünün ötesinde iletişim kurmanın güvenli yolu olarak görme düşüncesi idi. Buna ek olarak, İran'ın cumhurbaşkanlığı sonrası anlaşmazlığı sırasında İran hükümeti, haberlerin yayınlanmasını yasaklayarak ve haber paylaşan çok sayıda gazeteci ve protestocuyu tutuklayarak haberlerin yayınlanmamasını engellemeye çalıştı. Morozov (2011: 10)'a göre, protestolar sustuktan sonra, İranlı yetkililer rakiplerine dijital tasfiyesine başlamıştır.

Kitle iletişim araçları olarak Facebook, gösteriler organize etmek, bilgi yaymak ve tartışmalı seçimlerden sonra insanları protestolara katılmaya motive etmekte zengin bir rol oynadı. Buna ek olarak, sanal alan çok sayıda insanın harekete sempati duyduğu bu önemli gerçeği ortaya çıkardı. Protestocular siyasi aktivistlerden ve ana aktörlerden bir sinyal bekliyordu, bu nedenle bu süreçte güvenilir aktivistler, gösterilerin zaman ve mekânı hakkında Facebook üzerinden bilgi paylaşımı yaptılar. Hashemi ve Postel (2010:07)'e göre, elektronik medya, Yeşil Hareket'in omurgalarından biriydi ve Mousavi'nin Facebook sayfası, Yeşil Hareket'in bilgi dağıtımının merkezi yollarından sayılıyordu. Ayrıca İran'ın siyasi durumuna olan küresel ilginin artmasında internetin rolü büyüktü.

2.3.4 İnsan Haklarının Korunmasında Sosyal Medyanın Rolü

Sosyal medyanın yükselişi, beraberinde kutlamalarını bir 'özgürleşme teknolojisi', yani sosyal, politik ve ekonomik özgürlükleri destekleyen bir teknoloji olarak görülmüştür (Diamond; 2010: 69-83).

Yeni teknolojiler hem iyi hedeflere vesile olmanın hem de kötü hedef olmanın tek ve mutlak yöntemlerdir. Radyo ve televizyon bilişim çoğulculuk ve mantıksal diyaloglar üretmekte başarılı oldular ama aynı medyumlar eşzamanlı otoriter iktidarlar tarafından baskı ve kontrol amaçlı kullanılmıştır. Otoriter hükümetler bilişim ve dijital iletişim teknolojilerini benzer hedefler ve amaçlar doğrultusunda kullanmaya büyük çapta eğilim göstermektedirler. Diğer taraftan yaratıcı ulus bu araçları verimli kullanarak iktidarlara indirmekte önemli rol oynamaktadırlar.

Otoriter iktidarlara karşı gelişen toplumsal birleşmenin, dijital teknolojilerin sunduğu bağımsızlaşmanın yolunda birçok seçenek arasında yalnızca birisidir. Ama ondan toplumun demokrasi yolunda birleşmenin öncesinde, bu yöntemler bağımsız ortam yaratmak ve haber yayma gücüyle beraber haberin okunuşu ve yorumlaması sonucu, kamu arasında bilinci artırmakta rol almaktadır. Yeni dijital teknolojiler şeffaflık, belgeleştirme, tutuklama raporu, insan hakları ihlali ve demokrasi kültürünü neşretmekle etkili bir araç olabilmektedir (Diamond, 2012:9).

İnsan haklarının korunması, üçüncü dünya ülkelerinin çoğunda karşılaşılan en büyük zorluklardan biridir. Eğitim eksikliği, zayıf ekonomi, iletişim boşluğu ve bazen devletin isteksizliği bunun temel nedenleridir. Ancak 21. Yüzyılda sosyal medya aracılığıyla insan haklarını geliştirmesi mümkün olmuştur.

Sosyal medya, insan hakları konularında tartışma, organizasyon, motivasyon ve karşı tepki için önemli bir forum haline gelmiştir. Bloglama, Facebook, Twitter ve video paylaşım siteleri gibi sosyal medya araçları, siyasal seferberlik ve baskı, sömürü ve ifade özgürlüğünü kısıtlama girişimlerine karşı halk protestosu oluşturmada büyük rol oynamıştır. Dolayısıyla son yıllarda, sosyal medya, bir taraftan halkla iletişimin ana akım medyası haline geldi ve diğer taraftan insan hakları konularında iletişim, etkileşim ve savunuculuk kalıplarını etkiledi ve değiştirdi.

Artık günümüzde bir bilgisayarın veya bir cep telefonunun basit kullanımı ve internet bağlantısı sayesinde insanlar bilgi alabilir, eğitilebilir ve diğer insanlarla etkileşime geçebilir. Buna ek olarak, farkındalık yaratmaya veya sosyal hareketleri hiç olmadığı kadar kolay ve geniş bir ölçekte tetiklemeye yardımcı olabilir. Bunun doğrultusunda örgütler, aktivistler, savunucular ve vatandaş gazeteciler artan çevrimiçi mevcudiyetleri sayesinde küresel kitleye ulaşma ve genellikle geleneksel kitle iletişim araçları tarafından göz ardı edilen insan hakları ihlali konularını gündeme getirme gücü arttı.

Bu bağlamda şunu eklemek gerekiyor ki bağımsızlaştıran teknolojiler aynı zamanda yanıtlama teknolojilerdiler. Bu teknolojiler şeffaflık ve gözetim için güçlü ve efektif araçlar sunmaktadırlar. Dijital kameralar Youtube benzeri internet siteleriyle birleştiklerinde gücün suistimal edildiğine dair bilgileri gün ışığına çıkartabilen yeni araçlar ve yöntemler ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla iktidarların video ve görsel bazlı internet sitelerinin erişimini kısıtlamasında şaşırarak bir durum yoktur. Yeni medya ve sosyal ağlar devletleri halkın sorularını yanıtlamasını mecbur bırakıyor. Bu bağlamda cep telefonları ve ondan sonra bloglar ve şimdi de sosyal ağlar muhaliflerin yaygın kullandığı araçlar olarak sayılmaktadırlar. Hatta batı yorumcular yeni medya, yeni demokrasi istek dalgasına dönüşeceğini inanıyorlar (Price, 2011: 2). Günümüzde dünya genelinde sosyal ağlar ve yeni teknolojiler sorumluluk alma doğrultusunda kullanılmaktadırlar; örneğin 2011’de Kuzey Afrika’da ve Arap Baharı çerçevesinde kullanıcılar sosyal medya üzerinden seslerini dünyaya duyurdular ve otoriter devletlerine meydan okudular. Bu doğrultuda Marc Lynch şöyle iddia ediyor ki yeni medya olarak uydu, internet ve sosyal ağlar Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da yeni bir ortam yaratmışlardır ve vatandaşlar devletin güç ve iktidar tekeline sorgulamışlardır (Lynch, 2011:301-310).

Mobil ağ büyük bir alanı kapsamak için, taşınabilir telefon kuleleri dışında fiziksel olanaklara ihtiyacı olmadığı için açık kod yazılım programların yayılması sonucu dünya genelinde cep telefonu gücü aşırı artırılmıştır. LINE SMS bu yazılımlardan biri; büyük ölçüde iki taraflı yazılı mesajlaşma imkânı sağlanmaktadır.

Son yıllarda Gana ve Nijerya gibi ülkelerde farklı milli seçimlerinde gözetim amaçlı kullanılan veya Mısır'da insan hakları ihlalinin raporlamasına destek veren, ya da Senegal'de İnsan Hakları ve yolsuzlukla karşı mücadele konularında bilgilendirerek, cep telefonu uygulamaları bu süreçlerde yer almıştır tıpkı bu uygulamaların Pakistan'da sokaktaki karışıklık ve hareketlerin gözetimi için kullanıldığı gibi (Diamond, 2012 :15).

 unu unutmamak gerekir ki; yeni medya ve sosyal a lar Orta Doğu'da otoriter iktidarların sonunu getiremeyeceklerine rağmen demokratik değişim yolunda ve bu yolun hızlandırılmasında etken rol oynayacakları görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN HAKLARI VE SOSYAL MEDYA BOYUTUYLA İRAN

3.1 İran’da Kadın Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Feminist Hareketleri

İran, modern tarihinde iki önemli devrime maruz kalmıştı; birincisi Anayasa Devrimi (1905–1911) ve ikincisi 1979 Devrimi. Her iki devrim de kadınlar, daha iyi bir gelecek elde etmek ve eşit haklara sahip ve bağımsız vatandaşlar tanınmak umuduyla önemli rol oynamışlardır. Ancak bu devrimlerden hiçbirisi kadınlara pek çok medeni hak getirmemiştir ve hatta 1979 Devrimi den sonra durum kadınlar için daha da kötüye gitmiştir ve kadınlar Anayasa Devrimden sonra elde ettikleri haklardan bile mahrum olmuşlardır. Bu bölüm İran’daki kadın haklarının Anayasa Devrimi’nden bu yana iniş ve çıkışlarını kısaca incelemektedir.

3.1.1 Anayasa Devrimi; Meşrutiyet Anayasası (1905–1911)

Anayasa Devrimi'nden sonra İran’ da kadınların statüsü hemen hemen aynıydı. 1906 yılında ve Müzaffereddin Şah’ın döneminde, Meşrutiyet devrimiyle beraber İran’ın ilk anayasası Belçika ve Fransa anayasalarından yararlanarak tanzim edilmiş ve 5 bölümden ve 51 maddeden oluşmuştur. Ancak bu anayasa aceleyle hazırlandığı için yetersiz olmakla beraber ve Müzaffereddin Şah’ın ölümü ve Muhammet Mirza’nın iş başına gelmesinin ardından Milli Mecliste Ek Anayasayı hazırlanmıştır. 10 bölüm ve 107 maddeden oluşan Ek Anayasa daha sonra 1925, 1945 ve 1967 yıllarda tekrar değiştirilmiştir.

Anayasa’nın Giriş Bölümünde kadınlar için ayrı bir başlık açılarak ailenin temel taşı, “ideolojiye/rejime uygun insanlar yetiştiren”, “erkeğin yardımcısı” ve 21. maddede de “kişiliğinin gelişmesi gereken” gibi tanımlamalar yapılmıştır. Bu bağlamda 1906 Anayasasına göre tüm İranlılar yasa önünde eşit kabul edilse de kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmemiştir. Bu dönemde kadınlar sadece oy kullanma hakkı ve yasaların lehine olmaması değil, yine siyah çarşaf (tepeden aşağı

örtlen siyah kumaş, kısa etek veya bol pantolonu üzerinden giyiliyordu) altında kaldılar. Ama kadınlar çarşaf ve peçeleri olduğuna rağmen sessiz kalmadılar ve haklarını aramaya başladılar. İlk olarak 1891 yılında Tütün İsyanı döneminde seslerini yükseltmişlerdir; daha sonra da Anayasa Devrimi sırasında daha çok duyulmaya başlamışlardır.

Nasıreddin Şah (1831-1896), 4.Qajar hanedanının şahı, İngiliz hükümetinin isteği üzerine tütün üretimi, işlenmesi ve satışı ve ihracatı hakkını 50 yıllığına İngilizlere devretti ve İran'da izinsiz tütün üretimi ve satışı yasaklandı. İngiliz egemenliği, 1891 yılında İran'da tütünün boykot edilmesi sırasında birçok protestoya yol açtı. Bu sırada kadınlar devlet tarafından şiddet ve saldırıya uğramalarına rağmen bu protestolara katıldı. Sokak ayaklanmalarına, kavgalara ve silahlı çatışmalara dahil oldular ve en sonunda kitlesel protestolar ve başarılı boykot, 1892 yılında hükümeti tütün imtiyazını iptal etmeye zorladı.

Kadınların Anayasa Devrimi öncesi siyasi mücadelesinin zirvesi bu harekette görülmektedir, ancak tütün hareketine katılımları, Kajar hükümetine karşı ilk siyasi hareket olmamıştır. Fakat güçlendirme ve zafer kazanmadaki rolleri önemlidir, bu mücadelede kadınların bu varlığı, genel nitelikteki herhangi bir siyasi olay da olduğu gibidir. Bu nedenle o dönemde kadınların toplumdaki statüsünü bilmek ve sosyal ve ekonomik faaliyetlerinin farkında olmak, şüphesiz bu mücadeleye katılımlarının sebeplerini veya motivasyonlarını incelemede yardımcı olacaktır. Kadınların o zamandaki yaşam koşulları, mantıksız Fanatizm ve gelenekler nedeniyle çok fecidi (Delrish, 1997:180).

Genellikle İran tarihinde Anayasa Hareketi, vatandaşlık haklarını elde etmek için kadınların siyasi süreçlere katılımının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu hareketin arkasında entelektüel koalisyonu, tüccar ve işçileri (İran'ın geleneksel Bazar esnafı), ulema (dini alimler) ve kadınlar duruyordu. Sigara ağızlıklarını kıran kadınlar, milliyetçi bir bilinçle protestoya katılmışlardı.

1905-1908 tarihleri arasında kadın hareketleri hız kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte İran'da birçok gazete ve dergi yayınları başlamıştır. Bu yayınların temelinde Anayasa Hareketi'nin (1906-1911) büyük etkisi vardır. Anayasa Hareketi,

seçilmiş parlamento ile Şah'ın yetkilerini sınırlamayı ve özgürlükleri güvence altına almayı amaçlıyordu (Sancar, 2016:64). Fakat bununla birlikte, İranlı kadınların, eğitim ve oy hakkı ve politik katkıda bulunmak üzere başka amaçları vardı. Bu nedenle, kadınlar İran'daki durumları hakkında kendi görüşlerini oluşturmaya ve modern bir toplumdaki katkı önemini kabul etmenin gerekliliğini, iletişim ağ organizasyonu yardımıyla ortaya koymaya başladı. Onlar kadın reformlarını diğer siyasi ve ekonomik gelişmelerle birlikte gerekli olduğuna inanıyorlardı. Kadınlar, Anayasa Hareketi çağındaki faaliyetlerinde, yayın sürecini de kullanabildi ve bu sadece anayasalcıların faaliyetlerini tartışmak için değil, yanı sıra kadınların örtülme konusu da onlar için önemli bir mevzudur. Yegane'ye göre (1984: 28) Anayasa dönemin milliyetçi mücadelelerinin ardından İran'da kadın hareketini kuran ilk İranlı feministler, yayıncılar ve kadın dernekleri kurarak, dört temel taleplerini yansıtmaya çalıştılar: kadınların eğitim hakkı, aile hukukunun değişimi, oy kullanma hakkı, siyasi katılım ve türbanın kaldırılması idi.

Bu dönemde kızların eğitim hayatı ile ilgili konular tartışılmaya başlanmıştır. İran'da kadın haklarının en önemli savunucusu olan Sıdika Devletebadi, İsfahan'da ilk modern kız okulunu kurmuştur (Sancar,2016:192). Kurulan ilk kız okullar devlet desteği almadan ve yalnızca bağışlar ve kurucuların olanakları ile kurulmuştur. Buna rağmen kurulan okulların tümü, fakir okul öğrenciler için ücretsiz girişinde pay sahibi olmuştur ve bu öğrencilerin masrafları kadın hakları aktivistleri tarafından sağlanmıştır. Sanat programlarını tutmak ve gelirlerini kız ve kadınlar için eğitime tahsis etmek bu maliyetlerin çözümlerinden biriydi.

Fakat tepki ve tehdit alan kurucular mücadeleden vazgeçmemişlerdir ve sonunda 1918 yılında resmi kız okulu Eğitim Bakanlığı tarafından kurulmuştur ve 10 kız okulunun kurulması sağlamıştır (Sanasarian,2005:69). Kız çocuklarının okullarının kurulması ve kadınların eğitiminin yaygınlaştırılması, anayasa dönemde kadın aktivistlerin en büyük başarısı olarak görülebilir. Önümüzdeki yıllarda da devam eden başarı, uzun yıllar boyunca istikrarını koruyan kadın hareketinin birkaç başarısından biridir.

Bu dönemde kadınlar için önemli olan bir diğer mevzu, kadınların

örtünmesiydi. “Hicab” konusu idi. İlk kez 1848 yılında, Tahire Kürretülayn, Babiler hareketinin iştirakçisi, tarafından protesto edilmiştir. Tahire halkın önüne peçesiz çıkmıştır. Fakat “Hicab” mevzusu Meşrutiyet döneminden başlayarak, Rıza şah döneminde yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde örtünme cehalet ve geri kalmışlıkla özdeşleştirilmekteydi. Açık kadınların daha modern ve çağdaş olduğu düşüncesi yaygınlaşmıştır. Bu düşünce başörtüsüne muhalefet etmek ve toplumda açık özgürce kıyafet seçmek anlamına gelmiyordu, kadınlar sadece daha rahat ve hafif bir kıyafet için tartışıyordu. Kadınlar birçok mücadele, hareket ve yeniliğe rağmen hiçbir zaman oy hakkını ısrarla dile getirmemişlerdir. Oy hakkının talep edilmemesi İran’daki siyasi durum ile ilişkilendirilmiştir. Bu dönemde eğitim hakkını kazanan kadınlar kararlılık konusunda emin adımlarla ilerlemişlerdir.

3.1.2 Pehlevi Döneminde Kadın Hakları (15 Aralık 1925–11 Şubat 1979)

Pehlevi hanedanı, Kajar hanedanlığının son şahı, Ahmad Shah’ın görevden almasından sonra, 1925 yılında Reza Shah Pehlevi tarafından kuruldu ve Rıza Han, İran’ın yeni Şahı seçildi. İran tarihinde kadınlara geniş ‘haklar’ tanınması Pehlevi Hanedanlığı ile gerçekleşmiştir.

Reza Şah’ın tahta çıkmasından Batı’nın imtiyazlarını sona erdirmek istemesine rağmen Batılılaşma yoluyla modern bir ulus devlet kurmayı hedeflemiştir. Çabaları orduyu güçlendirmek, sanayiye canlandırmak, karayolları ve demiryolları gibi altyapıyı iyileştirmek ve devletin laikleşmesini teşvik etmeyi içeriyordu. Reza Shah’ın modern bir toplum imajı, kadınlar için önemli değişiklikler içeriyordu. Avrupalı kadınlar tarzı kıyafet giyen ve öğretmenlik yapmak gibi uygun işlerde çalışan kadınlar, modernleşmenin bir simgesiydi (Keddie, 2007:84). Bunlarla birlikte ülkede haklar ve talepler konusunda köklü değişimler oldu ve Şah modernleşme politikaları adı altında otoriter bir siyasi ortamda reformlarını yapıyordu. Bu reform politikalarında kadınlara yönelik yeniliklerin yer alması kadın hakları savunucuları sayesinde olmuştur.

Rıza Şah’ın reform politikaları döneminde birkaç ana nokta toplanmaktaydı. Birincisi Medeni Kanun’da evlilik vb. Konularda yapılan sınırlı değişikliklerdi. İkincisi kadınlara üniversite eğitim olanağının sağlanması ve diğer eğitimi olanaklarının

genişletilmesi, kamu kuruluşların kadınların çalışmasına izin verilmesidir. Üçüncüsü ise çarşaf giymenin yasaklanmasıdır (Üşür, 1991:186). Medeni Kanun'da 1925-1932 yılları arasında yapılan değişiklikler evlenme yaşı kızlar için 15'e, erkekler için 18'e yksetilmiştir ve evliliklerin resmi makamlara tescil zorunluluğu getirmiştir. 1935 yılında Tehran niversitesi'ne kız öğrencilerin kabulü ile eğitim olanaklarında belli ölçülerde bir genişleme olmuştur.

Rıza şah döneminin en ilginç uygulamalarından biri ise kadınların örtülmesinin yasaklanmasıdır. Reza Shah, Atatürk'ten ve Türkiye'deki laiki cinsiyet politikalarından etkilenerek tüm kadınların açılması çağrısında bulunan bir kararname çıkardı ve 1936'daki bir kararla ador¹⁵ veya başka bir çarşaf örtünerek görülmelerini yasakladı (Azari, 1983:44-45). Ancak Rıza şah'ın yaptığı reformlar modernleşme adı altında olsa da tam olarak laikliği sağlayamamıştır. Anayasada din büyük bir alanı oluşturuyordu ve evlenme, boşanma gibi konular şariat ile işlemekteydi. Reformlar kadın hakları için yenilikçi ve pozitif görünse de cinsler arası eşitlik konusunda yeterli olamamıştır. Bu değişimler köklü değil, yüzeysel bir batılı görüntüsü yaratmaktaydı. Keddie'e göre (2007:20) Reza Shah'ın bu reformları ve eylemlerinin, ulemanın toplumsal cinsiyet meseleleri üzerinde bir etkisi olmamıştır. Başka bir deyişle, ulemanın denetim olanakları dinsel kurumlarda sınırlandırılmıştır ve artık ulema ve devlet g konusunda karşı karşıya gelmiştir. Aynı zamanda kadınların hareketinin büyük bir kısmı zorunlu ador'a karşıyken, hükümetin türbanlı kadınlara karşı uyguladığı şiddet ve zorlamayı onaylamıyordular.

Kasra'ya göre (2001:17-19) Rıza şah tarafından uygulanan başörtü yasağı, İranlı kadınlar için baskı ve baskıların doruk noktası olarak kabul edilir, bu uygulama duvarları yıkmış ve kadını hassas ve savunmasız bir noktaya getirmiştir. Daha da kötüsü, İranlı kadının henüz yeni bir rol oynamaya hazır olmadığı durumda, bu uygulama yapılmıştır. İranlı kadının Pehlevi ağındaki yaşamı çelişkilerle doludur, geleneksel toplum kültürü ile modernleşme arasında ortaya çıkan uzlaşmazlıklar bunun kaynağıdır. Batılılaşma faaliyetlerin temeli olduğu ve hükümetin ana

¹⁵ İran'da geleneksel kadın örtüsü ador, bir tür arşaftır.

hedeflerinden biri olduğu o dönemde, kadın topluluğun içine zorla çıkarıldı ve toplumda yapay ve sahte bir rol aldı. Her ne kadar bu rol yüzeysel şekilde olsa da kadınların tarihi meseleler ve olaylar üzerindeki etkisini arttırdı; zaman zaman siyasi olaylarda etkisi oldu ve bazen de iktidarla rekabet ederken kritik bir rol oynadı. Ve kadınlar siyasi gruplar ve dernekler içinde aktif kaldılar.

Rıza Şah'ın hüküm sürdüğü ve kadınların statüsünü modernleştirme iddiasına rağmen, kadınların İran parlamentosuna seçim hakkı talebi reddedildi. İran'ı merkezileştirme çabalarıyla Şah, kadın örgütleri de dahil olmak üzere tüm siyasi gruplar üzerinde kontrol altına almak istiyordu. 1930'larda birçok kadın grubu ve kuruluşu ya devlet yapısına dahil edildi ya da ne söyleyebileceklerine veya yayınlatabileceklerine dair sansür nedeniyle yavaş yavaş geri çekildi. Çok sayıda kadın dergisinin bu dönemde yayınlanması yasaklandı (Keddie, 2007: 76).

İran'da en son bağımsız kadın örgütü olan yurtsever kadınlar Derneği'nin 1932'de kapanmadan düzenlediği Doğu kadın kongresi (Oriental Women's Congress) Tahran'da toplandığında, Şah'ın politikasının somut belirtisi olarak kongre başkanlığını Şah'ın kızı Eşref Pehlevi yapmıştı (Üşür, 1991:188).

3.1.3 . Mohammad Reza Shah Pehlevi dönemi ve kadın hakları (1941–1979)

Muhammed Rıza Şah'ın İran tahtına çıkması, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz ve Sovyet işgal altında gerçekleşmiştir. Muhammed Rıza Şah, 1941 yılında yirmi iki yaşında tahta geçti. 1951-53 yılları arasında Başbakan Mohammad Mossadeg, o yıllarda milliyetçi ve sosyal demokratik koalisyona öncülük ediyordu. Ulusallaştırma kampanyasında Anglo-İran Petrol Şirketi iki İngiliz ve ABD şirketine karşıydı. İran iç ve dış politikasının sürekli olarak Uluslararası güçlerin etkisi altında olduğu gerçeğini ihmal etmek ve görmezden gelmek neredeyse imkansızdır (James A. ve Leiden, 1998:282). Bu dönemde toplumsal cinsiyet meseleleri üzerine tartışmalar, petrolün kamulaştırılması kadar önemli değildi ve petrolün kamulaştırılması ülkedeki asıl kaygısıydı.

Mohammad Reza Shah Pehlevi'nin hükümdarlığı döneminde, babası

tarafından uygulanan başörtü yasağı daha rahatladı. Fakat zorlama kaldırılrsa da başörtülü kadınlar Batılılaşmış kesimlerce geri kalmışlık damgası yemekten kurtulamamışlardır. Bu dönemde İran'da kadınların oy hakkı kazanması için birkaç girişimde bulundu. Ancak, bu girişimlerin çoğunluğu din adamları tarafından kınandı ve 1963'e kadar başarısız olmuştur. Ayetullah Khomeyni gibi din adamları önderleri, İslami hukuk adına kadınların oy kullanmalarına karşı kitlesel protestolar oluşturmak için dini takipçileri harekete geçirdi. Din adamları tarafından dayatılan muhalefet, siyasi tartışmayı şekillendirdi ve kadınların oy hakkı kazanmasını büyük ölçüde geciktirildi.

Din adamlarının ideolojisi, İslami yasalara göre, oylamanın erkekler ile sınırlı olduğunu, kadınların görevlerinin ev işleri, annelik ve çocuk doğurma ile sınırlı kaldığına karar verilmiştir. Onların görüşüne göre, mevcut yasalar kadınları koruyordu ve herhangi bir değişiklik politik düzeni istikrarsızlaştıracak, toplumsal krize yol açacak ve dini gerilemeye yol açacaktı. Kadınların oy hakkı için her türlü çaba göstermiştir ve her zaman kadınların siyasal olarak güçlendirilmesinin bir “kamu ahlakının çöküşü” olduğunu düşünen din adamları tarafından kınanmıştır (Esfandiari 1997: 27). Ülkede ulemanın tepkisini çeken bu durum, Anayasa'nın şeriatı uygunluğu denetimi ile güvence altına alınmıştır. Din adamlarına göre kadınların oy vermesi İslam'a aykırı bir durum oluşturmaktaydı.

Bu dönemde kadınların oy hakkı kazanmasına yönelik ilk çabalardan biri, kadınların Tudeh Partisi örgütü olan Demokrat Kadın Birliği tarafından başlatıldı. Tudeh Partisi, İran Komünist Partisi'nin kadın ve erkeklere eşit haklar sağlamayı amaçlayan bir koluydu. Demokratik Kadın Birliği, 1944'te bir kadın oy hakkı belgesi oluşturdu ve destek için 100.000'den fazla imza topladı. Ancak, tasarı Parlamentoda yenildi. 1962'de Başbakan Asadollah Alam döneminde kadınların yerel meclis seçimlerinde oy kullanmalarına izin veren yeni bir Yerel Konsey Yasasını açıkladı. Ancak, din adamları muhalefet hükümetin bu yasayı aleni olarak geri çekmesine neden oldu.

Kadın örgütleri seçme ve seçilme hakkı için önce eylemler yapmışlardır daha sonra ise grev yapmışlardır. Bu grev ve tepkilerin sonucunda Şah Beyaz Devrim adı

altında bir referandum yapmıştır. 1963 yılında kadınların artık seçme ve seçilme hakkı olmuştur. Siyasal alanda verilen mücadele sosyal ve hukuki statüde de verilmiştir ve Böylece İranlı kadınlar seçme ve milletvekili seçilme hakkını yarım yüzyıl önce – İsviçreli kadınlardan daha önce– elde etmişlerdir.

9 Ocak 1963'te, Muhammed Rıza Şah, kadınların hareketsizliğini altı eylem noktasından biri olarak içeren Beyaz Devrim programını açıkladı. Programın içeriği: 1. Toprak reformu; 2. Toprak reformunu finanse etmek için devlete ait fabrikaların satışı; 3. Kadınların oy hakkı bulunan yeni bir seçim yasası; 4. Ormanların kamulaştırılması; 5. Başta kırsal öğretim olmak üzere ulusal bir okuryazarlık teşkilatı; 6. İşçilere sanayi kârının payını verme planı (Keddie, 2007: 145). Bu değişikliklere dayanarak, Beyaz Devrim referandumu hem erkeklerin hem de kadınların katılımıyla 26 Ocak 1963'te yapıldı. Referandum hiç zorlanmadan geçti ve sonuçta 3 Mart 1963'te kadınların oy verme hakkı onaylandı. Sonuç olarak, altı kadın Parlamento (Meclis) milletvekili seçildi, iki kadın Şah tarafından senatoya atandı ve Şah, Farrokhru Parsa'yı ilk kadın eğitim bakanı olarak atadı (Sanasarian, 1982: 79–100). Her ne kadar bu dönemdeki kadınların başörtüsü takmalarına izin verilmese de sinema, sanat filmlerinin yanı sıra farklı filmlerde kamera karşısına geçme ve spor etkinlikleri gibi tüm aktivitelere katılma özgürlüğüne de sahiplerdi.

1956'da Şah'ın kız kardeşi Eşref Pehlevi başkanlığında kalan on dört derneğin faaliyetini sürdürmesi için dernek kurulmuştur ve 1959'da Shoora-ye Ali-ye Jamiat-e Zanan-e Iran (İran Kadınları Yüksek Konseyi) adıyla merkezi bir dernek halini almıştır (Arıkan, 2010:50). Daha sonra 1966 yılında, Ashraf Pehlevi'nin kontrolündeki İran Kadın Örgütü (İKÖ- Sazeman Zanan İran)¹⁶, İran'ın en büyük, güçlü ve devlet destekli örgütü olarak devrim yıllarına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür (Sancar,2016:205). Bunlar arasında aile refah merkezlerinin kurulması, sağlık, eğitim, adli yardım, çocuk bakım tesisleri, mesleki eğitim ve ücretsiz doğum kontrolü sayılabilir. Ayrıca İKÖ, 1967'de Aile Koruma Yasası'nın¹⁷ (FPL) hazırlanmasında

¹⁶ Women's Organization of Iran (WOI)

¹⁷ Family Protection Law

(1975'te revize edilmiş) ve aile hukuku alanında evlilik, boşanma, çocuk velayeti yaş sınırlamaları dahil olmak üzere bazı reformlar getiren önemli bir rol oynamıştır.

Aile Koruma Yasası, İran'da kadın hakları konusunda önemli ilerlemeler kaydetti. FPL, bir kadının eşi rızası olmadan ikinci bir eş aldıysa boşanma davası açma hakkını verdi. Bu şekilde FPL, çok eşliliği sınırlamayı amaçladı, fakat ortadan kaldırmayı hedeflemedi. Daha önce, bir evlilik boşanmayla sona erdiğinde, çocuk velayeti derhal babaya verilirdi. Ancak, FPL'in 9. maddesi bu süreci değiştirdi ve çocuk velayetinin mahkemenin kararına dayanacağını ilan etti. FPL, evlenme yaşını kadınlar için 18 ve erkekler için 20 yaşına çıkardı, ancak on beş yaşın üzerindeki kızlar Aile Koruma Mahkemelerinin izniyle evlenebilirdi.

1973'te devlet kürtaşı yasallaştırdı ve tıbbi müdahaleyi suç listesinden çıkardı (Sedghi 2007: 140). Bu durumda Din adamları FPL'ye karşı çıkmaya ve İslam yasalarını desteklemeye devam etti. Moghissi'e göre (2002:46-61) İran'da gerçekleşen reformlar ile kadınlara boşanma hakkı ve oy hakkı tanınmıştır. Bu reformlara karşı çıkan İslamcı grup içinde Khomeyni kadınların serbestleşmesine karşı çıkmıştır. Ayatollah Khomeyni'ye göre bu serbestleşme din emirlerinin çiğnenmesidir ve Şah yönetimi bu karşıt söylemlere tepki göstermemiştir. Khomeyni, FPL ile olan hoşnutsuzluğunu şöyle ifade etmiştir:

“Son zamanlarda Müslüman aile hayatını mahvetmek için Aile Koruma Yasası adı altında yasadışı Mejlis'in yürüttüğü yasa, İslam'a karşıdır ve hem kurucuları hem de uygulayıcıları suçludur. Aile mahkemelerinde boşanmış kadınlar boşanmalarını boş olarak kabul etmeli ve yeniden evlenirlerse zina yapıyorlar. Kim bu tür kadınlarla bilerek evlenirse, aynı zamanda zina yapmıştır ve şeriata göre kırbaçlanarak cezalandırmaları gerekiyor. Bu kadın ve erkeklerin çocukları gayri meşru ve kalıtım hakkına sahip değiller.” (Khomeyni 1984: 314).

Buna göre, İslam devriminin ilk günlerinde, kanunun kaldırılma nedeni, Ayetullah Khomeyni'nin ofis başkanı tarafından şu şekilde açıklanmıştır: "Aileyi koruma yasası İslam'a aykırı olduğu için iptal edilmiştir" (Kayhan, 7 Mart 1357). Kadınlar için yasal evlilik yaşı yeniden 13'e düşürülürken, erkekler tek taraflı boşanma hakkı elde etmiş, çocukların velayet hakkı babaya verilmiştir.

Sancar’a göre (2016:209) 1967’de Aile Koruma Yasası çıkarılmıştır ve şeriatı tamamen kaldıramamış, reforma tabi tutulmuştur. Yani İran’da laik bir aile hukuku var olamamıştır. Pehlevi Hanedanı kadınlara yönelik birçok yenilik getirmiş olsa da geleneksel yapıdan sıyrılamamıştır. Batılı olma çabası içinde yalnızca yeni adımlar atılmıştır ama cinsiyetler arasındaki eşitlik tam olarak sağlanamamıştır. Kendisini Batıcı, batıcılığı da ilerencilik olarak tanımlayan Şah, liberal düşüncenin temelinde yatan cinsiyetler arası eşitlik anlayışına sahip olmamıştır. Kadınların özgürlüğü ve cinslerin eşit haklara sahip olması tartışmasına Şah’ın cevabı şöyledir:

“... Kadınların özgürlüğü nedir? Feminist denilenlerin söylediklerinden anlaşılan şey evlenmeme özgürlüğü, çocuk doğurmama özgürlüğü, hiçbir, kendini çocuklarına adamama özgürlüğü, hiçbir sosyal sorumluluk taşımama özgürlüğüdür. İranlı kadınlar istedikleri zaman bütün özgürlüklerden yararlanabiliyorlar; fakat bizim aydın kadınlarımız bütün bu özgürlükleri reddediyorlar. Onlar kendilerine özgü yetenekleri ve bunların uzantısı olan sorumluluklar olduğunun farkındalar” (Sanasarian, 1982:90).

Sanasarian’ göre (1982:91) Şah, kadının temel görevlerini iyi bir eş ve iyi bir anne olmak şeklinde tanımlayarak, bundan sonra da kadının ülkesinin gelişmesi ve kalkınması için katkıda bulunması gerektiğine inanmaktadır. Fakat bunu yaparken kadının saygınlık ve sosyal makam peşinde koşması gerekir.

Bir başka deyişle, İran’da 1970’li yıllardaki kadın hakları daha çok çarşaf ve örtünme konusuna odaklanmıştır. Kadınlar kıyafet stillerini seçmekte özgürdüler ancak sosyal faaliyetlerde toplumda bir karar verici olarak, fazladan hakları ya da güçleri yoktu yanı Mohammad Reza Şah da babası gibi geleneksel bir bakış açısının taşıyıcılığını yapmaktaydı. Dolayısıyla Çarşaf ve örtünme sorununa odaklanmak, toplumun diğer kadın haklarını görmezden gelmesine neden oldu ve bu Ayatollah Khomeyni hareketine katılmak için yeterli motivasyonları oldu.

Aslında Pehlevi hanedanının dönemi, İran'daki kadınların tüm eleştirilenlere ve zayıflıklara rağmen talep edilen haklarının bir kısmını elde ettiği kadın hakları mücadelesinde çok önemliydi. Bu dönem aynı zamanda din adamları topluluğu ile kadınların medeni ve eşit haklar için mücadeleleri arasındaki gerilimi de göstermektedir.

3.1.4 1979 Devrimi Sonrası Kadın Hakları

İran'daki İslami Devrim, 1977 baharı ile Şubat 1979 arasında gerçekleşti. İran'da devrime giden yolda, solculara, özellikle de Marksistlere büyük rolü vardı ve İran muhalefetine Marksist ideolojiden çok derin bir şekilde etkilemiştir. Solcular şahın ülkenin çıkarlarını kötüye kullandığı düşüncesinde birleşirler ve ortak amaçları şahı iktidardan indirmek olur. Diğer taraftan, Şah ülkeyi güvence altına almak üzere muhalefet üzerindeki baskısını artırması ve 1957 kurduğu Savak isimli gizli güvenlik teşkilatı protestoculara karşı uyguladığı şiddet ve işkence, 2500 yıllık İmparatorluk kutlamaları, Ülkeyi Tek Partili edilmesi¹⁸, Hicri şemsi Tarihi'nin İmparatorluk Tarihine dönüştürülmesi¹⁹, Şeriat ve din adamlarına değer vermemesi²⁰ ve Kriz esnasında zayıflığı göstermesi, İran İslam devrimine yol açtı (URL-10). Bu sırada Amerika Şah'ı gözden çıkarmış ve desteğini kesmiştir ve Ayetullah Khomeyni ile olan gizli irtibatları bu süreci hızlandırmıştır (Fattahi, 2016).

¹⁸ Monarşi sisteminde partilerin ve grupların belirgin bir yeri olmamasına rağmen, 1973 yılının Mart ayında, Şah'ın doğrudan yönetimi altında, Yeni İran Partisi, Halk Partisi, Pan-İran Partisi ve İran Partisi gibi tüm parti ve sendikalar, birleştirildi ve Rastakhiz Partisi adı altında ülke tek partili bir sistem oluşturuldu.

¹⁹ 1354 şemsi (Güneş) yılının sonunda, iki Ulusal Meclis ve Senato, ortak bir oturumda İran tarihinin kökeninin Hicri Shamsi'den İmparatorluk'a geçeceğini onayladı. İnsanlar ve devlet kurumları yeni tarihi kullanmak zorunda kaldılar. Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye göç tarihinden itibaren gelen Hicri Şimşi tarihi, görev sürekliliğini yitirdi. Bu nedenle, Achaemenid Cyrus'un taç giyme töreninin MÖ 5.yy'da güneş yılının başlangıcı ve İran'ın siyasi ve sosyal tarihinin başlangıcı olduğuna karar verildi. Bu vesileyle, 1355 Hicri şemsi yılını, 2535 İmparatorluk yılının başlangıcının olarak kabul edildi ve İran Monarşi Devletinin resmi tarihi oldu.

²⁰ Şah ve çevresinde olanlar, Batılı yakınlarıyla derin kültürel iletişimi sağlamaya çalıştılar ve İran'ın o dönemki sosyoekonomik dokusunun gücünde olmayan bir hızla laik bir ülke ve İran İslam kültürünün yerine Batılı kültürü oturmasını hedeflediler. Fakat bu sırada farklı insan sınıflarının kültürel temellerine ve dini inançlarını dikkate almadan ve Şii din adamlarının yapısını ve bunun farklı insan sınıfları ile olan ilişkilerini yok saydılar.

Devrim kadın grupları, erkekler ve din adamları dahil olmak üzere dini veya sınıfsal farklılıklar nedeniyle yakın bağları olmayan birçok grubu bir araya getirdi. Kadınların protestolara katılımı, monarşiyi ortadan kaldırmak ve cinsiyet ayrımcılığı olmadan daha iyi bir gelecek elde etmek umuduyla Pehlevi Hanedanlığı'nın getirdiği örtünme yasağı, devrim sürecinde sembol halini almıştır. Muhalefetin birliğini ve batı karşıtlığını göstermek isteyen açık kadınlar geleneksel İslam giysisini kullanmışlardır. Liberal ve sosyalist kadınların da kapanması devrimde dikkat çeken olaylardan biri olmuştur. Bu durum kitlesel birliği ve dinsel saygınlığı göstermektedir. Ama hiçbir kadın bir gün zorla kapanması gerekeceğini bilmemiştir.

Devrimci ilhamları ve Şah rejimine karşı halk mücadelelerine katılımları, erkeklerle iş birliği yaparak Khomeyni'nin duruşunu değiştirmesine ve kadınların siyasi haklarını dini bir görev olarak kabul etmelerine neden oldu:

“Kadınlar siyasete müdahale etme hakkına sahip. Bu onların görevi... İslam siyasi bir din. İslam'da her şey, hatta dua bile politiktir ” (Humeyni 1979 alıntı Kian 1997: 76).

Ancak devrimden sadece birkaç gün sonra, Mohammad Rıza Şah'ın Batılılaşma anlayışıyla 1967 yılında çıkarılan Aile Koruma Kanunu ile evlenme yaşının 13'ten 15'e çıkarılması, boşanma, çok eşlilik, çocuğun velayetini alma gibi konularda yapılan düzenlemeler, 26 Şubat 1979'da bu kanunun kaldırılmasıyla geri alınmıştır ve kadınlar için yasal evlilik yaşı yeniden 13'e düşürülürken, erkekler tek taraflı boşanma hakkı elde etmiş, çocukların velayet hakkı babaya verilmiştir. Takip eden süreçte erkekler için çok eşlilik ilke olarak kabul edilmiş, kız ve erkek öğrencilerin birlikte eğitim görmeleri yasaklanmış ve şeriat gereğince kadınların artık yargıç olamayacağı açıklanmıştır (Kahraman, 2014: 81-82).

Aileyi Koruma Yasası İran'da kadının aile yaşantısını çok önemli etkileyen birçok sorunu görmezlikten gelmiştir. Örneğin Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesi, kız çocuğunun miras hakkının erkek çocuğunun yarısına eşit olması bu sorunların birkaçıdır. Var olan sorunlar arasında en çarpıcı olan erkeğin zina halinde yakaladığı karısı ile aşığını öldürme hakkına sahip olmasıdır. Şeriat ilkeleri ile yakından ilgili olan bu hüküm karısını ve karısı ile ilişki kuran erkeği öldüren kocanın

hiçbir cezaya çarptırılmayacağını belirtmektedir.

Devrimin hemen ertesinde yeri rejimin anayasasını hazırlamak üzere toplanan 70 kişilik “Uzmanlar Kurulu” daha önce 300 kişilik bir kurucu meclisin oluşturulması üzerinde anlaşılmışken, İslami Cumhuriyet Partisi yandaş mollalar ve “Şeriatçı”lar tarafından gizlilik içinde oluşturularak, anayasa taslağı hazırlama görevini üstelendi. Bu kurulda yer alan tek kadın Münire Gorci’ydi. Yeni anayasa taslağının gerek Mücahidin yanlılarının gerekse liberal ve sosyalistlerin talepleri dikkate alınmadan hazırlanması ve referanduma sunulması, İslami Cumhuriyet Partisi yandaşları dışında bütün kesimlerin boykot çağrısına yol açmıştır (Üşür,1991:213).

Aslında yeni Anayasa’nın “başlangıç” bölümünde “Anayasa’da Kadın” başlığı altında yeni rejimin kadına bakış açısı verilmeye çalışılmıştır:

“Aile, toplumun temel birimi ve insanın olgunlaşması ve yüceltilmesinin asli ocağıdır ve kurulmasında insanın gelişme ve olgunlaşma hareketi için gerekli ortamın temel hazırlayıcısı olan inanç ve amaç uyumu temel ilke olup bu gayeye ulaşılması için imkanların sağlanması, İslam Devleti’nin ödevlerindendir. Aile biriminin bu şekilde ele alınması karşısında, kadın “nesne” olmaktan veya tüketim düşkünlüğü ve emperyalizmin hizmetinde araç olmaktan çıkıp (İslami) öğretiyeye bağlı insanlar yetiştirmek için yüce ve değerli analık görevini tekrar üstelenmekle, hayatın faal alanlarında öncü ve bizzat erkeklerin mücadele arkadaşı olur ve sonuçta daha önemli bir sorumluluk yüklenir. İslami açıdan da daha üstün bir değer ve saygınlıktan yararlanır.” (Hatemi, 1980).

İran İslam Cumhuriyetinin Anayasasının girişinde yer alan bu sözler kadını “yüce analık” görevine yönelterek, kadınların meşru kimliğini, varsayımı ve insan haklarını ancak meşru İslami vakıflar oluşturmak için kabul ediliyor. Bu nedenle, kadın hakları bağımsız olarak dikkate alınmamıştır, ancak amaçlarına ulaşmada bir araç olarak ele alınmıştır. Ayrıca, kadın haklarını tanıdıktan sonra aile meselesini ele almaktadır ve aile içindeki kadın haklarının yerine getirilmesi gerektiğini önermektedir. Bu görüşe göre, kadın ailede tek bir anlamı olan bir yaratıktır ve tüm yasal hak ve görevleri sadece bu bağlamda ele alınmaktadır, Bunun dışında kadını İslam’a yaralı insanlar yetiştirmekle görevlendirerek, aynı zamanda hayatın faal alanlarında öncü ve erkeklerin “mücadele arkadaşı” olmakla sorumlu olduklarını dile

getirmektedir. Ayrıca kadını hizmet aracı olmakla işaret ederek kadını sosyal faaliyetlerden uzak tutmaya ve ailesiyle sınırlamaya çalışıyordu.

6 Mart'ta da Humeyni, kadınların işyerlerinde hicap giymelerinin zorunlu olduğunu bildirmiştir. Bu zorlama İranlı kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasal alandaki konumunu ve haklarını çok ciddi bir biçimde sarsmış ve kadınların hayatına çok ciddi yasaklar ve sınırlamalar getirmiştir. İranlı ulema ve Müslüman aydınlar ise özgürlüğü kısıtlayan ve insanın gelişmesine zarar verenin, toplumun felce uğramasına yol açanın örtü değil örtüsüzlük olduğunu, hicabın kadına sosyal hayata katılım için en uygun şartları sağladığını, hicabın kadınları sınırlamadığını aksine ona özgürlük ve özerklik verdiğini iddia etmektedirler (Aktaş, 1997: 27). Öte yandan devrimle birlikte getirilen başörtüsü zorunluluğunu protesto etmek üzere meydanlarda toplanan on binlerce kadın ve erkeğe, devrimin dışarıda bıraktığı, günümüze uzanan süreçte kimi zaman yakınlarda olduğu gibi protestolara dönüşecek bir hoşnutsuzluk içinde yaşayan kesimleri temsil etmekteydi.

İran'da devrim sonrası eğitim politikalarıyla karma eğitim kaldırılmış, zorunlu baş örtüsü getirilmiş ve ders kitaplarında açık ve eşitsiz toplumsal cinsiyet stereotipilerine yer verilerek cinsiyete dayalı iş bölümü aile içinde ve kamusal alana hâkim kılınmıştır (Aşık, 2006:151). Bunun doğrultusundan devrimden sonra ve İslam Cumhuriyeti yasalarına dayalı olarak, 7 yaşın üzerindeki tüm kızlar, başörtüsü takmalıdır. Yedi yaşın üzerinde olan kızlar başlarını ve vücutlarını İslami kıyafetlerle örtmeleri gerekir.

Devrimin ilk yıllarında, Din adamlarının, özellikle Ayetullah Mahmoud Taleghani gibi ılımlıların örtünmenin isteğe bağlı olduğunu, zorlamanın yanlışlığını vurgulayanlardandı. Dinin temelinde zorlama olmadığı gibi, uygulamalarında da zorlama olmayacağını savunurdu. 11 Mart 1979 Ettelaat Gazetesi'nin Seyyed Mahmoud Taleghani ile yaptığı röportajda başörtüsü konusuyla ilgili sorusuna Taleghani şöyle cevap vermişti: "Hicap konusunda zorlama yok." (Sadr, 12010) Taleghani'nin bu sözü, gazetelerin başlığı olmuştu. Ancak Taleghani'nin ölümüyle, zorunlu başörtü mevzusu tekrar gündeme alındı ve yasalar değiştirildi.

İran'da 1983 yılına kadar, İslami örtü giymek için yasal bir zorunluluk yoktu.

Kadınlara başörtü zorunluluğunu kapsayan ilk yasa, Ta'zir Yasası'nın 102. Maddesi olmuştur. Sonrasında İslam Ceza Kanunu'nun 141. maddesine eklenmiştir .

İran İslam Ceza Kanunu'nun 141. maddesine göre; “kadınların, sokaklarda veya halka açık yerlerde başörtü takmaması, 10 gün ile iki ay arası hapis cezası veya 74 kırbaç cezasına çarptırılır. Daha sonra not olarak, şöyle belirtiliyor: şâri-i bir başörtüsü olmadan halk arasında görünen kadınlar 10 gün ile iki ay hapis cezasına veya 50.000 ila 500.000 rial para cezasına çarptırılacak." (URL-11).

Devrimin ilk yıllarında, çoğu dindar kadınlar önde olan yıllarda ve din kavramının okunuşunu değiştirmek ile beraber kadın haklarının iyileştirmesine yönelik çabalarına rağmen, durum laik ve sekular düşüncüyü savunan kadınlara gittikçe zorlaştı. Savaşın genel olarak ülkeye üzerine olumsuz ve yıkıcı izler bırakmış olması sonucu, kadınların durumunu yakından etkiledi ve kadınlar örgütü de bu süreçte etkisiz ve başarısız kaldı.

Fakat daha sonra, Muhammed Hatemi başkanlığı sırasında, dini kadınlar gibi laik kadınların faaliyetleri için daha fazla alan sağlandı. Bu kadınlar bilinçlendirme, kadınların NGO'larını büyütme ve kadın yayınlarını geliştirmede büyük rol oynamıştır. Aynı zamanda, kadın faaliyetlerinin büyümesi için alan açmak, kadınların sosyopolitik faaliyetleri üzerinde daha olumlu bir etki yaratabilir. İlerleyen yılların etkileri, sadece kadınlar arasında değil aynı zamanda genel olarak kadınların genç nesiller arasındaki statüsünün daha iyi anlaşılması için farkındalığın arttırılmasına yardımcı olmuştur.

3.1.4.1 Akbar Hashemi Rafsanjani dönemi (1989–1997)

Akbar Hashemi Rafsanjani'nin cumhurbaşkanlığı, İslami metinlerin kadın hakları konusunda daha ılımlı bir yorumu ile nitelendiriliyor. Siyasal açıdan pragmatist bir yaklaşım benimseyen Rafsanjani döneminde şeriata uyma açısından rahatlama yaşandığı. Bu devletin asıl endişesi, çok sayıda kalıntı bırakan ve en kısa zamanda yenilenmesi gereken sekiz yıllık savaştan sonra ülkenin yeniden inşasıydı. Toplum yüksek risk altındaydı ve devrimden sonra ilk kez erkeklerin ve kadınların aynı kompleks içinde rol oynamak zorunda kalmaları oldu.

Hashemi Rafsanjani hükümeti, kendi amaçları ve uzmanların ve gözlemcilerin İran'daki gelişmelerin tarihi konusundaki analizleri nedeniyle yapıcı bir devlet olarak belirlenmiştir. Şöyle ki, "Birincisi, ülkedeki ekonomik gelişme ve kalkınmayı gerçekleştirmeye çalışan programlarının uyguladığı yaklaşıma dayanan Cumhurbaşkanı, ikincisi uzmanlar ve akademisyenler, hükümetin performansını analiz ederek Haşimi hükümetinin ekonomik gelişme biçimine atıfta bulundular. O dönemde, en önemli sosyal sorun büyüme ve yapıcı olmaktı (Hosseinzadeh, 2007:175). Bu modernleşme süreci ile eş zamanlı ilerliyordu.

Bu süreçte, hükümetin bazı üyeleri onunla müzakere etmeye başladı ve onu eleştirdi. Bazı yetkililer, devleti, toplumu, kadın ilişkilerini, sporu ve ülkenin ekonomisini yenileme politikasında kendisine yardım etmeyi reddetmiş olsa da kendi politikasını izlemiş ve politikasındaki en temel konulardan biri kadın meselesiydi. Ana politikası uluslararası izolasyondan kurtulmaktı. Batılılar bile dahil diğer toplumlarla iletişim kurmaya başladı ve bu eylemler kadın ilişkilerini de etkiledi.

Rafsanjani döneminin başında, sansür ve yayın lisanslarını kaybetme tehdidine rağmen, daha fazla dergi ve gazete (kadınlar için olanlar dahil) ortaya çıktı. O dönemin, İslami Rehberlik ve Kültür Bakanlığı başkanı Seyed Mohammad Hatemi, film, müzik, sanat, edebiyat ve dergilerdeki bazı devlet kısıtlamalarını bile kaldırmıştı. Ancak Parlamento, politikalarının İslami değerleri teşvik etmesinden korktuktan sonra 1992'de Hatemi'yi istifaya zorladı.

Eski İslami metinlerin yorumlarına dayanan kadınlar için geleneksel rollerin yaygınlığına rağmen, kadınlar sivil toplumda çok daha fazla yer aldı. Devlet yetkililerinin eşleri ve kızları kadın örgütlerini kurdu ve bu kadınlar 1994'te Kahire'de Nüfus ve Kalkınma Konferansı ve 1995'te Pekin'de Kadınlarla İlgili Dördüncü Dünya Konferansı da dahil olmak üzere kadın ve aile konularıyla ilgili konferanslar düzenledi ve katıldı.

Daha sonra devlet kadınların sorunlarını ele alan örgütler kurdu. 1988'de, kadınların sosyal ve kültürel faaliyetlerini tanıtmak için Kadınların Sosyal ve Kültürel Konseyi kuruldu. Ayrıca, 1992 yılında, kadınların durumunu iyileştirmek ve sorunları ve eksiklikleri doğrudan cumhurbaşkanına rapor etmek üzere tasarlanan Kadın İşleri

Ofisini başlattı. Bu kuruluşlar, hükümete atanmış üyelerine rağmen, kadınların şikayetleri için forumlar sağladılar ve kadınların endişelerine ve cinsiyet ayrımcılığına dikkat çektiler (Kian,1997:18).

1990'lı yıllar boyunca Rafsanjani, İran'daki hızlı nüfus artışını azaltmak için tasarlanmış bir aile planlaması programı olan “Daha Az Çocuk, Daha İyi Yaşam” programını başlattı. Programda sübvans edilmiş ücretsiz prezervatifler, vazektomi klinikleri, uygun fiyatlı doğum kontrol hapları ve evli çiftler için aile planlaması konusunda ülke çapında eğitim yer aldı.

3.1.4.2 Seyyed Mohammad Hatemi dönemi (1997–2005)

Akbar Hashemi Rafsanjani den sonra, 1997 yılında, Seyyed Mohammad Hatemi, %70 oyla cumhurbaşkanı olarak seçildi. Hatemi başkanlığının başlangıcında, “İslami İdeolojiden İslam'ın Reformuna” adı altında reformist bir gündemi desteklemeye çalıştı.

Çoğu dini kadının en başta olduğu ve nihayetinde kadınların statüsünü iyileştirmek için dini okuma biçimini değiştirmek için çalıştıkları devrimin ilk yıllarında, birçok seküler dini olmayan kadın alanı daralttı. İran- Irak Savaşın bütün ülkenin durumuna olan yıkıcı etkileri de kadınların durumunu etkiledi ve kadın hareketi bu dönemde özel bir kazanç elde edemedi. Daha sonra, Muhammed Hatemi başkanlığı yıllarında, dini kadınlar gibi laik kadınların faaliyetleri için daha fazla alan sağlandı. Bu kadınları bilinçlendirme, kadın sivil toplum örgütlerini büyütmede ve kadın yayınlarını geliştirmede büyük rol oynamıştır. Aynı zamanda, kadın faaliyetlerinin büyümesi için alan açmak, kadınların sosyopolitik faaliyetleri üzerinde daha olumlu bir etki yaratmıştır. İlerleyen yılların etkileri, sadece kadınlar arasında değil aynı zamanda genel olarak genç kadınların arasındaki statüsünün daha iyi anlaşılması için farkındalığın arttırılmasına yardımcı olmuştur.

Hatemi özellikle kadınların ve gençlerin sorunlarına çözüm bulunması gerektiğini vurguladığı seçim sürecinde, özellikle kamusal alanda dayanılmaz noktalara gelmiş baskı ve kontrollerin gevşeyebileceği umudunu verebildiği için, bu baskılardan en çok etkilenen toplumsal kesimlerin başında gelen kadınların yanı sıra

gençlerin de kitlesel olarak oyunu almıştır (Gülmez,1997:19-26). Reformist hükümet Hatemi başkanlığı tarafından başlatılmıştı ve siyasi zaferleri daha özgür bir kamusal alana ve çeşitli kadın sivil toplum örgütlerinin oluşmasına yol açmıştır.

Bu dönemde, BM tarafından, Hatemi'nin "Medeniyetler Arası Diyalogu" (URL-12) onayladı ve 2001 yılında BM'in Medeniyetler Arası Diyalog Yılı olarak ilan edildi. Kadınların Katılım Merkezi Merkez, kadınların sivil toplumun sosyopolitik, ekonomik ve kültürel süreçlerine katılımını güçlendirmek ve sivil topluma daha fazla özgürlük kazandırmak için sivil toplum örgütlerini yönetme görevini üstlendi.

Ancak Hatemi, yalnızca cumhurbaşkanlığının ilk turunda değil, ikinci turda da hiçbir kadını parlamentoya bakan olarak aday göstermedi. "Seçilmiş bakanlarınız arasında neden kadın yok?" diye sorulduğunda, "Bir kadını bakan olarak seçme riskini göze almak istemiyorum" diye yanıtladı.

Hatemi'nin cumhurbaşkanlığı döneminde bakanlığa hiçbir kadın atanmamış olmasına rağmen, en önemli devlet kurumlarından birinin başkanlığı bir kadına atandı. Hatemi ilk defa bir kadını, Massoumeh Ebtekar'ı, 1997 yılında Çevreden Sorumlu Cumhurbaşkanı Yardımcılığına getirmiştir. Yine aynı yıl, Zahra Shoja'i'yı kadın konusunda kendisine danışman olarak atamış ve daha sonra Shoja'i başkanlığında Kadınların Katılımı Teşvik Merkezi'ni kurmuştur. 1998'de dört kadın sorgu hâkimi atanmıştır. 1999'da Zahra Rahnavard, al-Zahra Üniversitesi'ne rektör olarak atanan ilk kadın olmuştur. 1979'dan beri ilk kez 2000'de, 8 Mart Uluslararası Kadın Günü kutlanmıştır. 2000 yılındaki 6. dönem meclis seçimlerine kadınların katılımları sadece % 4,4 düzeyinde olmuştur (Radmard, 2013: 88).

Ancak Hatemi'nin cumhurbaşkanlığı döneminde sınırlı sayıda yasal reform yapılmıştır. Bu sınırlı reformlar özellikle şaşırtıcıdır, çünkü altıncı Parlamento, kadınların ilerlemesini engelleyen engelleri kaldırmayı hedefleyen on üç kadın temsilciye sahipti. Evlilik yaşı ve kızlar için cezai sorumluluk yaşı, dokuz yaşından on üçe yükselmiş olsa da, dokuz yaşın altındaki kızlar mahkemenin izniyle evlenebiliyordu. Kadınlara (annelere) ayrıca yedi yaşına kadar olan kız ve erkek çocukların velayeti verildi (önceki yasa annelere, iki yaşına kadar erkek ve yedi yaşına kadar kız çocuklarının velayeti veriliyordu). Ve yedi yaşından sonra çocukların

velayeti hakkında kararlar mahkemeye verildi. Bununla birlikte, kadınların altıncı Parlamento tarafından sağlanan haklarını destekleyen diğer reformlar, Anayasa Koruma Konseyi²¹ tarafından reddedilmiştir. Ayrıca devlet burslarıyla yurtdışına kız öğrenci gönderme yasağının kaldırılması, Hatemi devletinin en önemli yasal faaliyetlerinden biridir.

Bu dönemde kayda değer bir başarısızlık çabası, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) idi. CEDAW reformist hükümet tarafından onaylandı ve parlamento tarafından onaylandı. Bununla birlikte, Anayasa Koruma Konseyi sonuçta reddetti ve İslam ile uyumsuz olduğunu savundu. Ancak İran'ın İslami hükümeti, CEDAW'a katılmadan önce, kadınların yargı olma yasağı, cumhurbaşkanı olma yasağı, evli kadınların sınırlanmaları, miras hakkı, kadının ifade değeri, kadınların eş seçme sınırları (Bakire kızların evlenmesi ve kadınların gayrimüslim bir erkekle evlenmeleri için babası tarafından izne ihtiyaç vardır), çiftlerin sayısı ve boşanma hakları ile ilgili olarak kadın ve erkeklerin farklı statüleri (Medeni Kanunun 1133 maddesi), kadının kocası tarafından cezalandırılması (İslam Ceza Kanunu'nun 630. Maddesi) ve erkek ve kadının arasında olan «Diye ve ya Kan Karşılığı» farklılık (İslam Ceza Kanunu'nun 209. Maddesi) konularını, yani bu sözleşmedeki yükümlülöklere aykırı olan yasalarını tekrar gözden geçirmesi gerekiyor.

Bu dönemde gerçekleşen kültür ve sanat devrimi, sanatçı kadın toplumunu da etkilenmiştir. Devrimden sonra yasaklanan kozmetik ürünleri, tehdit ve ceza alan makyajlı ve rujlu kadınlar, Hatemi'nin kültürel reform hareketi ile kadınların daha fazla sinema ve tiyatroya katıldığı, kadın ilişkileri ve sorunları filmlerin konusu olduğu ve sinema sektörünün büyümesi ile makyajı kullanabildiğini göstermektedir.

Theodoulou göre (2001:8) popüler reformist Cumhurbaşkanı Mohamad Hatemi'nin seçilmesi, kadınlar için daha hafif bir kıyafetle sonuçlanmıştır. Kadınların

²¹ Lider ve Majlis tarafından atanan on iki erkekten oluşan teolojik bir beden. İslam Meclisi'nin tüm kararları, şeriat ve anayasa ile herhangi bir çelişkiyi önlemek için yürürlöğe girmeden önce Anyasa Koruma Konseyi tarafından onaylanması gerekiyor.

başörtüsü renk ve karmaşıklıkta parlamaya başladığında, ayrıca daha fazla saça maruz kalmaya devam ederek başlarına doğru kaymaya başladı. Kısa süre sonra, açık parmaklı sandaletlerle, ojeli ayak tırnakları ortaya çıkmaya başlamıştır; bu gelişimler ondan önceki yıllarda imkansızdır.

Fakat Hatemi'nin reformcu hükümetine rağmen, kadın haklarında tüm iyileştirme adımlarına ve kadınların siyasal ve toplumsal alanda görünürlüğünün artmasına karşılık; kadınlar hala erkeklerin yasal eşiti olmaktan çok uzaktırlar ve kadınlara karşı ayrımcı olan tüm yasalar yürürlükte (Sinkaya, 2010: 61, 62).

3.1.4.3 Mahmoud Ahmadinejad dönemi (2005–2013)

Ahmedinejad, Ağustos 2005'te seçimleri kazandıktan sonra köktendincilerin siyasi gücü vardı ve geleneksel İslam yasalarını yorumlamaları ile örtüşen daha fazla yasal eylem başlatmaya başladılar. Bazı kadınlar sivil toplumun kadın haklarını destekleme çabalarına devam etmesine rağmen, hükümet çoğu eğitime erişimi daha da kısıtlayan birçok kısıtlayıcı yasa uyguladı.

Ahmedinejad'ın ilk tur başkanlığından bu yana hükümet politikaları ve şeriat kurallarına dayanarak devlet kadınların yirmi yıldan fazla sürdüğü seküler reformlarını özellikle kadınların siyasi faaliyetlere katılmalarını engellemek için manipüle edildi (Hoodfar ve Sadr, 2010:896). Örneğin, 1992'den beri seküler kadınlar, reformist aydınlar ve hukukçular için bir platform görevi gören “Zanan” dergisi, Ocak 2008'de Ahmedinejad rejimi tarafından kapatıldı.

Hatemi başkanlığının sona ermesi ile ve Mahmud Ahmedinejad'ın gelmesinden sonra, İran'ın CEDAW Sözleşmesine katılımıyla ilgili herhangi bir tartışma yapılmadı. Çünkü hem hükümet hem de parlamento üyeleri, çoğunluk muhafazakâr ordusundan oldukları için, sözleşmenin kadın haklarını sağlamadığını ve hata haklarını ihlal ettiğine inandıkları için artık sözleşmeyi onaylama gereğine inanmıyordu. Ancak, kadın hakları politik tartışma alanındaki radikalleşme, kadın hakları aktivistlerini marjinalleştirmede. 100 yıllık yasal eşitlik mücadelesini terk etmemeleri gerektiğine inanıyorlardı. Bu tarihi dönemde kadınların taleplerinden Bir Milyon İmza Kampanyası doğdu. Ve böylece bu yıl, farklı kökenlerden bir araya gelen ve ortak bir

ayrımcılık acısı çeken kadın aktivistler, artık uyumlu ve ortak amaca yönelik bir hareketinin başlangıcını atmış oldular.

Bir Milyon İmza Kampanyası oluşturulmasıyla birlikte, bu kez cinsiyet eşitliğinin savunucuları başka bir strateji benimsemiş ve kitlelerin taleplerini yerine getirmeleri için harekete geçmeye çalışmıştır. Bu hükümet için iyi bir şey değildi ve kadın hakları eylemcileri üzerindeki baskıya daha yeni başladı. Ve böylece kadın hakları aktivistleri artık İran'ın CEDAW sözleşmesine katılımından bahsetmiyordu, ancak hükümeti, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik ve Sosyal Haklar Sözleşmesi'nin 9. Maddesinin gerektirdiği şekilde uluslararası yükümlülüklerine uymaya ve kadın ve erkeğin yasal eşitliğini garanti etmesine çağırıyordu.

Kadın hareketi aktivistlerinin kolektif ve hedefli eylemleri, “kadınların seçim alanını talep etmeye yakınsama hareketi” koalisyonunun doğmasına neden oldu. İlk kez kadınlar özellikle başkan adaylarına hitap etti ve taleplerini istedi. CEDAW Sözleşmesine başvurmak, kadın hakları savunucularının temel taleplerinden biriydi.

Cumhurbaşkanı adaylarının her biri İran'ın sözleşmeye katılımına ilişkin görüşlerini dile getirdiler; Mehdi Karroubi, Mir Hossein Mousavi ve Mohsen Rezaei seçilirse kongreye katılmalarına söz verdiler. Ancak bu adaylardan hiç birisi İran onuncu başkanlık dönemini kazanmadı. Mahmud Ahmedinejad'ın yeniden seçilmesi, 4 yıl boyunca sözleşmeye katılma konusundaki tartışmayı susturdu.

2009'da Ahmedinejad'ın tartışmalı seçim zaferi sonrası ve ikinci tur başkanlığında kadınların başkılığa aday gösterilmesinde öncü sayılıyordu. Kabinde iki ya da üç kadın bakan olmasını istemesine rağmen ancak sağlık bakanı olarak Marzieh Vahid Dastjerdi'nin varlığına karar verdi. Ahmedinejad tarafından Susan Keshavarz ve Fatemeh Ajorlou, Milli Eğitim Bakanlığı ve Refah Bakanlığı için aday gösterildi ancak parlamento tarafından olumsuz oy aldılar, daha sonra Ahmedinejad bunun yerine kadınları milletvekilleri ve örgütlerde kullandı. Tabi ki Ahmedinejad'ın yaptığı birçok tartışmaya yol açtı ve çoğu Ahmedinejad'ın kadınları kullanmasının daha popülist ve sözde olduğuna inanıyordu.

Daha sonra Mahmud Ahmedinejad'ın başkanlığı döneminde her ne kadar bazı kadınların faaliyetlerinin durgunluğu eşlik etse de kadınların statüsündeki değişimin yarattığı büyük potansiyel, onların 2009 seçimleri ile ilgili mitingle katılmasını sağladı. Fakat seçimden sonra, devletin, kadın aktivistlere karşı uyguladığı baskı ve şiddet, İran kadın hareketinin iniş çıkışını vurguladı.

2009 seçimleri ardından kadın hareketindeki geniş tutuklamalar, hareketin gövdesinde çarpıcı bir kayma yarattı, en önemlisi birçok kadın aktivistleri ve eylemcinin İran'dan göç etmesi ve İran dışında kadın faaliyetlerine devam etmesiydi. Bu uygulama sonunda siber alanın ve sosyal medyanın büyümesi ve gelişmesiyle, İran dışındaki ve İran içindeki aktivistler arasındaki bir bağ oluşturdu ve başka bir İran kadın hareketini ortaya çıkardı. Bu şekilde, daha önce İran'da olmayan aktivistler, siber alan ve sosyal medya yardımıyla yurtdışında protesto gösterileri düzenlemede ve İran içindeki aktivistlerle iş birliğinde etkin bir rol oynadılar.

3.1.4.4 Hasan Rouhani Dönemi (2013–2019)

İran feminist aktivistler arasındaki tartışma ve tartışmaların bir başka konusu da 2013 cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ilgiliydi. Son yirmi yılda birçok feminist eylemcinin izlediği stratejiye benzer şekilde, 2013 yazındaki 11. cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında, “Kadınların Talepleri Hakkında Beyin Fırtınası” yapmak üzere çeşitli gruplar ve bireysel kadınlardan oluşan bir koalisyon oluşturdular (URL-13). Bu koalisyon, kadınlar arasında üç “değişim gücü” nü temsil etti: Kadın haklarını savunan devlete bağlı iktidar fraksiyonlarındaki bazı üyeler; örgütlü sivil toplum örgütleri veya yarı örgütlü ağlar içinde toplu olarak çalışan sivil toplumdaki kadın eylemciler; cinsiyetçiliğe meydan okuyan ve günlük yaşamda eşitlik değişimini destekleyen direnen bireyler. Bu üç güç yelpazesinin kaygıları arasındaki ortaklıkları vurgulamaya ve seçim zamanını, herhangi bir adayı onaylamadan kadınların taleplerini duyurmak ve baskı yapmak için bir fırsat olarak kullanmaya çalıştılar. 11. Cumhurbaşkanlığı adayları arasında, bu koalisyonun ilk seminerine katılmak ve taleplerini dinlemek için bazı temsilciler gönderen tek kişi Hassan Rouhani idi.

Kadınların devletten ve aile içi şiddetten korunması, eşitlik değerlerinin teşviki

ve ayrımcı yasa ve politikaların ortadan kaldırılmasına yönelik eğitimsel, kültürel ve gazetecilik çalışması yapmak, kadın sivil toplum örgütlerinin kurulmasında güvenlik sağlayabilecek sivil ve insan haklarına saygı; örgütün ana talepler idi. Ayrıca cumhurbaşkanı adaylarının kabinesindeki kadın bakanlar da dahil olmak üzere nitelikli ve eşitlikçi bakanların atanması sözü vermesini istediler. Bu koalisyonun son toplantısı ve açıklamaları, 600'den fazla kişi tarafından imzalanan ve desteklenen “Bakanlıkları İçin Gerekli Kriterler” ile ilgilidir (URL-14).

Rouhani seçimden kaç gün önce, 8 Haziran 2013’de Tahran’daki Shiroudi Stadyumu’nda düzenlenen seçim toplantısında, Erkeklerin ve kadınların İslam ve İran İslam hükümetinde eşit olduğunu vurgulayarak: "Kızların kendilerini güvende hissetmelerini sağlıyor ve hiç kimseye kadınların sorgulamasına izin vermeyeceğim" demiştir (Hosseinkhah, 2013). Bu sözler kadınların statüsü ve kadın haklarını iyi yönde değişe bileceğini cumhurbaşkanlığının seçim döneminde umut vaat eden bir parçasıydı Hassan Rouhani, 2013 seçimlerini ılımlı bir şekilde kazandı, kadın haklarını ilerletme ve hükümetin günlük hayata müdahalesini azaltma sözü verdi. Yani Hassan Rouhani, başkanlığını, vermiş olduğu vaatlere borçludur söyleyebiliriz.

Fakat Ruhani’nin cumhurbaşkanı seçimleri kazandıktan bu yana, kadınların, insan haklarının ve iç politik durumun statüsünün iyileştirilmesinde çok az başarı elde edildi. Rohani’nin seçilmesinden hemen aralarında önde gelen kadınların haklarını savunma avukatı Nasrin Sotoudeh; diğerleri (gazeteciler, avukatlar, yazarlar ve öğretmenler dahil) tutuklandılar. Bu sırada insan ve kadın hakları aktivistleri arasında önde gelen ve bu kez Rouhani'ye bağlı olarak, hapishaneden yazan mektupları önemli bir ilham kaynağı olan ve 2015’ten hapiste olan, İranlı kadın aktivistlerden biri de Narges Mohammadi'dir.

Rouhani seçimleri kazandıktan sonra kabinesi sadece erkeklerden oluşuyordu. Fakat Ruhani hükümetten kadınları üst düzey görevlere atamalarını istemişti ve verdiği sözü tutmak için ilk cumhurbaşkanlığı döneminde, Masume Ebtekar'ı cumhurbaşkanı yardımcılığı görevine atadı. Daha sonra Meclis Başkan Yardımcılığı görevine Elham Eminzade'yi, kendisinin kadın konuları danışmanı olarak da Pervin Dadandış'i atadı. Merziye Efhem'i ise Dışişleri Bakanlığı sözcülüğüne atamıştı ve

Efhem, Dışışleri Bakanlığı sözcüsü olan ilk kadın siyasetçi olmuştı. Aynı zamanda Şahindokht Mollaverdi'ni, “kadın ve aile işlerinde” başkan yardımcısı olarak seçmişti. Mollaverdi kadın hakları koalisyonlarının aktif bir üyesi olan, bu pozisyon da yer alması, devlet ve meclis içinde tartışmalar yaratmış ve sert eleştirilere neden olmuştı.

Ruhani Cumhurbaşkanlığı döneminde, diğer cumhurbaşkanları döneminde olduğu gibi, İran'ın Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine katılma planı, tekrar gündeme geldi. Ancak şu ana kadar İran hükümeti tarafından sözleşmeye katılmak için hiçbir işlem yapılmamıştır. Aslında İran'ın Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine katılım, İranlı kadınların sosyal ve ekonomik ilerlemesine ters düşen değişen kararların bir başlangıcı olduğu açıktır.

Bu dönemin en önemli ve dünya çapında yayınlanan İran kadın hareketlerinin bir diğer mevzusu “beyaz Çarşambalar” ve “İnkılap Meydanı’nın Kızları” oldu.2017 yılının son günlerinde İran’da baş gösteren protestoların etkisini yitirmesinin üzerinden çok geçmeden yeni bir protesto dalgasının haberleri uluslararası medyada hızla yayıldı. İran’da bu kez devrime karşı ‘devrim’ niteliğinde bir hareket, kadınlar arasında hızla yayımlandı. Başörtüsü takmanın zorunda olduğu İran’da, kadınlar başörtülerini çıkararak ülkede yıllardır uygulanan yasağa meydan okudu. İranlı kadınlar bir süre beyaz başörtülerini çıkarıp ellerindeki sopanın ucunda sallandırırken çekildikleri fotoğrafları sosyal medyada paylaşarak başörtüsü zorunluluğuna karşı tepkilerini dile getirdi. Aslında başörtüsü zorunluluğunun bu şekilde protesto edilmesi yeni bir durum değil. Çeşitli medya organlarında, Meşhed’de başlayıp ülkeye yayılan son protestoların bir parçasıymış gibi öne çıkarılan Vida Muvahhid’in beyaz başörtüsünü bir sopanın ucunda sallayan fotoğrafı “Beyaz Çarşamba” eylemleri sırasında çekilmiş ve sosyal medyada yayınlanmıştı. Bu sırada İran’da, zorunlu başörtüsünü protesto etmek için 'Beyaz Çarşamba' eylemleri kapsamında 29 kadının tutuklandığı bildirildi. Beyaz Çarşambalar eylemleri, İran kadın aktivist Masih Alinejad’ın çağrısı ile Mayıs 2017’de başlamıştı. Şu an ABD’de yaşayan Mesih Alinejad’ın 2014 yılından beri sürdürdüğü “Benim Gizli Özgürlüğüm” adlı hareketin bir parçası olarak Alinejad’ın çağrısı ile süreç yeni bir aşamaya gelmiştir.

Aslında her ne kadar kadın aktivistler son yıllarda yasaları ortadan kaldırmak için mücadele etseler de örneğin Bir Milyon İmza Kampanyası, Kadına Yönelik Şiddetsiz Kampanyası, Beyaz Çarşamba ve İnkılap Meyadi Kızları gibi faaliyetler hatta İran İslami Meclisine ulaşsalar bile ama Anayasa Koruma Konseyi engellerini reddedemez. Bu yüzden İran'ın CEDAW'a katılma arzusu 40 yıldır kapalı kapılar arkasında beklemektedir.

Günümüzde iletişimin ve teknolojinin çok gelişmiş olması nedeniyle ulusal alandaki kadın hareketi uluslararası çalışmalardan hemen bilgi sahibi olabilmekte ve karşılıklı bilgi deneyim akışı sağlanabilmektedir. Örneğin son zamanlarda orta çıkan “Beyaz Çarşambalar” ve “İnkılap Meydanı'nın Kızları” adlı kadın protestocu hareketlerinin temellerinin doğuşu, sosyal medyanın içindendir. Bu imgelerin sosyal medyada popüler hale gelmesinin yanı sıra şiddetli baskılara rağmen örgütün hayatı devam etmektedir.

3.2 İran'da Sosyal Medya Kullanımı

“We are social” ve “Hootsuit” isimli websayfası tarafından her yıl hazırlanan İnternet ve sosyal medya istatistikleri “Digital 2019 in Iran” (Kemp, 2019) başlığı altında, İran'ın dijital dünyasını şöyle anlatıyor.

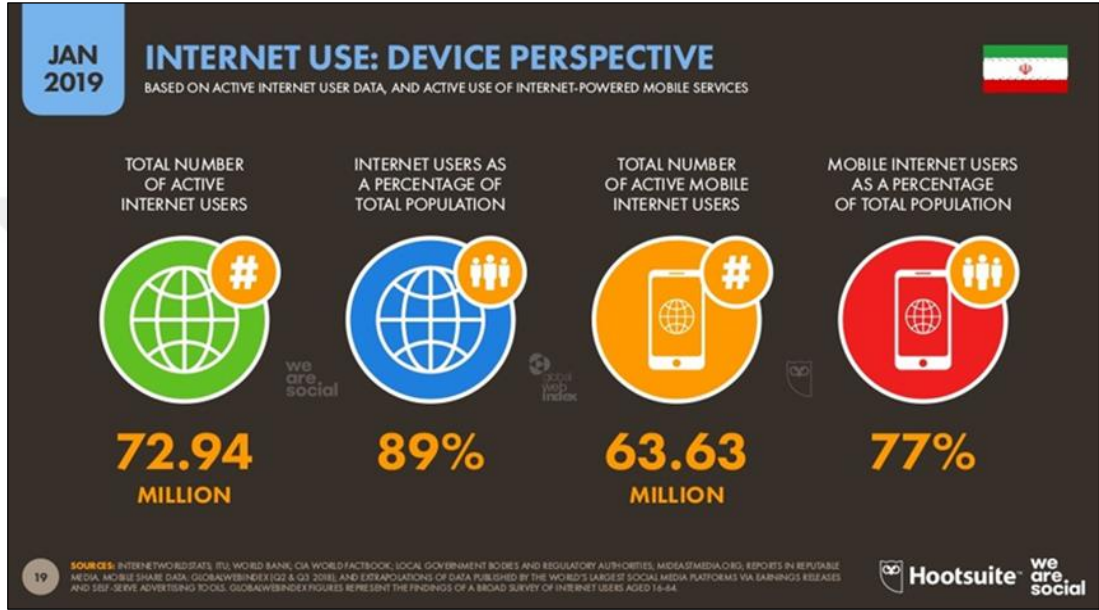
Şekil 3.1 2019 itibariyle İran’da Mobil, İnternet ve Sosyal Medya kullanımı

Yukarıdaki verilere göre, 82,42 milyon nüfusa sahip olan İran; nüfusun %89'unu oluşturan 72,94 milyon İnternet kullanıcısı, nüfusun %57'sini oluşturan 47 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı ve nüfusun %50'sini oluşturan 41 milyon aktif mobil sosyal medya kullanıcısı görülmektedir.

Şekil 3.2 İran'daki Yıllık Dijital Değişim İstatistikleri

İran'daki yıllık dijital değişim istatistiklerine baktığımızda da geçmiş yılına göre internet kullanım istatistiklerinde, internet kullanıcı oranı %29, yani 16 milyonluk bir artış tespit edilmiştir. Aktif sosyal medya kullanıcı sayısında da 18%, yani 7 milyonluk bir artış gerçekleşmiştir. Aktif mobil sosyal medya kullanıcı sayısında ise 2.5%, yani 1 milyonluk bir artış olmuştur.

Şekil 3.3 İran'daki İnternet Kullanımı ve Cep Telefon Perspektifi

Yukarıdaki verilere göre, İran'da, nüfusun %89'sine tekabül eden 72,94 milyon internet kullanıcısı var ve bunların 63,6 milyonu telefonlarından internete bağlanıyorlar. İran'da aktif sosyal medya kullanıcılarının sayısı 47 milyondur. Bundardan 41 milyon kullanıcı, akıllı cep telefonları üzerinden, sosyal medyayı aktif olarak kullanıyor.

Ama İran toplumu için sosyal medya kullanım önemini artıran aslında 2009'da cumhurbaşkanı seçimi esnasında gerçekleşen toplumsal hareketidir. 12 Haziran 2009'da İran'da cumhurbaşkanı seçimlerini protesto etmek için kitlelerin sosyal medya üzerinden birbiriyle bilgi paylaşımında bulunup bir araya geldikleri bilinmektedir. Daha sonra İran'da 2017 yılında, zorunlu başörtü karşıtı hareketlerde, kadınların başörtüsüz çektiği filmler ve fotoğrafları sosyal medya üzerinden toplumda hızla yayınlanmıştı. Ancak gerçekleşen eylemler toplu boyutta değil de bireysel boyutta gerçekleşiyordu. İran'dan başka bir örnek ise 2017 Aralık ayının sonlarında

başlayan ve 100 şehre yayılan kitlesel eylemlerde halkın sosyal medya üzerinden yaptığı yurttaş gazeteciliğidir. İran ana akım medyasının devlet sansürü altında olmasından dolayı halk sesini ve sokak eylemlerinin yankısını sosyal ağlar üzerinden tüm dünyaya ulaştırmaya çalışmıştır ve bunun etkisi sonucu, İran devleti tüm sosyal medya mecralarını engellemeye karar vermiştir.

İran'da Facebook, Twitter, gibi sosyal paylaşım sitelerinin kullanımı yasak. Meşhed kentinde Aralık 2017'de ekonomik sorunlar nedeniyle başlayıp diğer şehirlere rejim karşıtı protestolar olarak yayılan gösteriler sonrası nisan ayında da Telegram kapatılmıştı. Buna rağmen şifre kırıcı programlar (VPN) kullanan İranlı kullanıcılar halen uygulamalara erişim sağlayabiliyordu.

2005 yılında Hatemi başkanlığının sonuna doğru başlayan internet filtrelemesi, haziran 2009 seçimlerinden bu yana daha da şiddetlendi. Son yıllarda İran hükümeti internet ortamında içerik filtrelemesine yönelik tasarılar çıkartarak yasallaştırdı ve gittikçe iktidar baskısını arttırdı. Sonuç olarak, İran devleti internet filtrelemesinden sorumlu kurumlar geliştirdi. Temmuz 2009'da Ahmedinejad hükümeti, bir yıl önce parlamento tarafından kabul edilen bilgisayar ortamda suç yasasını çıkardı. Bu yasaya göre, yetkisiz web sitelerini belirleme sorumlu komitesi yasal olarak yasak içerik taşıyan siteleri belirleme ve bu bilgileri engelleme için TCI (İran Telekomünikasyon Şirketi) ve diğer büyük ISP'lere (internet servis sağlayıcıları) bildirme yetkisine sahiptir. Komiteye başsavcı başkanlık eder ve makamının denetimi altında çalışır (Kelly & Cook, 2011:195).

Bu süreçte yurt dışında yaşayan ve sansürden uzak olan İranlılar daha aktif ve verimli bir şekilde sosyal medyayı kullanmaya çalışırken, protestoya destek veren ve eylemlerin haberlerini yayınlayan İranlılar, İran rejimi tarafından uyarılmış ve İran'da yaşayan ailelerin üzerinde baskı görülerek, tehdit edilmişlerdir. İran'da, evrensel dünya ile iletişim kurmanın başlıca aracı ve çağımızın en büyük buluşlardan olan internet tamamen hükümete göre düzenleniyor. Sokakta protestolara izin verilmezken internette de hükümetin politikalarını eleştiren internet siteleri açılır açılmaz kapatılıyor. Rejim; insanların, hükümeti eleştiren yayınlarına ulaşmasını imkânsız kılarken sosyal medyadan eleştirel paylaşım yapmakta bir o kadar zor. Tutuklanma,

ceza gibi yaptırımlardan dolayı vatandaşlar ne eleştirel bir paylaşım yapabiliyor ne de bu yönden bilgiye ulaşabiliyordur. Öte yandan bazen, hükümetin politikalarını eleştirmek için sokaklara çıkıldığı dönemlerde ise internet tamamen kapatılıyor. Bu şekilde hem protestocuların kendi aralarındaki hem de dünyayla temaslarını kesilmiş oluyordur. Bu yasaklama İran'ın kendi kurduğu internet üzerindeki hakimiyetinden de kaynaklanıyor.

Statista adlı internet sitesinin 2019 yılında internet kesiminin sonucunda olduğu zararın verilerine göre İran 21 ülke arasında beşinci sırada yer almaktadır. Bahsi geçen çalışmada İran'da 2019 yılında 240 saat internet kesimi yaşanmıştır ve bunun sonucunda 611,7 milyon Amerikan Doları zarara uğramıştır (URL-15).

Bu bağlamda İran'dan en güncel örnek, 2019 kasım ayında ve benzin zammı sonrası başlayan protestolarda, İran hükümeti bir hafta boyunca sosyal medya mecraların kullanmasını halka kapatmıştır. İran'da 16 Kasım 2019, öğleden sonra internetin hükümet tarafından kısıtlamasıyla WhatsApp, Instagram, Gmail, Yahoo ve Telegram gibi sosyal medya mecralarının kullanımı, İran halkına kapatılmıştır. Bu nedenle protesto alanlardan bilgi akışı da zorlaşmıştır.

Twitter ülkede yasak olmasına rağmen İran lideri Ali Hamaney, Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif başta olmak üzere devletin üst düzey isimleri tarafından aktif olarak kullanılıyor.

3.2.1 İran'ın Sosyal Medya'sı ve Kadınların Sosyal Hareketi

Ortadoğu ve Kuzey Afrika (Middle East and North Africa kısacası "MENA") bölgesindeki sosyal medya araştırmaları, özellikle 2009 İran Yeşil Hareketi veya 2011 Arap Baharı gibi bölgesel demokratikleşme hareketleri ile ilgili olarak çok dikkat çekmiştir (Khiabany 2015: 348). Bu iki olay, MENA bölgesinde "Twitter Devrimi" ve "Facebook Devrimi" olarak adlandırılan ölçüde dijital aktivizmin başlangıcını işaret etti.

İran'ın günlük yaşamında internetin rolü üzerine yapılan birçok çalışma, ülkedeki kadınların kamusal yaşama katılımının erkeklerden daha kısıtlı olduğunu

göstermektedir. Ama internet ve siber alan, kadınların kendilerini ifade etmeleri için iyi bir platform sağlamıştır. Özellikle siber alanda, gerçek kimliklerini gizleyerek var olmaları kadınlar için büyük bir avantajdır. Bundan dolayı, kadınların dijital dünyada var olma olasılıkları, gerçek dünyaya katılımlarına göre çok daha yüksektir.

Kadınların; interneti, kişisel alanın yanında, son yıllarda sosyopolitik alanda da aktif olarak kullanmaktadır. Böylece kadınlar da amaçlarını ve faaliyetlerini iletmekte büyük fayda sağlamıştır. Annabelle Sreberny'nin iddia etti gibi, internet, kadınların siyasi katılımı için uygun bir ortam sağladığı için “politik bir alan” haline gelmiştir (Sreberny, 2015: 357). Kadın hareketlerinin sosyal ağları, özellikle siber alanla birlikte çeşitli dönemlerden geçti. Ancak kadın hareketine yönelik artan baskı, kadın aktivistlerinin, siber alana daha fazla odaklanarak doğru zamanda fiziki eyleme dönüştürdü. Artan baskıya rağmen, özellikle sosyal medya aracılığıyla kadın mücadelesi daha çok yaygınlaştı ve nihayetinde daha geniş taleplerle birlikte bir demokrasi hareketine dönüştü.

Kadın temalı ilk web site, 2002 yılında başlatılan “İranlı Kadınlar” haber sitesi oldu. Kısa bir süre sonra “İran'ın Feminist Tribünü” ortaya çıktı. Bu web site yasaklandıktan sonra yine kadınlar tarafından, kadın sorunlarını yazan ilk çevrimiçi dergi olan “Zanistan”ı internette yayınlandı. Kadınların web siteleri zamanla eylem vs. gibi ciddi protestolar için de kullanılmaya başlanarak daha çok ses getiren bir mecraya dönüştü. Örneğin kadın hareketinin iki büyük kampanyası olan, “Bir Milyon İmza” ve “Taşlama Olmadan Yasası” ile birlikte kampanyaların siteleri açıldı ve kadınların sosyal ağ üzerinde aktif olmaya başlamasına öncülük etti.

Ayrımcı yasaları değiştirmek için, 2006 yılında başlatılan, “Bir Milyon İmza” kampanyasında en başından itibaren sosyal ağ üzerinde de faaliyet yürütüldü. Buna paralel olarak “Eşitlik Değişimi” adı verilen kampanyanın hedefine, ulaşması için sokaklarda da internetin kullanımı yaygınlaşmıştır. Son yıllarda İran'daki kadın aktivistler tarafından başlatılan diğer popüler web sitesi, “İran Kadınlar Derneği” web sitesiydi. İnternette bu sayfa, kadın meseleleriyle ilgili endişeleri olan, bazı kadın gazeteciler tarafından yönetiliyordu. Kadın internet medyasının bu çeşitliliği, "Feminist Okul", "İran Kadın Dayanışma Ağı" ve "Birlik Konsolidasyonu Kadınlar

Komisyonu" gibi diğer web siteleriyle tamamlanmaktadır. Son zamanlarda Facebook ve Twitter gibi sosyal medya ile de tüm dünyada geniş çaplı siyasi faaliyetlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, Facebook sayfaları, yerel, uluslararası ortamları birbirine bağladıklarını ve sosyal aktivizm aracı olarak büyüme imkanına sahip olduklarını göstermişlerdir.

Bu durumda internet, tüm kadın aktivistlere ve aktörlere, kendi medyalarına sahip olmalarını, birbiriyle iletişimde olmayı ve benzer düşüncelere sahip kadınlarla bağlantı kurmalarını mümkün kılmıştır. Bundan önce, kadın haklarına odaklanan basılı dergiler genellikle kadın aktivistlerden ziyade kadın hakları kuramcılarına odaklanıyordu. İnternetin genişleyen kullanımı bu boşluğu doldurdu ve hareketin teorisyeni ile eylem sinerjisini koordine etmek ve genişletmek için aktivistlere bir alan tanıdı. İran'da kadın hareketi aktivistlerinin sosyal ağları, haber ve analiz şeklinde kullanılmadan önce, kadın blogları açılıp, kadınların kendilerine özgü içerikler oluşturarak ve kendilerini yeniden keşfedip önemli bir dönüm noktası yarattı. Kadın hakları ile ilgilenen kadın blogcuların önemli bir kısmı sosyal ağlar yoluyla feminist gruplara girerek ve İran kadın hareketine yeni fikirler ve eleştiriler kattı.

2009 yılında demokratikleşme isteğinin artmasıyla birlikte; Twitter, Facebook ve YouTube gibi sosyal medya platformlarını kullanan vatandaşlar da siyasette söz sahibi olma, fikrini söyleme ve siyasete katılmaya başladı. Ayrıca, 2000 yılından bu yana, medya ve sosyal reform arzusu İran kitle kültürünü büyük ölçüde değiştirmiştir. 1997 yılında, Seyyed Mohammad Hatemi'nin gelmesiyle birlikte, 1977'daki devrimin ardından bir kez daha kitle kültürü ve yeni medya aracılığıyla toplumsal değişime kadınlar ve gençler öncülük etti. Lerner'e göre, 1997 Hatemi seçiminden sonra, ortam, internetteki reformist veya muhalif sesler için giderek zorlaştı (Lerner, 2010: 562). Cumhurbaşkanı Hatemi, siyasi tartışmaların merkezi noktası reformcu hareketler getirdi ve bunun sonucunda siyasetçiler, aydınlar ve gazeteciler toplanmaya başladı. Cumhurbaşkanı Hatemi'nin reformlarının en büyük destekçileri olan kadınlar ve gençler de onlara katıldı. Bununla birlikte İran toplumu, İslami Devrim'den 30 yıl sonra 2009'da büyük çaplı demokratikleşme hareketinin kaynağını aydınlatacak olan uluslararası pazarın açılması için sosyal talepler yapmaya başladı.

Özellikle, 1979 İslam Devrimi'nden bu yana, İslami kültürel politikalarının güçlendirilmesi ve değiştirilmesi istenilmesiyle kadınlar ve gençler tartışmanın merkezinde bulunuyorlar. Aynı zamanda, İranlı kadın aktivizmi 2009 Yeşil Hareketi sırasında daha önce hiç olmadığı gibi bastırıldı. İran rejimi, kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesi ve Yeşil Hareketi'ne karşı olması, gerçek özünü yansıtıyor. Böylece Yeşil Hareket'in ardından, kadın eylemciler ya sürgün edildi ya da saklanmaya zorlandı (Bayat, 2013:103-105). Akhavan'a (2013:83) göre, 2009 tartışmalı İran seçimleri sonrasında gerçekleşen sosyal medya seferberliği, yeni teknolojinin Twitter Devrimi olarak iyimser okumalarını doğruladı gibi görünüyordu. Örneğin. İran'da, İsfahan sokaklarında kadınlara yönelik asit saldırıları, görüntüleri Twitter ve muhalefet web sitelerinde yayınlanmasıyla birlikte büyük gösterilere yol açtı. 2014 yılında ise “Benim Gizli Özgürlüğüm” kampanyası, İslam Cumhuriyeti içinde başörtü çıkarmaya ve kendi fotoğraflarını çekmeye cesaret eden binlerce İranlı kadını cezbeden bir Facebook sayfasıyla başladı.

İran'daki 1979 İslam Devrimi'nden bu yana, dokuz yaştan üzerindeki tüm kadınlar, genel alanlarda başörtü giymeleri yasa tarafından zorunlu tutulmuştur. Nüfusun çoğunluğu Şii Müslüman olmakla birlikte, İranlı kadınların başörtü takmasını düzenleyen yönetmeliklere ilişkin görüşleri yerel düzeyde değişiklik göstermektedir. Böyle bir anlaşmazlığa bakılmaksızın, mevcut İran toplumunda başörtüsü takmak tartışılmaz bir zorunluluktur ve başörtüsünü düzgün takmamak yasal kovuşturmayla yol açabilir.

Bu baskıya rağmen, İranlı kadınlar, ayrımcılığın devam etmesi ve zorunlu başörtü karşısında haklarını savunmak için sosyal medyayı etkin kullandı. Böylece Facebook, kadınların “gerçek ve dürüst” benliklerini ortaya çıkarabilecekleri “anonim olmayan” bir ortam sağladı ve bu durumda Facebook’un “anonimliğinin” onları dış dünyaya yönelik ifadelerinde daha samimi olmaya teşvik etti.

Bu bağlamda, “Benim Gizli Özgürlüğüm” gibi çevrimiçi sosyal hareketler, 2009 öncesi çevrimdışı demokratikleşme hareketlerinin ve 2009 Yeşil Hareketinin bir uzantısı olduğunu söyleyebiliriz. Yurtdışında yaşamak zorunda kalan kadın gazeteci Masih Alinejad, 2014 yılında, Facebook’ta “İran’da Kadınların Gizli Özgürlükleri” adıyla açtığı bir sayfa ile İranlı kadınları zorunlu örtünmeye karşı çıkmaya, başörtüsüz

fotoğraf ve videolarını bu sayfaya göndererek paylaşmaya davet etti. Kısa bir sürede milyonlarca takipçiye ulaşan bu sayfa ile kadınlar açık ve gizli kimliklerle başörtüsüz resim ve videolarını paylaştı. Bu paylaşımlarla sadece başörtü eleştirisi ve kadına dayatılan cinsiyet ayrımcılığının dışında hükümetin baskıcı uygulamaları ve din kontrolüne kadar uzanan konular ele alındı.

“İran’da Kadınların Gizli Özgürlükleri” hareketi 2016 yılında “Beyaz Çarşambalar” hareketine dönüştü. Her çarşamba günü başörtüsüz resim ve videolarını sosyal medya üzerinden paylaşarak zorunlu örtünmeye tepkilerini ortaya koyan kadınlarla birlikte erkekler de zamanla bu eylemlere destek vermek için, başörtüsüz kadınlarla birlikte resim ve görüntüler paylaşmaya başladı.

İslam muhafazakarlarının bakış açısından, kadın bedeni ve duyguları toplum için potansiyel bir tehdit sayılsa da “Benim Gizli Özgürlüğüm” ve “Beyaz Çarşambalar” gibi hareketler, toplumsal cinsiyet konularının yanı sıra bireysel özgürlük, ifade özgürlüğü ve insan hakları konularını da içermektedir. Başka bir deyişle, bu kampanyalar sadece kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği haklarını öne çıkaran bir sayfa değil, aynı zamanda temel insan haklarını öne çıkaran bir sayfadır. Örneğin, 2016’de İran dini lideri Ayetullah Ali Hamaney’in kadınların halka açık yerlerde bisiklete binmesini yasaklayan fetva yayınlamasının ardından İranlı kadınlar fetvaya sosyal medya üzerinden tepki vermişti. Kadınlar Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya mecraları üzerinden bisiklete binerken çektikleri fotoğrafları paylaşmıştır. Ve Instagram ve Facebook’ta ‘Ben bisiklete binmeyi seviyorum (من عاشق دوچرخه ام)’ etiketiyle fotoğraflarını paylaşan kadınlar fetvaya karşı çıkmışlardır.

Daha sonra 2017-18 yıllarında, İran’da ortaya çıkan protestolar, hem İran İslam Cumhuriyeti’nin bölgesel faaliyetlerine karşı hem de mevcut ekonomik iklime karşı bir muhalefet gösterdi. Bu dönemin en büyük sembollerinden biri “İnkılap Meydanı’nın Kızları”, Farsça adıyla “Dokhtaran-e Khyaban-e Enghelab” (URL-16) ın eşzamanlı protestoları oldu. Bu hareket, 27 Aralık 2017’de genç kadın, elektrik trafosunun üzerine çıkıp, başından çıkardığı örtüyü bir çubuğun ucuna takıp bir beyaz bayrak gibi sallamaya başlamıştı. Görüntü sosyal medyada hızlıca yayıldı. Başlangıçta

kimliği bilinmeyen kadın için #Onerde (او_کجاست) ve #İnkılapMeydanınınKızı (انقلاب_دختر_خیابان) hashtag'leri ile açıldı. 31 yaşındaki Vida Movahed'in zorunlu başörtü protestosu, hem İran'daki kadın devrimci eylemine hem de devletin başörtüsü ile olan ilişkisine atıfta bulundu. Movahed'in protestosu ayrı bir hareket olduğu halde, Alinejad'ın "Benim Gizli Özgürlüğüm" projesine yanıt verdi (URL 34).

Vida Movahed gibi, örtünme konusunda ve özgürlük talepleri olan İranlı kadınlar, Twitter'da "İnkılap Maydanı'nın Kızları" (انقلاب_دختران_خیابان) etiketiyle bir kampanya başlattı. Şüphesiz, Movahed'in başörtü zorunluluğuna karşı protestosu benzer özgürlük talepleri olan bazı kadınlarda bu harekete katılmalarına teşvik etmiştir. Movahed'in hareketinden birkaç gün sonra, Tahran'da aynı noktada ve İran'ın diğer şehirlerinde benzer bir şekilde, kadınlar örtünmeye zorunlu kılan yasayı protesto ederek, sosyal medyada da görüntüleri ve videoları paylaşılmıştır. O dönemde, 30'dan fazla kadın örtülerini kaldırmak ve başörtüsü yasalarını protesto ettiklerinden dolayı tutuklanmıştır. Movahed gibi örtülerini çıkaran kadınlar her ne kadar radikal bir protesto şekli benimsemiş olsalar da aslında İran'da kılık kıyafet düzenlemeleri yıllardır ülkede her zaman kamusal alana ilişkin yapılan tartışmaların merkezi konularından birisidir.

Bu eylemlerin sonucu ile ilgili belirtmeliyiz ki; İran devletinin tehditleri ve hukuki yaptırımları bu eylemleri azaltmadığı gibi, tutuklanma tehlikesine rağmen kadınların eylemlerini arttırdığı görülmüştür. 31 Ocak 2018 tarihi itibarıyla de bazı kadınlar başörtülerini çıkarmadan ellerinde başka bir başörtüyü sallayarak bu eylemlere destek veren görüntüler paylaşmaya başlamışlardır. Bu eylemlerin amacı İran'da kadınların başörtüsü takmasının tamamen önüne geçmek değil, herkesin istediği gibi yaşamasına dair bir taleptir.

İranlı kadın hareketine mensup kadınların sosyal medyada aktif olması, uluslararası kadın hareketine daha geniş bir erişim sağladı, İran'daki kadınlara yönelik baskı ve ayrımcılık haberlerini daha büyük ölçüde artırdı. Öte yandan, feminist web sitelerinin haberleri yavaş yavaş ülkedeki resmi medyada da yankı buldu ve kısıtlamalar ya da toplumsal cinsiyet kaygısı nedeniyle resmi medyaya yansıtılmayan haberlerin birçoğu kadınların çevrimiçi medyasında yansıtıldı. Daha sonra ana akım

medya kadın sorunları hakkındaki tartışmayı da genişletti.

Uluslararası Af Örgütü (UAÖ) Orta Doğu ve Kuzey Afrika Direktör Yardımcısı Magdalena Mughrabi konuya ilişkin yaptığı açıklamada, “İran yetkililerinin zorunlu başörtüsü yasalarına giderek daha güçlü bir şekilde meydan okuyan İranlı kadınları ve bu yasalara karşı giderek büyüyen barışçıl halk hareketini susturmak ve boyun eğdirmek için aşırı sert tepki verdiği görülüyor” dedi. Mughrabi, sözlerini şöyle sürdürdü: “Kadınların ve kız çocukların başörtüsü takmadıkları gerekçesiyle suçlu haline getirilmesi, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın aşırı uçlardaki bir türü olup, kadınların onuruna zarar veren zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı bir muameledir. İran yetkilileri, bu korkunç adaletsizliğe karşı duran kadınları yargılamak ve cezaevine koymak yerine, yalnızca barışçıl aktivizm yürüttükleri gerekçesiyle tutuklu bulunan tüm kadın hakları savunucularını derhal ve koşulsuz olarak serbest bırakmalıdır.” (URL-17).

İran kadın hareketi, sanal faaliyetini yürüttüğü yıllarda, her zaman yetkililer tarafından bastırıldı. Feminist web siteleri ve bloglar sık sık filtrelendi, engellendi, birçok kadın aktivist tutuklandı, hapse mahkûm edildi veya çevrimiçi aktiviteleri ve yazıları için eğitimlerinden mahrum edildi.

İnternet artık kadın hareketinin genel kitlesine ulaşması için tek fırsat olmasına rağmen, İran’da internet kullanıcıları çoğunluğu hala kentsel orta sınıf olduğu unutulmamalıdır. Bununla birlikte İran’daki kadın hareketi, sosyal medyanın, sosyal güç olduğunu, güçlere meydan okumak ve üyelerinin kolektif kimliğini güçlendirmek için en önemli araç olduğunu haklı olarak kabul etmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI BOYUTUYLA SOSYAL MEDYA VE İRAN KADIN HAKKLARI MÜCADELESİNİN SOSYAL MEDYA YANSIMALARI

4.1 Amaç ve Yöntem

Günümüzde teknolojinin ilerlemesi ve sosyal medyanın genişlemesi, çeşitli kültürel ve sosyopolitik iletişiminin yanı sıra arenalarda birçok gelişme de sebep olmuştur. Bir yandan, İnternet insanların politik farkındalığını arttırırken, öte yandan onları siyasi ve sosyal ilişkilerle meşgul etmiştir Söz konusu insan hakları ve kadın hakları olduğunda, sosyal medya ve sanal ortam kadın haklarının farkındalığında ve taleplerinde büyük bir payı olmuştur.

İran'da internet ve sosyal medya, kadınların kendilerini ifade etmeleri için iyi bir platform sağlamıştır. Kadınlar; interneti, kişisel alanın yanı sıra, özellikle son yıllarda sosyopolitik alanda da aktif olarak kullanmaktadırlar. Böylece toplumun bu kitlesi de amaçlarını ve faaliyetlerini ilerletmekte önemli ölçüde yol kat etmişlerdir. Bu bağlamda, kadın hakları koruyucuları ve aktivistleri sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanmaya başladılar. Bu konuda İran'ın bir istisna olmadığını ve diğer ülkelerin arasında da örneklerin mevcut olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, sosyal hakların kadın hakları ve kadınların eşitlikçi faaliyetlerinin yansıması olduğu gibi özellikle sosyal ağlarda kapsama alanı kıyafet seçme özgürlüğü konusundaki yükselişini göstermektir.

Araştırmanın hipotezi, İran'da sosyal medya ve çevrimiçi mecraların kadın hakları mücadelesinde etkili olmasıdır. Bu çalışmada İran'da filtrelenmemiş tek sosyal ağ olan Instagram, ülkedeki kadın faaliyetlerine zemin veya alan olarak seçilmiştir. Tezimizin amacı iran kadın hakları mücadelesinin sosyal medya yansımalarını analiz etmektir. Bu nedenle İnkılap Meydani kızlarının Instagram'daki protesto hareketinin fotoğrafları, 27 Aralık 2017 ve 22 Şubat 2018 arası içerik analiz yöntemi ile ele alınmıştır. “İçerik analizi yöntemi, istatistiki veriler kullanılarak elde edilen veriler

üzerinden yorum imkânı sağlar. İstatistiki verilerin kullanımı, araştırmacının sistematik ve objektif bir yorum yapabilmesini sağlar ve içerik analizi yönteminde evren dört şekilde sınırlandırılabilir; nerede, ne zaman, hangi aracıyla, hangi konuda” (Koçak ve Arun, 2006, 24).

Bu çalışmanın örneklemini iletişim alanında içerik analiz yöntemi kullanılarak yapılan İran kadın hakları mücadelesi sosyal medya yansımaları belirlenmiştir. İçerik analizi yöntemini sınırlamada kullanılan dört temel yaklaşım ise şu şekilde belirlenmiştir; İran’da (nerede), 27 Aralık 2017 ve 22 Şubat 2018 aralığında (ne zaman), Masih Alinejad’in instagram sayfasında paylaşılan fotoğraflar (hangi aracıyla), kadın hakları mücadelesi sosyal medya yansımaları (hangi konuda) incelenmiştir.

Daha önce bu konu üzerine gerçekleşmiş araştırmalara baktığımızda, yeni medya ve yeni iletişim teknolojilerin doğası nedeniyle, iletişim bilimleri alanında sosyal ağlar üzerinde ve bu ağların tabiatı ve işlevleri alanında birçok çalışma olduğunu görmekteyiz; ancak disiplinlerarası bir araştırma olarak şu ana kadar sosyal medyanın ve İran'daki kadın haklarının kavramları arasında var olan ilişkiyi ele alan hiçbir araştırmanın gerçekleşmediğini tespit edebiliriz. Öte yandan bu araştırmaya olan ihtiyacı arttıran husus ise bilgi teknolojisinin günümüzde bilgiye dayalı gelişimin üç temel direğinden biri olarak tanınması olup herkesin üzerinde anlaştığı konu ise; yeni iletişim teknolojilerinin aynı zamanda, geleneksel medya eşliğinde bir zamanlar insanları ve kültürleri ekonomik, coğrafi ve politik açıdan ayıran sınırları etkili bir şekilde ortadan kaldırmıştır. Bu çalışma aynı şekilde Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medyanın kadın haklarının geliştirilmesi ve korunması üzerinde etkisinin de göz önünde bulundurmaktadır.

Araştırmamızda kullandığımız yöntem ise Instagram'da yayınlanan İnkılap Meydanı Kızların hareketinde yayınlanan fotoğraf ve videoların içeriğini analiz etmektir. Fotoğraflar, ABD'de yaşayan İranlı gazeteci ve kadın hakları aktivisti Masih Ali Nejad'ın resmi Instagram sayfasından alınmıştır. Yöntemimizi uygulamak adına hareketin tanınmış 5 kadın aktivistin eylem sırasında ve aynı günde yayınlanan toplam dört video ve bir fotoğraf seçilmiştir. Söz konusu fotoğraf ve videolar 27 Aralık 2017

ile 22 Şubat 2018 tarihleri arasında başkent Tahran'da 'İnkılap Meydanı Kızları'nın' hareketine katılanlara aittir. Aktivist kadınlar bu harekette zorunlu başörtüsüne karşı bir protesto işareti olarak, beyaz başörtülerini çıkarıp ellerindeki sopanın ucunda sallamaya başlamışlardı.

4.2 Kadın Öyküleri

Hareketi desteklemek adına başta Tahran ve daha sonrası Meşhed, Bojnourd, Rasht, Karaj, Şiraz ve Hamedan gibi İran'ın diğer büyük şehirlerindeki kadınlar da başörtülerini çıkarıp zorunlu kapanmayı aynı şekilde protesto ettiler. Elllerinde beyaz şallar ile sosyal medyada fotoğraf veya video paylaşan bazı erkekler ise kadınlara bu yolda eşlik etmişlerdi. Tüm bu fotoğraf ve videolar Masih Alinejad'ın resmi Instagram sayfasında bulunmaktadır.

4.2.1 Vida Movahed

İnkılap Meydanı'nın kızı olarak bilinen Vida Movahed, 2017 İran protestolarının başlamasından birkaç gün önce 27 Aralık 2017 Çarşamba günü, sembolik bir jestle beyaz başörtüsünü sopaya bağladı ve zorunlu başörtüsünü protesto etmek için bayrak gibi salladı. Bu hareketi, "İnkılap Meydanı'nın Kızları" adlı bir hareketin başlangıcını işaret ediyordu. Movahed başörtüsünü çıkardıktan sonra polis tarafından tutuklandı ve 1 ay sonra, 28 Ocak 2018'de serbest bırakıldı.

İkinci protesto eyleminde, Movahed 28 Ekim 2018'de ellinde tutan renkli balonlarla İnkılap Meydanı'nın turkuaz kubbeye çıktı ve zorunlu başörtüsüne karşı protestolarını tekrarladı. Bu Hareket yeniden tutuklanmasına ve yargılanmasına yol açtı. Son olarak, Ershad Yargı Komitesinin 109. Şubesi, Vida Movahed'i, başörtüsü açarak, insanları yolsuzluk ve fuhuşa kışkırtma suçlamasıyla bir yıl hapse mahkûm etti.

4.2.2 Narges Hosseini

İkinci İnkılap Meydani'nın kızı, 29 Ocak 2018'de Vida Movahed'den sonra ve aynı yerde şehir elektrik dağıtım kutusuna çıktı, başörtüsünü çıkartarak, zorunlu başörtüyü protesto etti. Narges Hosseini, eylemin aynı gününde tutuklandı ve nihayet 20 Şubat'ta 60 milyon Toman kefaletle serbest bırakıldı.

Hosseini serbest bırakıldıktan sonra, 'Radyo Farda' ile yaptığı röportajda 24 ay hapis cezasına çarptırıldığını ve 21 ayı, beş yıl süreyle askıya alınan bahsetti ve yaptığı şeyden pişman olmadığını vurguladı. Daha sonra zorunlu başörtüsünü bağımsız olarak ve Vida Movahed'i desteklemek için protesto etmeye karar verdiğine ve herhangi bir kişi ya da kuruluşa bağlı olmadığını açıkladı.

4.2.3 Azam Jangravi

Azam Jangravi, İnkılab Meydanı'nın üçüncü kızıydı. 15 Şubat 2018 Cumartesi günü aynı yerde. Elektrik kutusunun üzerine çıktı ve zorunlu başörtüyü protesto etmek için başörtüsüne çıkardı ve sopa üzerinde salladı. Jangravi de operasyondan sonra bir süre gözaltında alındı ama aynı zamanda tuhaf bir ceza ile karşı karşıya kaldı: protestodan bir yıl önce verilen boşanma cezası yargı tarafından iade edildi ve çocuğunun annesinde olan velayeti, iptal edildi. Ayrıca Kadın Araştırmaları Merkezi'nde olan işini kaybetti.

Jangravi daha sonra yaptığı 'deutsche welle farsca' röportajında sadece işinden pişman olmakla kalmıyor, aynı zamanda bu kızların eylemlerinin bir tabu kırdığına ve İslam Cumhuriyeti'ne bir mesaj gönderdiğine inanıyor: "Bence İnkılap Meydanı Kızları'nın yaptığı en önemli şey hükümete şunu göstermekti, tüm şiddet ve yıldırma araçlarına rağmen bizi protestoları durdurmaya zorlayamadılar." (URL 37).

4.2.4 Shaparak Shajarizadeh

Shaparak Shajarizadeh bir diğer kadın hakları aktivisti ve İnkılap Meydanındaki kızlardan biriydi. İran'daki zorunlu başörtüye yaptığı protesto, yurtiçinde ve yurtdışında yaygın tepkilere neden oldu. 21 Şubat 2018 Çarşamba günü,

Tahran'ın Qeytariyeh mahallesindeki zorunlu başörtüsünü protesto ederken tutuklandı ve bir hafta gözaltına alındıktan sonra 100 milyon Toman kefaletle serbest bırakıldı. 17 Mart 2018'de kocasıyla birlikte ikinci kez tutuklandı ve sorgulama sırasında işkence gördüğü iddia etti. Kashan'daki üçüncü tutuklanmasının ardından mahkeme, onu iki yıl hapse ve 18 yıl askıya alınan hapis cezasına mahkûm etti. Sonunda İran'dan ayrıldı ve şimdi Toronto, Kanada'da yaşıyor.

4.2.5 Maryam Shariyatmadari

Maryam Shariatmadari, 22 Şubat 2018'de İnkılap Meydanı'nda diğerlerine benzer bir hamle yaparak, zorunlu başörtüyü protesto etmek için, başörtüsünü çıkardı. Eylem sırasında bir polis memuru, onu şiddetli bir hareketle elektrik kutusu üzerinden indirdi ve bu bacağına yaralanmasına neden oldu ve bu sahne, sosyal medyada büyük ses getirdi.

Shariyatmadari daha sonra Tahran ceza mahkemesi tarafından "başörtüsü açma, yolsuzluğu kışkırtmak" ve "kadınları ve kızları başörtüsü takmamaya teşvik etmek" suçlamasıyla bir yıl hapse mahkûm edildi.

4.3 Araştırmanın Verileri

Fotoğrafların içerikleri belirli kriterlere göre analiz edilmiştir. Bu kriterler: 1) Beğeni sayısı, 2) Yorum sayısı, 3) Olumlu yorum sayısı. 4) Olumsuz yorum sayısı. 5) Tarafsız yorum sayısı. 6) Mekân bazında.

Vida Movahed İnkılap Meydanı'nda beyaz başörtüsünü bir sopanın ucunda sallayarak, zorunlu başörtü yasasına itiraz ediyor.

Şekil 4.1 Vida Movahed'in görüntüsü. (27 Aralık 2017)

Narges Hosseini İnkılap Meydanı'nda beyaz başörtüsünü bir sopanın ucunda sallayarak, zorunlu başörtü yasasına itiraz ediyor.

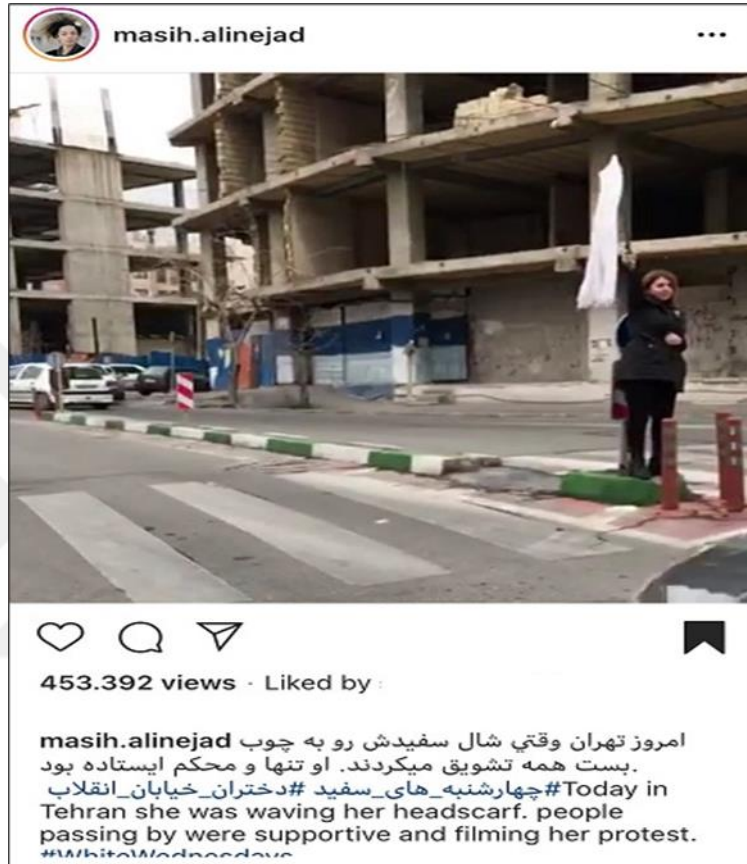
Şekil 4.2 Narges Hosseini'nin görüntüsü (29 Ocak 2018)

Azam Jangravi İnkılap Meydanı'nda beyaz başörtüsünü elinde sallayarak, zorunlu başörtü yasasına itiraz ediyor.

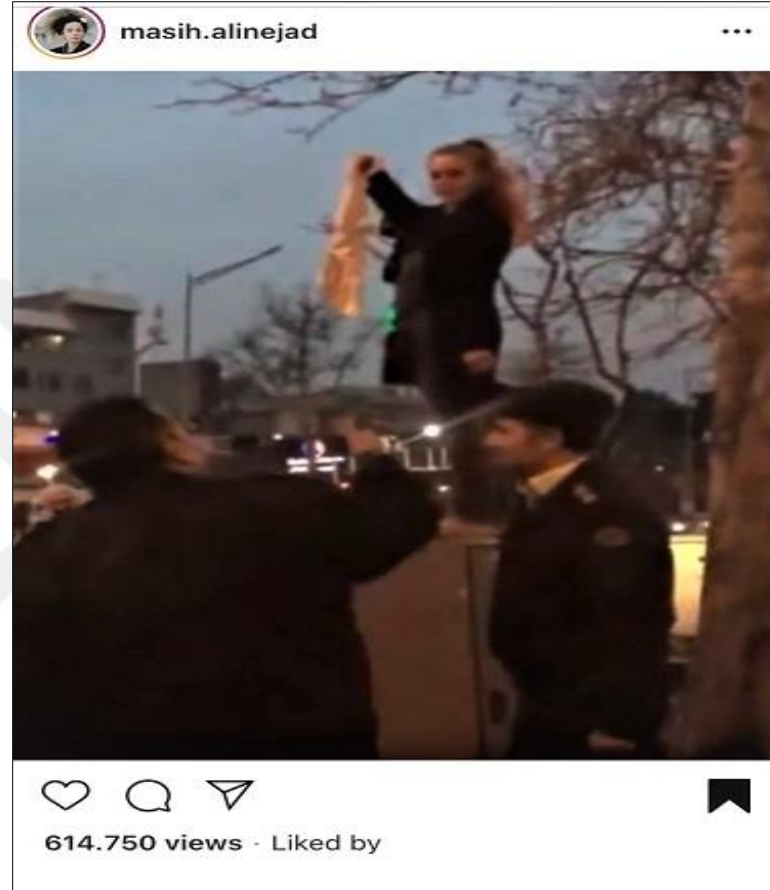
Şekil 4.3 Azam Jangravi'nin görüntüsü (15 Şubat 2018)

Shaparak Shajaeizadeh Qeytariye Mahallesi'nde beyaz başörtüsünü bir sopanın ucunda sallayarak, zorunlu başörtü yasasına itiraz ediyö

Şekil 4.4 Shaparak Shajarizadeh'nin görüntüsü (21 Şubat 2018)

Maryam Shariyatmadari İnkılap Meydanı'nda beyaz başörtüsünü bir sopanın ucunda sallayarak, zorunlu başörtü yasasına itiraz ediyor.

Şekil 4.5 Maryam Shariyatmadari'nin görüntüsü (22 Şubat 2018)

Tablo 4.1 Vida Movehed’in Eylem Esnasında Çekilen Video Çözümlemesi

Konu	Vida Movahed İnkılap Meydanında beyaz başörtüsünü bir sopanın ucunda sallayarak, zorunlu başörtü yasasına itiraz ediyor
Kaynak	Masih Alinejad’in resmi instagram sayfası
Tarihi	29 Aralık 2017
Görüntü Sayısı	409.821
Beğeni Sayısı	51.787
Yorum Sayısı	1.884
Olumlu Yorum sayısı	78
Olumsuz Yorum Sayısı	6
Tarafsız Yorum Sayısı	16
Açıklama	Çarşamba günü İnkılap Meydanı filmi ve zorunlu başörtüsüne karşı sembolik bir protesto. Bazen tarihi okuruz ve Rosa Parks gibilerinin iktidara meydan okumada ve baskı ve ayrımcılığa karşı protestolarda gösterdiği cesarete hayran kalıyoruz ... Halbuki şimdi gerici ve ayrımcı yasalara karşı aynı cesaret ve inatla protesto eden yüzlerce ve binlerce İranlı Rosa Parks var ve ne yazık ki, nadiren görülüyorlar ve biz onların yanlarından bazen habersizce geçip geçeriz.
Kullanılan Hashtag	#چهارشنبه-های-سفید ²² #چهارشنبه-های-سفید-بدون-حجاب ²³

²² Beyaz-çarşambalar

²³ Beyaz-çarşambalar-başörtüsüz

	#نه-به-حجاب-اجباری ²⁴ #whitewedenesdays
Konum	İnkılap Meydanı

Tablo 4.2 Narges Hosseini’in Eylem Esnasında Çekilen Fotoğraf Çözümlemesi

Konu	Narges Hosseini İnkılap Meydanında beyaz başörtüsünü bir sopanın ucunda sallayarak, zorunlu başörtü yasasına itiraz ediyor
Kaynak	Masih Alinejad’in resmi instagram sayfası
Tarihi	29 Ocak 2018
Görüntü Sayısı	Fotoğraf olduğu için belli değil
Beğeni Sayısı	80.750
Yorum Sayısı	1.851
Olumlu Yorum sayısı	65
Olumsuz Yorum Sayısı	9
Tarafsız yorum Sayısı	25

²⁴ Zorunlu-başörtüye-hayır

Açıklama	İsminin Narges Hosseini olduğu söyleniyor, İnkılap kızlarından birisi. 29 Ocak Pazartesi günü İnkılap Meydanı'nın elektrik kutusundan aşağıya indikten sonra tutuklandı. Ailelerin destek olmasını ve sessiz kalmamasını dilerim.
Kullanılan Hashtag	#نرگس-حسینی # دختران-انقلاب # دختران-خیابان-انقلاب
Konum	İnkılap Meydanı

Tablo 4.3 Azam Jangravii'nin Eylem Esnasında Çekilen Video Çözümlemesi

Konu	Azam Jangravi İnkılap Meydanında beyaz başörtüsünü elinde sallayarak, zorunlu başörtü yasasına itiraz ediyor
Kaynak	Masih Alinejad'in resmi instagram sayfası
Tarihi	15 şubat 2018
Görüntü Sayısı	497.222
Beğeni Sayısı	58.484
Yorum Sayısı	4.320
Olumlu Yorum sayısı	72
Olumsuz Yorum Sayısı	3
Tarafsız Yorum sayısı	25
Açıklama	Bugün bir başka kızın İnkılap Meydanı'nın aynı elektrik kutusu üzerinde duran videosu. Vida ve Narges'in zorunlu başörtüsünü protesto ettiği aynı yer. Polis onu zorla aşağı çekiyorlar fakat binlerce erkek ve kadının onu yeniden üreteceğini bilmiyorlar.

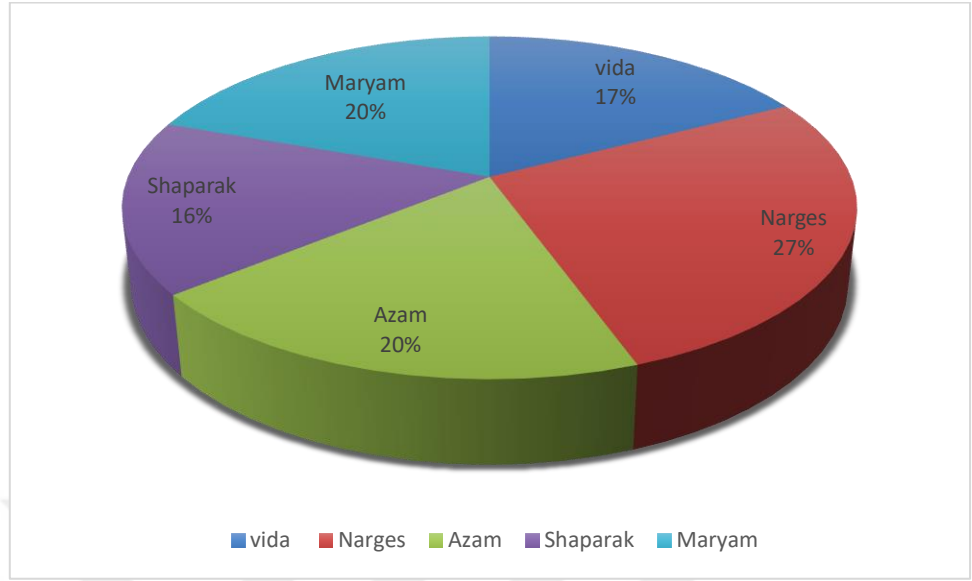
Kullanılan Hashtag	Yok
Konum	İnkılap Meydanı

Tablo 4.4 Shaparak Shajarizadeh'nin Eylem Esnasında Çekilen Video Çözümlemesi

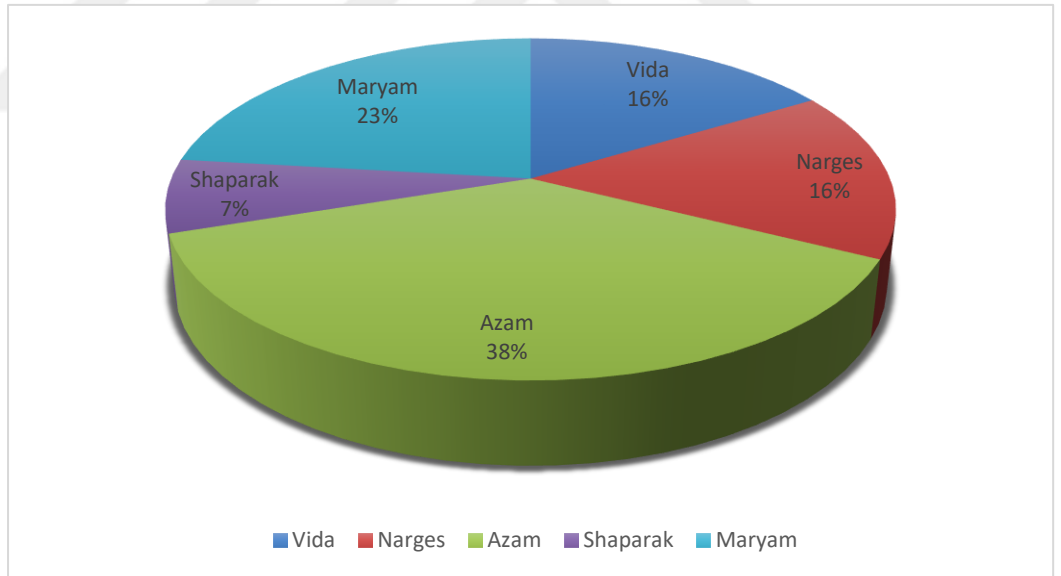
Konu	Shaparak Shajarizadeh qeytariye mahallesinde beyaz başörtüsünü bir sopanın ucunda sallayarak, zorunlu başörtü yasasına itiraz ediyor
Kaynak	Masih Alinejad'in resmi instagram sayfası
Tarihi	21 Şubat 2018
Görüntü Sayısı	453.392
Beğeni Sayısı	48.658
Yorum Sayısı	800
Olumlu Yorum sayısı	52
Olumsuz Yorum Sayısı	16
Tarafsız Yorum Sayısı	32
Açıklama	Bugün Tahran. Beyaz başörtüsünü bir sopaya bağladığında herkes onu alkışladı. Tek başına ve kuvvetli durdu.
Kullanılan Hashtag	#چهارشنبه-های-سفید # دختران-خیابان-انقلاب #whitewedenesdays
Konum	Qeytariye Caddesi

Tablo 4.5 Maryam Shariyatmadari'nin Eylem Esnasında Çekilen Video Çözümlemesi

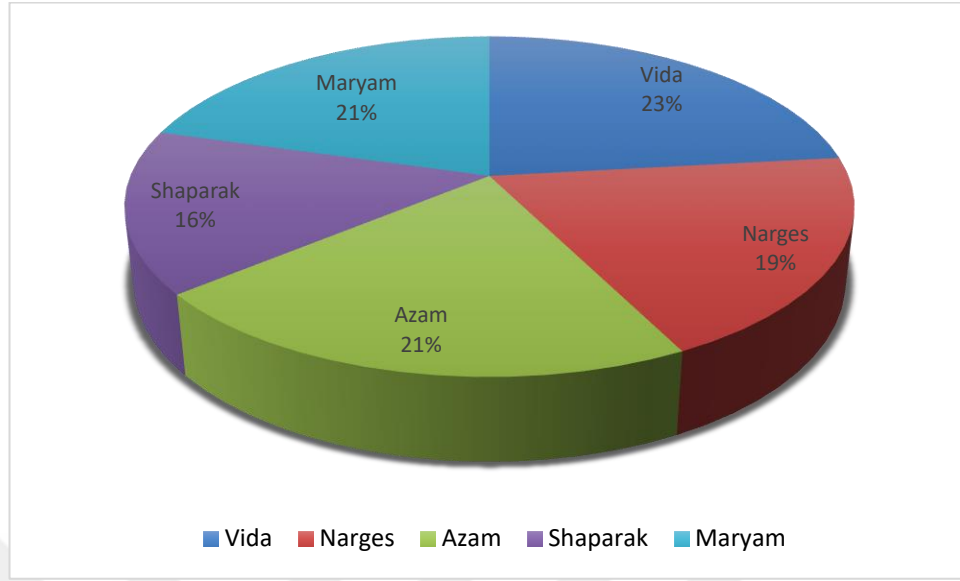
Konu	Maryam Shariyatmadari İnkılap Meydanında beyaz başörtüsünü elinde sallayarak, zorunlu başörtü yasasına itiraz ediyor
Kaynak	Masih Alinejad'in resmi instagram sayfası
Tarihi	22 Şubat 2018
Görüntü Sayısı	614.750
Beğeni Sayısı	58.230
Yorum Sayısı	2.666
Olumlu Yorum sayısı	69
Olumsuz Yorum Sayısı	5
Tarafsız Yorum Sayısı	26
Açıklama	Polisin gözlerinin içine bakıyor ve itirazı olduğunu söylüyor. İranlı kadınlar birbirinin arkasında durdular, erkekler de onlara destek verdiler.
Kullanılan Hashtag	#دختران-خیابان-انقلاب
Konum	İnkılap Meydanı

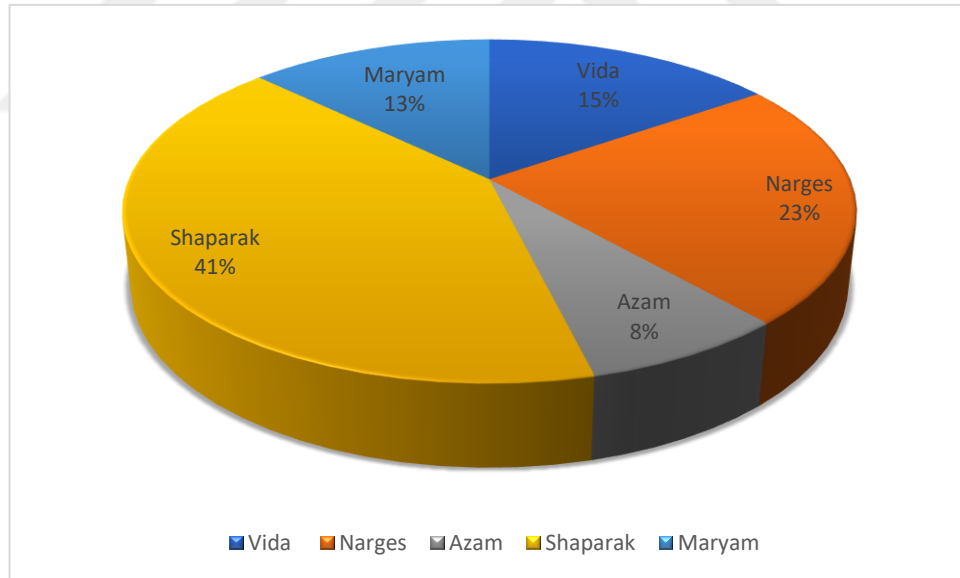
Şekil 4.6 Aktivislerin Beğeni Sayısı

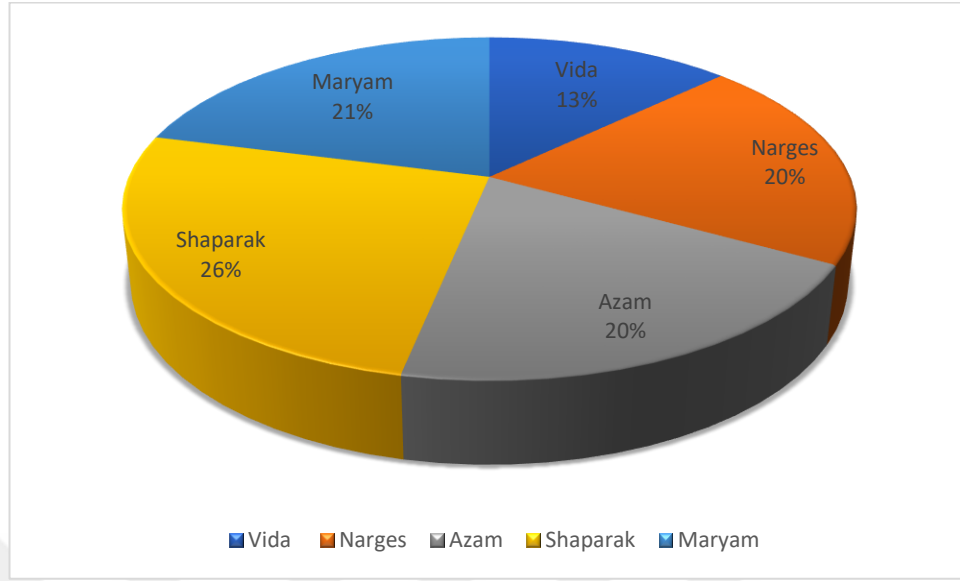
Şekil 4.7 Aktivistlerin Yorum Sayısı

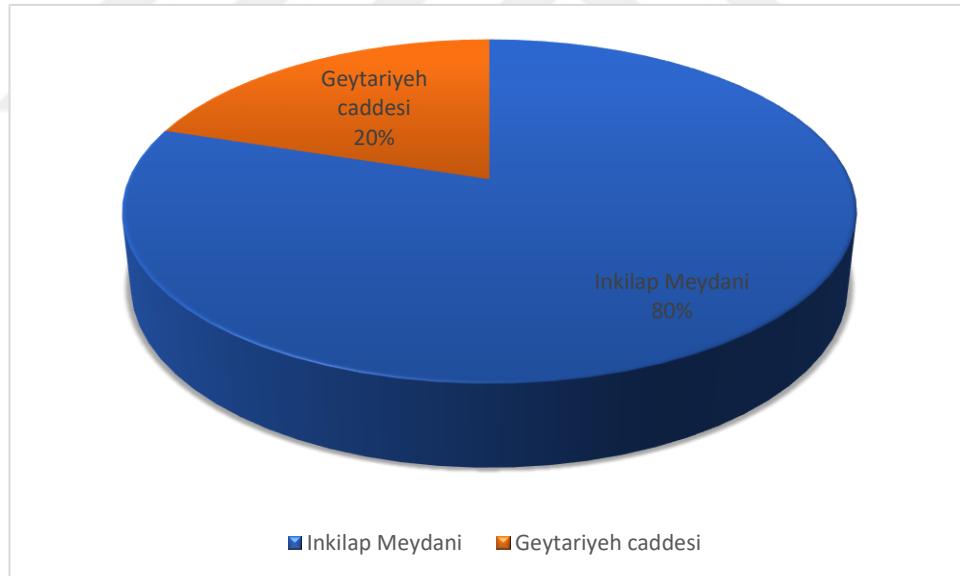
Şekil 4.8 Aktivistlerin Olumlu Yorum Sayısı

Şekil 4.9 Aktivistlerin Olumsuz Yorum Sayısı

Şekil 4.10 Aktivistlerin Tarafsız Yorum Sayısı

Şekil 4.11 Mekân Bazında

BULGULAR

Tablo 4.1. Vida Movahede ait olan video 409,821 kişi tarafından izlenmiş olup ve 51,787 kişi beğenilmiş. Bu video için toplam olarak 1,884 yorum yazılmış. İlk 100 yorum dan 78 kullanıcı olumlu görüşlerini açıklamışken, 6 kullanıcı karşı görüş sergilenmiş ve 16 kullanıcı konuyla ilişkili olmayan şekilde yorumlamış yada tarafsız bir duruş sergilemişlerdir.

Tablo 4.2. Narges Hosseiniye ait olan Fotoğraf 80.750 kişi tarafından beğenilmiş. Bu video için toplam olarak 1,851 yorum yazılmış. İlk 100 yorum dan 65 kullanıcı olumlu görüşlerini açıklamışken, 9 kullanıcı karşı görüş sergilenmiş ve 25 kullanıcı konuyla ilişkili olmayan şekilde yorumlamış yada tarafsız bir duruş sergilemişlerdir.

Tablo 4.3. Azam Jangraviye ait olan video 497,222 kişi tarafından izlenmiş olup ve 58,484 kişi beğenilmiş. Bu video için toplam olarak 4,320 yorum yazılmış. İlk 100 yorum dan 72 kullanıcı olumlu görüşlerini açıklamışken, 3 kullanıcı karşı görüş sergilenmiş ve 25 kullanıcı konuyla ilişkili olmayan şekilde yorumlamış yada tarafsız bir duruş sergilemişlerdir.

Tablo 4.4. Shaparak Shajarizadeye ait olan video 453,392 kişi tarafından izlenmiş olup ve 48,658 kişi beğenilmiş. Bu video için toplam olarak 800 yorum yazılmış. İlk 100 yorum dan 52 kullanıcı olumlu görüşlerini açıklamışken, 16 kullanıcı karşı görüş sergilemiş ve 32 kullanıcı konuyla ilişkili olmayan şekilde yorumlamış yada tarafsız bir duruş sergilemişlerdir.

Tablo 4.5. Maryam Shariyatmadariye ait olan video 614,750 kişi tarafından izlenmiş olup ve 58,230 kişi beğenilmiş. Bu video için toplam olarak 2.666 yorum yazılmış. İlk 100 yorum dan 69 kullanıcı olumlu görüşlerini açıklamışken, 5 kullanıcı karşı görüş sergilenmiş ve 26 kullanıcı konuyla ilişkili olmayan şekilde yorumlamış yada tarafsız bir duruş sergilemişlerdir.

Grafiklere bakıldığı zaman ilk video da beğenisi oranı % 17 olduğu halde ikinci fotoğrafta beğeni % 27 oranına ulaşmıştır. Şu sonuca varacak olursak ilk eylemin kamuoyu tarafından çok ciddiye alınmadığını görüyoruz ve eylemlerin sıkça benzer

görüntülerinin yayınlanması ile birlikte giderek İran kamuoyunun dikkatlerini üzerine çekmiştir. 4'ncü eylem video'sunda beğeni oranının da azalma olsa da 3'ncü ve 5'nci videolar da aktivistlerin beğeni oranları sabit kalmıştır. 4'ncü video da görüleceği üzere beğeni sayısının azalmasının sebebi aktivistin daha sakin bir mahalle de eylemi gerçekleştirdiği gerçeğidir ve bununla birlikte instagram kullanıcıları diğer aktivistler gibi bu video'yu dikkate almadıklarını görmekteyiz.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada tüm yorumlar arasında ilk 100 yorumlar baz alınarak tespit edilmiştir. Buna göre 1'nci ve 2'nci eylemde yorum oranının %16 olduğunu görülmektedir. Bunun akabinde 3'ncü videoda %38 oranında büyük bir artışın olduğunu görülmektedir. Bunun sebebi ise artık kamuoyunun zorunlu başörtüsüne gerçek bir eylem olduğuna inanmasıdır. Bununla birlikte 3'ncü aktivist'in İran reformist devlet ile siyasi iş birliği olduğu halde bu eyleme katılması kamuoyunun dikkatini üzerine çekmiştir. Bu sebeple 3'üncü video da yorum oranı da artış gözlemlenmektedir.

Olumlu yorum sayılarına baktığımız da 1'nci video da %23 oranını görülmektedir. 2'nci, 3'ncü ve 5'nci videolar da çok az bir düşüş olmuştur. 4'ncü video olumlu yorum oranında düşüş göstermiştir; bunun sebebi ise daha sakin bir mahalle de eylem gerçekleştiği için kamuoyu tarafından çok ciddiye alınmamıştır. Buna ilave olarak 4'ncü video da görüleceği üzere olumsuz yorum oranında %41'lik gibi büyük bir artış olduğu gözlenmiştir.

Sosyal medya günümüzde hala yeni bir olgu olup, farklı alanlarda araştırmaya devam edilmesi gereken birçok potansiyele sahiptir. Özellikle son yıllarda gündemin takip edilmesi konusunda sosyal medya ön plandadır. Bu kapsamda katılımcı, özgürlükçü ve demokratik ortamlar oluşmasına katkı sağladığı gözlemlenebilir. Özellikle internet ve sosyal medya erişiminin mobilize olması ve ucuzlaması ile kültürel ve ekonomik açıdan neredeyse tüm sınıflara ait kesimlerde kullanımını yaygınlaştırmıştır.

Bu yaygınlaşma ile sosyal medyanın siyasal toplumsallaşma üzerinde sınırlı

etkisinin yanı sıra, haberleşme, iletişim kaynaklı bilgilendirme ve toplanma ile toplumsal yaşam üzerindeki etkisinden söz edilebilir. Bu doğrultuda genç ve kentli kitle ile sosyal medya kullanımının haberdar olmaya yönelik önemli destek sağladığından bahsedilmektedir.

Sosyal medya insanların politik farkındalığını arttırırken, öte yandan onları siyasi ve sosyal ilişkilerle meşgul etmiştir. Söz konusu insan hakları ve kadın hakları olduğunda, sosyal medya ve sanal ortam kadın haklarının farkındalığında ve taleplerinde büyük bir payı olmuştur.

İran'da internet ve sosyal medya, kadınların kendilerini ifade etmeleri için iyi bir platform sağlamıştır. Kadınlar; interneti, kişisel alanın yanı sıra, özellikle son yıllarda sosyopolitik alanda da aktif olarak kullanmaktadırlar. Böylece toplumun bu kitlesi de amaçlarını ve faaliyetlerini ilerletmekte önemli ölçüde yol kat etmişlerdir. Bu bağlamda, kadın hakları koruyucuları ve aktivistleri sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanmaya başladılar. Bu konuda İran'ın bir istisna olmadığını ve diğer ülkelerin arasında da örneklerin mevcut olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Bu çalışmanın değindiği nokta, İran'da sosyal medya ve çevrimiçi mecraların kadın hakları mücadelesinde etkili olmasıdır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AKAD, M.,
DİNÇKOL, B. V., 2009 **Genel Kamu Hukuku.** İstanbul, Der Yayınları.
- AKHAVAN, N., 2013 **Electronic Iran-The Cultural Politics of an Online Evolution,** Rutgers University Press.
- ALGAN, B., 2007 **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması,** Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- ARAT, N., 1986 **Kadın Sorunu,** İstanbul, Say Yayınları.
- AZARİ, F.: 1983 “İslam’s Appeal to Women in Iran: Illusions and Reality” **Women of Iran : The Conflict with Fundamentalist Islam,** Ed. Farah Azeri, London, Ithaca Press, s. 44-45.
- BAYAT, A., 2013 **Life as politics: How ordinary people change the Middle East,** Stanford University Press.
- BERKAY, F.: 2000 “Kadının İnsan Hakları” **İnsan Hakları,** Ed. Oktay Uygun, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s:353.
- DİNÇKOL, B. V.: 2009 “Kadının İnsan Hakları”, **İnsan Hakları Hukuku ve Kadın,** Ed. Bihterin Vural Dinçkol, İstanbul, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayın, s. 13.
- BIMBER, B. A., DAVIS, R., 2003 **Campaigning online: The Internet in U.S. elections,** New York, NY: Oxford University Press.
- BOOTH, W. J.: 1993 “The limits of Outonomy :Marx’s Kant Critique” **Kant & political Philosophy,** Ed. Beiner, Ronald. Booth, William James, London, Yele University Press, s. 259.
- FOX BOURNE, H.,1969 **The life of john locke,** Aalen, Scientia verlag.

- BOZKURT, E., 2003 **İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü**, Ankara, Nobel Yayınevi.
- CLAPHAM, A., 2010 **İnsan Hakları**, (Çev: Hakan Gür), Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.
- COŞKUN, V., 2006 **İnsan Hakları-Liberal Açısından Bir Tahlil**, Ankara, Liberte Yayınları.
- CRANSTON, M.: 1993 “İnsan Hakları Nelerdir?” **Sosyal ve Siyasal Teori: Seçme Yazılar**, Ed. Atilla Yayla (Çeviren: Atilla Yayla), Ankara, Siyasal Kitabevi, s. 255.
- ÇAĞIL, O. M., 1984 **İnsan Hakları ve Tabii Hukuk**, İ.U hukuk fakültesi Mecmuası.
- ÇAĞITAY, K., 1997 **İnternet**, Ankara: Metu Press Yayınları.
- GÜRİZ, A., 2011 **Feminizm Postmodernizm ve Hukuk**, Phoenix Yayınevi.
- ÇAKIR, S., 1994 **Osmanlı Kadın Hareketi**, İstanbul, Metis Yayınları.
- ÇAKIR, S.: 1996 “Kadın Araştırmaları Bilimde Neleri, Nasıl Sorguluyor, Neleri Değiştirmek İstiyor?” **İnsan Toplum Bilim**, Ed. Kuvvet Lordoğlu, İstanbul, Kavram Yayınları, s. 307-309.
- ÇİFTÇİ, A., 2006 **Vatandaşlık Bilgisi: Demokrasi ve İnsan Hakları**, Ankara, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- DALACOURA, K., 1998 **İslam, Liberalism and Human Rights**, London, I.B.Tauris & Company.
- DELRISH, B., 1997 **Kajar Döneminde Kadın**. İslami Araştırma Teşkilatı ve Araştırma Merkezi,
- DEMİR, Z., 1997 **Modern ve Postmodern Feminizm**, İstanbul, İz Yayıncılık.
- DEVİRAN, Y., 2011 **Seçim Kamoanyalarında Geleneksel Medya, İnternet ve Sosyal Medyanın Kullanımı**, İstanbul, Başlık Yayın Grubu.

- DİNÇKOL, B. V.: 2009
“Kadının İnsan Hakları”, **İnsan Hakları Hukuku ve Kadın**, Ed. Bihterin Vural Dinçkol, İstanbul, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayın, s.13.
- DOĞAN, N., 2009
İnsan Hakları Hukuku: Kurumsal Yapı, Yargısal Denetim, Türkiye Uygulaması, İzmir, Altın Nokta Basım Yayın Dağıtım.
- DONNELLY, J., 1995
Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, (Çevirenler: Mustafa Erdoğan, Levent Korkut), Ankara, Yetkin Yayınları.
- DONOVAN, J., 2013
Feminist Teori, (Çev: Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek.Fevziye Sayılan), İstanbul, İletişim Yayınları.
- DÖNER, A., 2003
İnsan Haklarının Uluslararası Alanda korunması ve Avrupa Sistemi, Ankara, Seçkin Yayıncı.
- DURMUŞ, B., KILIÇ, B.,
ULUSU, Y., YURTKORU, S. E., 2010
Facebook’tayız: Sosyal paylaşım ağlarının bireylere ve işletmelere yönelik incelenmesi: Facebook üzerine bir araştırma, İstanbul, Beta Yayınevi.
- ERDOĞAN, M., 1997
Anayasal Demokrasi, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- ERDOĞAN, M., 2004
Anayasa HukukulUl Giriş, Ankara, Liberte Yayınlan.
- ERDOĞAN, M., 2007
İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku. Ankara, Orion Kitabevi.
- GEMALMAZ, M., 2010
Devlet, Birey ve Özgürlük, İstanbul, Legal Yayıncılık.
- GEMALMAZ, M., 2001
Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım.
- GILLAN, K., PICKERILL, J.,
WEBSTER, F., 2008
Anti-War Activism: New Media and Protest in the Information Age, Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- GİRİTLİ, İ., GÜNGÖR, H.A., 2002
Günümüzde İnsan Hakları, İstanbul, Der Yayınlan.

- GÖZE, A., 2007 **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım.
- GRIFFIN, J., 2008 **On Human Rights**, Oxford.
- GÜÇDEMİR, Y., 2015 **Sanal Ortamda İletişim, Bir Halkla ilişkiler Perspektifi**, İstanbul, Derin Yayınları.
- GÜLMEZ, M., 2009 **İnsan Hakları ve Avrupa Birliği Hukukunda Ayrımcılığın Kaldırılması ve Türkiye**, Ankara, Belediye-İş Yayınları.
- HASHEMI, N., POSTEL, D., 2010 **The People Reloaded: The Green Movement and the Struggle for Iran's Future**, New York, Melville House.
- HEYNS, C.: 2005 “The African charter on Human and peoples’ Rights” **The Essentials of Human Rights**, Ed. Rhona k.m. smith, chritien van Den Anker, Hodder Arnold, s. 3.
- HOBBS, T., 2016 **Leviathan**, (çev. Semih Lim), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- HOSSEINZADEH, M. A., 2007 **İslam Cumhuriyeti'nde Devrim Sonrası Devletleri Yöneten Söylemler**. Tehran, İslam Devrimi Dokümantasyon Merkezi.
- HUNT, L., 2016 **Inventing Human Rights**, (Çev. Daryoush Mohammadpour), © E-Collaborative for Civic Education
- JAMES, A., Leiden, C., 1998 **Politics in the Middle East**, Boston and Toronto, Little, Brown Company.
- KAHRAMAN, M., 2010 **Sosyal Medya 101**, İstanbul. Mediacat Kitaplar.
- KALABALIK, H., 2004 **İnsan Hakları Hukuku:Ders Notları**, İstanbul, Değişim Yayınları.

- KALABALIK, H., 2009 **İnsan Hakları Hukuku**, İstanbul, Seçkin Yayıncılık.
- KAPANİ, M., 1981 **Kamu Hürriyetleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- KARA, T., 2013 **Sosyal Medya Endüstrisi**, İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- KARAHASAN, F., 2012 **Taşlar Yerinden Oynarken; Dijital Pazarlamanın Kuralları**, İstanbul, Doğan Egmont Yayıncılık.
- KASRA, N., 2001 **Pehlevi Handan'ın'da Etki Sahibi Kadınlar**, Tehran, Azad Yayınevi.
- KHIABANY, G., 2015 "The Importance of 'Social' in Social Media: Lessons from Iran", **The Routledge Companion to Social Media and Politics**, Ed. Axel Bruns, Gunn Enli, Eli Skogerbo, Anders Olof Larsson, Christian Christensen, s. 223-234.
- KHWAJA GULAM, S.: 2009 "Bugünkü İslam'da İnsan Hakları", **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, Ed. İoanna Kuçuradi, (Çev. Abdullah Kaygı), Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, s. 167-178.
- KIECKHEFER, R., 2004 **Ortaçağda Büyü**, (Çev. Zarife Biliz), İstanbul, Alkım Yayınevi.
- LOCHAK, D., 2002 **Les Droits De L'Homme**, Paris, Éditions La Découverte.
- MANOVICH, L., 2001 **The Language of New Media**, Cambridge, MIT Press.
- MARTIN, C., 1997 **Dijital Dünya**, İstanbul, Yönetim Geliştirme Merkezi Yayınları.
- MARX, K., 2007 "On the Jewish Question", **The Human Rights Reader: Majority Political Essays, Speeches, and Documents from Ancient Times, to the Present**, Ed. Micheline R. Ishay, New York, Routledge, s. 263-271

- MICHELL, A., 1984 **Feminizm**, İstanbul, Kadın Çevresi Yayınları.
- MOGHISSI, H., 2002 **Feminism and Islamic Fundamentalism :The Limits of Postmodern Analysis**, London, Zed Books.
- MONTIEL, A.V., 2012 **Communication and Human Rights**, Mexico, Universidad Nacional Autónoma de México.
- MOROĞLU, N., 2009 **Kadınların İnsan Hakları Sözleşmesi**, İstanbul, Yayın Basın Yayın Matbacılık Turizim Tic.Ltd.Şti.
- MOROĞLU, N., 2005 **Uluslararası Belgelerde Kadın Erkek Eşitliği**, İstanbul, Borusu Yayın Kurulu.
- OGAN, M. R., 1956 **İslam Hukuku**, İstanbul, AlkayaL Matbası
- ÖZVERİ, D., 2009 “Feminist Teorinin Gelişim Sürecinde Uluslararası İlişkilere Bakışı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme” **Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış**, Ed. Hasret Çomak, Kocaeli, Umuttepe Yayınları, s. 205–216.
- PREECE, J., 1999 **Empathy Online**, London, Springer-verlag London Ltd.
- RICHETTS, A., 2012 **The Activists’ Handbook: A Step-by-step Guide to Participatory Democracy**. London, Zed Books Ltd.
- ROTHBARD, M.N., **The Ethics of Liberty**, NewYork, NYU Press.
- HOPPE, H.H., 2003
- ROUSSEAU, J.J., 2014 **Émile ya da Eğitim Üzerine**, (Çev. Yaşar Avunç), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,
- SANASARIAN, E., 1982 **The Women's Rights Movement in Iran Mutiny, Appeasement, and Repression From 1900 to Humeyni**, Westport, Praeger Publishers.

- SANASARIAN, E., 2005 **The Women's Rights Movement in Iran Mutiny, Appeasement, and Repression From 1900 to Humeyni,** (Çev.Noushin Ahmadi Khorasani), Tehran, Akhtaran Yayınevi.
- SANCAR, S., 2016 **Din, Siyaset ve kadın İran devrimi,** Ankara, Nika Yayınevi.
- SANDER, O., 2010 **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e,** Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- SCOTT, D. M., 2015 **The New Rules of Marketing and PR: How to Use Social Media, Online Video, Mobile Applications, Blogs, News Releases, and Viral Marketing to Reach Buyers Directly,** New Jersey, John Wiley & Sons.
- SMITH, M. F., 2013 **"Activism", Encyclopedia of Public Relations,** Ed. Robert L. Heath, ABD, Sage Publications. s. 6-8.
- SNOW, N., 2010 **"What's That Chirping I Hear? From The CNN Effect to the Twitter Effect", Media, Power, and Politics in the Digital Age: The 2009 Presidential Election Uprising In Iran,** Ed. Yahya R. Kamalipour, London, Roman and Littlefield Publishers. s. 99-103.
- SUCU, A., 2005 **DİN VE KADIN,** Lotus Yayınevi.
- TAŞKIN, Y., 2014 **Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler,** İstanbul, İletişim Yayınları.
- TIMISI, N., 2003 **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi,** Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.
- TONG, R., 2009 **Feminist Thought,** Colarado, Westview Press.
- TOPALOĞLU, B., 1992 **İslamda Kadın,** İstanbul, Yağmur Yayınları.
- TUĞCU, T., 2000 **Batı Felsefesi Tarihi,** İstanbul, Alesta Yayınları.
- ÜNAL, G., 1997 **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku,** Ankara, Yetkin

ÜŞÜR, S., 1991

YARAMAN, A., 2001

YAYLA, A., 2014

YEGANEH, N., 1984

Yayınları.

Din, Siyaset ve Kadın: İran Devrimi, İstanbul, Alan Yayıncılık.

Resmi Tarihten Kadın Tarihine, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.

Liberal Bakışlar, İstanbul, Baskı-Cılt/Kitap Metbaacılık.

In the Shadow of Islam: The Women's Movement in Iran, London, Zed Press.

TEZLER

KASIM, E. E.: 2009

**Uluslararası İnsan Hakları
Düzenlemelerinin Ulusal Hukuka Etkisi:
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
Kararları ve Türkiye, Abant İzzet Baysal
Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Bolu.**

DERGİ VE MAKALELER

- ARDLEY, B., VOASE, R.: 2013 “Magna Carta: repositioning the secular as “Sacred””, **International Journal of Heritage Studies**, 19, 341-352.
- AŞIK, M. O.: 2006 “1851 Yılından Günümüze İran Eğitim Sisteminin Beklenmeyen Sonuçları”, **Sosyoloji Dergisi**, 16, 137-158.
- BALCI, Ş., DEMİR, Y.: 2018 “Sosyal Medya Kullanımı ile Mutluluk Düzeyi Arasındaki İlişki: Üniversite Gençliği Üzerine Bir İnceleme”, **The Journal of Academic Social Science Studies Dergisi**, 71/2, 339-354.
- BUCY, E. P., GREGSON, K. S.: 2001 “Media participation: A legitimizing mechanism of mass democracy”, **New Media & Society**, 3, 357-380.
- DIAMOND, L.: 2010 “Liberation Technology”, **Journal of Democracy**, 21/3, 69–83.
- DINSTEIN, Y.: 1976 “Collective human rights of peoples and minorities”, **Cambridge University Press**, 25/1, 102-120.
- GUMMESSON, E.: 1987 “The new marketing—developing long-term interactive relationships”, **Long range planning**, 20/4, 10-20
- GÜLEÇ, Y., B.: 2015 “Thomas Hobbes’un Sosyal Sözleşme Teorisinin Nietzsche’nin Siyaset Felsefesi Doğrultusunda Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 64/3, 687-738.
- GÜLMEZ, S.: 1997 “Büyük Bir Düşün Sonu: Natık Nuri’nin Yenilgisi”, **Birikim**, 101, 19-26.
- HELMHOLZ, R.H.: 1999 “Magna Carta and İus Commune”, **The University of Chicago Law Review**, 66/2, 297-371.
- HOLBERT, R. L.: 2005 “Back to basics: Revisiting, resolving, and expanding some of the fundamental issues of political communication research”,

- HOODFAR, H.,
SADR, SH.: 2010
- KAHRAMAN, L.: 2014
- KAPLAN, A. M.,
HAENLEIN, M.: 2010
- KEDDIE, N. R.: 2007
- KIAN, A.: 1997
- KOÇAK, A., ARUN, Ö.: 2006
- KUSHIN, M. J.,
YAMAMOTO, M.: 2010
- LEONG, C., SHAN L.P., BAHRI,
Sh., FAUZI, A.: 2018
- LERNER, M.: 2010
- Political Communication**, 22, 511-514.
- “Islamic Politics and Women’s Quest for Gender Equality in Iran”, **Third World Quarterl**, 31/6, 885-903.
- “İranlı Kadınların Toplumsal ve Siyasal Profili”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, 17/2, 71-120
- “Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media”, **Business Horizons**, 53, 59-68.
- “Iranian Women’s Status and Struggles since 1979”, **Journal of International Affairs**, 60/2, 17-33.
- “Women and Politics in Post-Islamist Iran: the Gender Conscious drive to change”, **British Journal of Middle Eastern Studies**, 24/1, 75-96
- “İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu”, **Selçuk İletişim Dergisi**, 4/3, 21-28.
- “Did Social Media Really Matter? College Students' Use of Online Media and Political Decision Making in the 2008 Election”, **Mass Communication and Society**, 13/5, 608-630.
- “Social Media Empowerment in Social Movements: PowerActivation and Power Accrual in Digital Activism”. **European Journal of Information Systems**, 28/2, 1-32.
- “Connecting the actual with the virtual: The Internet and social movement theory in the Muslim world—The cases of Iran and Egypt” **Journal of Muslim Minority Affairs**, 30/4, 555-574.

- LYNCH, M.: 2011
“After Egypt: the Limits and Promise of Online Challenges to the Authoritarian Arab State”, **Perspectives on Politics**, 9/2, 301-310.
- MCLLWAIN, C.H.: 1914
“Due Process of Law in Magna Carta”, **Columbia Law Review**, 14/1, 27-51.
- PAPACHARISSI, Z.: 2002
“The virtual sphere: The Internet as a public sphere”, **Online Media & Society**, 4/1, 9-27.
- PRICE, J.H.: 2011
“The New Media Revolution in Egypt: Understanding the Failure of the Past and Looking toward the Possibilities of the Future”, **Democracy and Society**, 7/2.
- RADMARD, S.: 2013
“Kadınlar, Yükseköğretim ve İş Gücü Piyasası: İran Örneği”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 5/9, 82-92.
- SIVITANIDES, M.: 2013
“The Era of Digital Activism”, **International Journal of Information Technology Communications and Convergence**, 2/4, 295 – 307.
- SİNAKAYA, P.A.: 2010
“İran İslam Cumhuriyeti’nde Kadın Meselesi ve İslami Feminist Hareket”, **Akademik Orta Doğu**, 5/1, 43-65.
- SREBERNY, A.: 2015
“Women's Digital Activism in a Changing Middle East”, **International Journal of Middle East Studies**, 47/2, 357-361.
- STRAUMAN, B.: 2006
““Ancient Caesarian Lawyers” in a State of Nature: Roman Tradition and Natural Rights in Hugo Grotius’s De iure praedae”, **Political Theory**, 34/3, 328-350.
- TOPALOĞLU, B., 1972
“Din Adamı ve İlim”, **İslâm Medeniyeti**, 3/26, 11-13.
- TURAN, S.,
ESENÖĞLU, C., 2006
“Bir Meşrulaştırma Aracı Olarak Bilişim ve Kitle İletişim Teknojileri: Eleştirel Bir Bakış”, **Eskişehir Osmagazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 1/2, 71-79.
- YENİÇIKTI, T. N., 2016
“Halkla İlişkiler Aracı Olarak Instagram: Sosyal Medya Kullanan 50 Şirket Üzerine

Bir Araştırma”, **Selcuk İletişim Dergisi**, 9/2, 92-115.

İNTERNET KAYNAKLARI

ANSARI, N.: 2011

“Iran’s green movement: life, death, re-birth”, (Çevrimiçi)

<http://www.opendemocracy.net/nazenin-ansari/irans-green-movement-life-death-rebirth>, 12 Aralık 2019.

ARASI, M.: 2015

“İnsan haklarının ortaya çıkışı”, (Çevrimiçi)

<http://www.iranemrooz.net/index.php/think/more/53695/>, 18 Nisan 2019.

BAŞARAN, F.: 2017

“İletişim hakkı politik mücadeledir”, (Çevrimiçi)

<https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/12/12/iletisim-hakki-politik-mucadeledir/>, 4 Mart 2019.

BAZZİ, M.: 2009

“Iran elections: latest news. Washington Post”, (Çevrimiçi)

<https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/discussion/2009/06/12/DI2009061202321.html>, 12 Aralık 2019.

FATTAHI, K.: 2016

“ABD ile Ayetullah Humeyni arasındaki doğrudan temas nasıl başladı?”, (Çevrimiçi)

http://www.bbc.com/persian/iran/2016/06/160603_u01_khomeini_us_contact,

- 31Temmuz 2019.
- HOSSEINKHAH, M.:2013 “Rouhani'nin kadınlara verdiği sözler, Rejim politikalarıyla kesişme noktası” (Çevrimiçi)
http://www.bbc.com/persian/iran/2013/06/130621_mgh_ir92_rouhani_women_demand_s_hosseinkha, 21Ağustos 2019.
- KELLY, S.,
COOK, S.: 2011 “FREEDOM ON THE NET 2011: A Global Assessment of Internet and Digital Media”, (Çevrimiçi)
<https://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTN2011.pdf>, 18 Aralık 2019.
- KEMP, S.: 2019 “DIGITAL 2019: IRAN”, (Çevrimiçi)
<https://datareportal.com/reports/digital-2019-iran>, 16 Şubat 2019.
- SADR, B.: 2014 “Zorla Başörtüsü Fısıltıları Nereden Başladı?”, (Çevrimiçi)
<https://www.radiofarda.com/a/f3-hijab-iran-1979/25286342.html>, 31 Temmuz 2019.
- SHAPIRO, S. M.: 2009 “Revolution, Facebook-Style”, (Çevrimiçi)
<https://www.nytimes.com/2009/01/25/magazine/25bloggers-t.html>, 20 Aralık 2019.
- THEODOULOU, M.: 2001 “The Shah's 'donkey tail' rides in on wave of reform”, (Çevrimiçi)
<https://www.csmonitor.com/2001/0712/p7s>

- [1.html](#) 27 Ekim 2019.
- WAGNER, K.: 2018
- “Instagram’s co-founders, Kevin Systrom and Mike Krieger, are leaving amid frustrations with parent company Facebook”, (Çevrimiçi)
- <https://www.vox.com/2018/9/24/17899342/instagram-cofounders-depart-kevin-systrom-mike-krieger>, 10 Kasım 2019.
- URL 1 https://tr.m.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nsan_haklar%C4%B1
- (Çevrimiçi) 13 Aralık 2018.
- URL 2 UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS (UDHR), (Çevrimiçi)
- <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/insan%20haklari%20evrensel%20beyannamesi.pdf>, 13 Aralık 2018.
- URL 3 (Çevrimiçi)
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Kiros_Silindiri
- 13 Nisan 2019.
- URL 4 “Fourth World Conference on Women; Beijing Declaration”, (Çevrimiçi)
- <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/declar.htm>, 4 Temmuz 2019.
- URL 5 (Çevrimiçi)
- <http://content.time.com/time/covers/0,16641,19830103,00.html>, 4 Temmuz 2019.
- URL 6 (Çevrimiçi),

- http://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Sosyal_medya, 15 Eylül 2019.
- URL 7 Statista Haberi, (Çevrimiçi)
<https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>, 11 Temmuz 2019.
- URL 8 Statista Haberi, (Çevrimiçi)
<https://www.statista.com/statistics/730315/instagram-stories-dau/>, 11 Temmuz 2019.
- URL 9 (Çevrimiçi), <https://sozluk.gov.tr/>, 14 Şubat 2020.
- URL 10 “İran’ın Son Şahının 10 Büyük Hatası, Pehlevi neden düştü?”, (Çevrimiçi)
<https://vista.ir/w/a/16/r5dmw>, 31 Temmuz 2019.
- URL 11 “İran’da Zorunlu Başörtüsü”, (Çevrimiçi)
https://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%AD%D8%AC%D8%A7%D8%A8_%D8%A7%D8%AC%D8%A8%D8%A7%D8%B1%DB%8C_%D8%AF%D8%B1_%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86, 31 Temmuz 2019.
- URL 12 (Çevrimiçi)
https://en.wikipedia.org/wiki/Dialogue_Among_Civilizations, 8 Ocak 2019.
- URL 13 “Kadınların talepleri üzerine sempozyumun raporu”, (Çevrimiçi)

<http://www.feministschool.com/spip.php?article7316>, 21 Ağustos 2019.

URL 14

““Kadınların Geleceğin Bakanlarını Seçme Kriterlerine İlişkin Sempatisi” Konulu Bildiri”, (Çevrimiçi)

<http://www.feministschool.com/spip.php?article7343>, 21 Ağustos 2019.

URL 15

“Number of affected users and economic cost of internet shutdowns in selected countries in 2019”, (Çevrimiçi)

<https://www.statista.com/statistics/1095831/economic-cost-internet-shutdowns/>, 21 Ağustos 2019.

URL 16

“Dokhtaran-e Khyaban-e Enghelab'ın Wikipedia sayfası” (Çevrimiçi)

<https://fa.m.wikipedia.org/wiki/%D8%AF%D8%AE%D8%AA%D8%B1%D8%A7%D9%86%D8%AE%DB%8C%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D9%86%D8%A7%D9%86%D9%82%D9%84%D8%A7%D8%A8>, 05 Ocak 2020.

URL 17

“İran: Zorunlu başörtüsünü barışçıl biçimde protesto eden kadın hakları savunucuları serbest bırakılmalı”, (Çevrimiçi)

<https://www.amnesty.org.tr/icerik/iran-zorunlu-basortusunu-bariscil-bicimde-protesto-eden-kadin-haklari-savunuculari->

[serbest-birakilmali](#), 05 Ocak 2020.

